

Verslag 2002

Voorgeschiedenis

Beleidskader

Procedure

Uitgebrachte adviezen

Afbeelding omslag:

'Paaslam', ook wel bekend als 'het Joodse Paasfeest' en 'Het Paschamaal'.
Inmiddels wordt dit werk toegeschreven aan Huybrecht Beuckeleer. (NK 2646)

**ADVIESCOMMISSIE RESTITUTIEVERZOEKEN
CULTUURGOEDEREN EN TWEEDE WERELDOORLOG**

Verslag 2002

Bezoekadres: Lange Voorhout 9
Postadres: Postbus 556
2501 CN 's-Gravenhage
telefoon: 070 376 59 92
fax: 070 362 96 54
e-mail: info@restitutiecommissie.nl
internet: www.restitutiecommissie.nl

Inhoudsopgave

1.	De Adviescommissie Restitutieverzoeken Cultuurgooderen en Tweede Wereldoorlog	5
2.	Ontstaansgeschiedenis Restitutie Commissie en toetsingscriteria	7
2.1	Voorgeschiedenis	
2.2	Commissie Ekkart en uitgangspunten restitutiebeleid	
2.3	Regeringsstandpunt over Tegoeden Tweede Wereldoorlog, 21 maart 2000	
2.4	Regeringsnotitie over restitutie en recuperatie van cultuurgooderen, 14 juli 2000	
2.5	Tussentijdse aanbevelingen van de Commissie Ekkart, 26 april 2001	
2.6	Regeringsreactie op de tussentijdse aanbevelingen, 29 juni 2001 en 16 november 2001	
2.7	Algemeen Overleg met de vaste commissie voor OCenW , 22 november 2001	
3.	Werkwijze	19
3.1	Kader	
3.2	Procedure	
3.3	Termijnen	
3.4	Vertrouwelijkheid, openbaarmaking en privacy	
4.	Zaken in behandeling bij de Restitutie Commissie in 2002	23
4.1	Zaken waarover de Restitutie Commissie een advies uitbracht	
	RC 1.2: de Gutmann collectie	
	RC 1.1: 'Paaslam' (NK 2646)	
	RC 1.3: 'Venus in de smidse van Vulcanus' (NK 3298)	
	RC 1.5: 'Vrouw met hondje'(NK 2181) en 'Gezicht op de Binnen-Amstel' (NK 2115)	
	RC 1.7: 'Portret van Don Luis de Requessens y Zuñiga' (NK 3409)	
4.2	Zaken op 31 december 2002 in behandeling bij de Restitutie Commissie	
	Bijlagen	37

1. de Adviescommissie restitutieverzoeken cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog

De Adviescommissie Restitutieverzoeken Cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog, Restitutie Commissie genoemd, werd krachtens besluit van de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen van 16 november 2001 voor drie jaar ingesteld. Ingevolge dit besluit¹ heeft de Restitutie Commissie de taak de staatssecretaris van OCenW van onafhankelijk advies te dienen over individuele verzoeken tot teruggave van cultuurgoederen waarover de eigenaar, door omstandigheden die direct verband hielden met het nazi-regime, onvrijwillig het bezit verloor.

Sinds 22 december 2001, de datum waarop het Instellingsbesluit in werking trad, bestaat de Restitutie Commissie uit de volgende leden:

mr. J.M. Polak (voorzitter)
mr. B.J. Asscher (vice-voorzitter)
prof. dr. J.Th.M. Bank
prof. mr. J. Leijten
dr. E.J. van Straaten
mr. H.M. Verrijn Stuart

Bij de uitvoering van haar taak werd de commissie met ingang van 1 juli 2002 ondersteund door het secretariaat, bestaande uit mr. E. Campfens (secretaris /rapporteur), mr. P. Teulings (adjunct-secretaris) en L. Zandstra (secretaresse). De heer P. Teulings heeft met ingang van december 2002 zijn taken als adjunct-secretaris neergelegd. Deze zijn met ingang van de maand december overgenomen door mr. H.D. Tammes. Het secretariaat van de Restitutie Commissie is gevestigd ten kantore van het Centrum Arbeidsverhoudingen (CAOP) aan het Lange Voorhout in Den Haag.

In de periode 1 januari - 31 december 2002 werden twaalf zaken aan de Restitutie Commissie voorgelegd. Al deze zaken met uitzondering van één hadden betrekking op voorwerpen die in het bezit zijn van de Staat der Nederlanden. De commissieleden zijn 17 keer in vergadering bijeengekomen om zich over de verzoeken tot teruggave te beraden.

In dezelfde periode bracht de Restitutie Commissie vijf adviezen uit. Vier van deze adviezen werden integraal door de Staatssecretaris overgenomen en één slechts gedeeltelijk. In deze zaak betrof het een verzoek om teruggave van een schilderij dat niet meer gelokaliseerd kon worden. Ten aanzien van dit schilderij adviseerde de Restitutie Commissie schadeloosstelling. De Staatssecretaris heeft zijn beslissing hierover aangehouden.

¹ Besluit Adviescommissie restitutieverzoeken en Tweede Wereldoorlog d.d. 16 november 2001, (WJZ/2001/45374(8123), zie bijlage 1.

Op 31 december 2002 zijn er zeven zaken bij de Restitutie Commissie in behandeling. Bij de instelling van de Restitutie Commissie werd de verwachting uitgesproken dat er 30 tot 50 verzoeken tot teruggave aan de Restitutie Commissie zouden worden voorgelegd.

Gehoor gevend aan hetgeen bepaald is in artikel 7 lid 1 en 2 van het Instellingsbesluit volgt hierna verslag over de stand van zaken met betrekking tot de aan de Restitutie Commissie opgedragen taken. Aangezien dit het eerste jaarverslag van de Restitutie Commissie is, wordt hierin bovendien een overzicht van haar ontstaansgeschiedenis gegeven.

2. Ontstaansgeschiedenis Restitutie Commissie en toetsingscriteria

2.1 Voorgeschiedenis

Het was al in een vroeg stadium van de Tweede Wereldoorlog bekend dat de nazi's op grote schaal vermogensobjecten, waaronder kunstschaten, uit de door hen bezette gebieden wegvoerden naar Duitsland. De Nederlandse regering in ballingschap trachtte vanuit Londen deze economische plundering dan ook tegen te gaan, en kondigde noodwetten af die onder meer alle transacties met de vijand verboden en bij voorbaat nietig verklaarden.² Ook ondertekende zij op 5 januari 1943 de *Inter-Allied Declaration against Acts of Dispossession committed in Territories under Enemy Occupation or Control*, als basis voor na-oorlogse repatriëring van goederen naar het land van herkomst (recuperatie). In deze zogenaamde *Joint Declaration* verklaarden de geallieerden alle rechten voor te behouden ten aanzien van door de vijand verkregen goederen, afkomstig uit de bezette gebieden, ongeacht de vraag of deze door openlijke roof of door schijnbaar vrijwillige transacties waren verkregen.³

Na de bevrijding, in augustus 1945, werd in Nederland de Raad voor het Rechtsherstel opgericht met als taak de vooroorlogse rechtsorde zoveel mogelijk te herstellen.⁴ Zij kreeg de bevoegdheid om naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid in te grijpen in rechtsbetrekkingen van civielrechtelijke aard, zoals eigendomsverhoudingen. De zogenaamde Londense noodwetgeving vormde de basis voor dit vermogensrechtsherstel.⁵ De Raad kende een Afdeling Rechtspraak, waar men tot 1 juli 1951 een verzoek tot rechtsherstel kon indienen en die tevens als beroepsinstantie tegen beslissingen van rechtsherstelorganen fungeerde. Hiernaast kende de Raad een Afdeling Beheer, het Nederlands Beheersinstituut (NBI), die was belast met de opsporing, het beheer en de liquidatie van vijandelijk en landverraderlijk vermogen en van vermogen van afwezige en onbekende eigenaren.

Eind 1945 werd van overheidswege tevens de Stichting Nederlands Kunstbezit (SNK) opgericht.⁶ De SNK legde zich in de eerste jaren na de oorlog vooral toe op de recuperatie

² 'Besluit Rechtsverkeer in Oorlogstijd', 7 juni 1940, gepubliceerd in het Staatstblad van het Koninkrijk te Londen, jaargang 1940, serie A

³ Tractatenblad jaargang 1951, no. 39

⁴ het rechtsherstel komt uitgebreid aan de orde in het Eindrapport en bijlagen van de Contactgroep Tegoeden WOII (Commissie Van Kemenade), Amsterdam 12/1/2000

⁵ 'Besluit Herstel Rechtsverkeer', 21 september 1944, gepubliceerd in het Staatstblad van het Koninkrijk te Londen, jaargang 1944, serie E, zie m.n. de artikelen 22 e.v.

⁶ zie voor een uitgebreid overzicht: 'Betwist Bezit, De Stichting Nederlands Kunstbezit en de teruggave van roofoorkunst na 1945', door Eelke Muller en Helen Schretlen, Waanders Uitgevers, Zwolle, 2002. Dit onderzoek is verricht in opdracht van de Commissie Ekkart.

van Nederlands kunstbezit, gedreven door bezorgdheid over de grote verliezen die Nederland ook op cultureel gebied had geleden. Vele kunstwerken vonden mede door toedoen van de Stichting in de jaren direct na de oorlog hun weg terug naar Nederland. Behalve met de recuperatie werd de SNK, onder supervisie van het NBI, belast met de teruggave (de restitutie) van de kunstwerken aan de voormalige eigenaren of hun nabestaanden. Zij organiseerde in 1949 en 1950 drie zogenaamde claimtentoonstellingen om mensen de mogelijkheid te bieden hun kunstwerken terug te vinden en deed, vooral na 1948, actief onderzoek naar de oorspronkelijke eigenaren. De interne richtlijnen die de Stichting voor de beoordeling van restitutieverzoeken hanteerde, gingen uit van bewezen gedwongen bezitsverlies tijdens de oorlog. Teruggave van voormalige eigendommen was verder slechts mogelijk tegen overdracht van een eventueel tijdens de oorlog ontvangen verkoopsom en betaling van de kosten voor de recuperatie aan de Stichting. Afwijzende beslissingen op verzoeken tot teruggave van gerecupereerde kunstvoorwerpen blijken zelden aan de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel te zijn voorgelegd.

In 1950 werden de taken van de in 1948 door schandalen in opspraak geraakte SNK overgenomen door het Bureau Herstelbetalings- en Recuperatiegoederen (Hergo). Na het verstrijken van de termijn voor het indienen van een verzoek om restitutie werd in de loop van de jaren '50 ook Hergo opgeheven. Het leek erop dat het lastige hoofdstuk 'kunstrestitutie' kon worden afgesloten. De gerecupereerde kunstwerken die behouden zijn gebleven ten behoeve van het nationaal kunstbezit, worden tegenwoordig aangeduid als de 'NK-collectie'. Deze collectie maakt deel uit van de Rijkscollectie en wordt door het Instituut Collectie Nederland van het ministerie van OCenW beheerd.

Sinds eind jaren '90 staat de teruggave van tijdens de Tweede Wereldoorlog geroofde bezittingen, waaronder kunstvoorwerpen, nationaal en internationaal opnieuw in de belangstelling. De Nederlandse regering stelde commissies in die zich bezighielden en -hielden met de roof tijdens de Tweede Wereldoorlog en de teruggave erna: de Commissie Van Kemenade (Contactgroep Tegoeden Tweede Wereldoorlog), de Commissie Scholten (Financiële Tegoeden), de Commissie Kordes (Liro-archieven), de Commissie Van Galen (Indische Tegoeden) en de Commissie Ekkart (Kunst). Internationaal werd aandacht gevraagd voor de problematiek van tijdens de oorlog geroofd kunstbezit op bijvoorbeeld de internationale conferentie in Washington in 1998. Deze conferentie resulteerde in de vaststelling van de *Washington Principles on Nazi Confiscated Art*.⁷ Daarnaast vaardigde in 1999 de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa een resolutie inzake *Looted Jewish cultural property* uit.⁸ In beide verklaringen wordt aangedrongen op een soepel teruggavebeleid van tijdens de oorlog geroofd kunstbezit aan de oorspronkelijke eigenaar.

Hierna volgt een chronologisch overzicht van de ontwikkelingen van het restitutiebeleid van de regering ten aanzien van in handen van de Staat der Nederlanden aangetroffen roofkunst. Het geheel aan beleidsvoornemens zoals in de verschillende stukken is neergelegd, vormt het toetsingskader zoals dit aan de Restitutie Commissie bij haar instelling in 2001 werd meegegeven.

⁷ Zie ook hierna, paragraaf 2.6

⁸ Resolutie 1205, 1999

afb. 1 Claimtentoonstelling periode 1949-1950

2.2 Commissie Ekkart en uitgangspunten restitutiebeleid

In de ontstaansgeschiedenis van de Restitutie Commissie heeft de Commissie Herkomst Gezocht een belangrijke rol gespeeld. Doorgaans aangeduid met de naam van haar voorzitter, dr. R.E.O. Ekkart, werd ze in 1997 ingesteld om een proefonderzoek naar de herkomst van kunstwerken die onderdeel uitmaken van de NK-collectie te begeleiden.

De Commissie Ekkart maakte in een rapport d.d. april 1998 haar bevindingen van het proefonderzoek bekend. Zij concludeerde onder andere dat verder onderzoek dringend noodzakelijk was om 'de waas van geheimzinnigheid' die de NK-collectie omhulde weg te nemen en om optimale behandeling van individuele vragen van potentiële vroegere eigenaars of hun nabestaanden te kunnen garanderen. Ook deed zij enkele aanbevelingen. In het geval er bijvoorbeeld aanwijzingen waren op grond waarvan vermoed kon worden dat er niet eerder gesignaleerde rechten van derden op kunstwerken uit de NK-collectie

rusten, of die eerder afgewezen claims mogelijk in een ander daglicht zouden stellen, gaf de Commissie Ekkart de noodzaak van actief onderzoek aan. Voor wat betreft de uitvoering daarvan vond zij dat dit niet tot haar taken of die van een voor het reguliere NK-onderzoek op te richten projectbureau hoorde, maar tot die van de Inspectie Cultuurbezit. Over dergelijk noodzakelijk bevonden actief onderzoek merkte Staatssecretaris drs. A. Nuis van OCenW in zijn aanbiedingsbrief bij het rapport aan de Tweede Kamer op⁹:

“Bij aanbeveling 5 gaat het om onderzoek – als ware er een claim ingediend – naar die objecten, waarvan het nadere herkomstonderzoek aanleiding geeft tot de veronderstelling dat er sprake kan zijn geweest van onvrijwillige bezitsovergang gedurende de oorlog. Het is niet de bedoeling het naoorlogse rechtsherstel op dit punt over te doen. Alleen claims die nog niet eerder werden ingediend of waarbij sprake is van nieuwe, relevante gegevens zullen in behandeling worden genomen.”

Uit: Brief van de staatssecretaris van OCenW aan de Tweede Kamer d.d. 20 mei 1998, vergaderjaar 1997-1998, 25 013, nr. 23, zie bijlage 2.

In dezelfde brief oordeelde hij dat zijns inziens nader onderzoek naar de herkomst van de hele NK-collectie noodzakelijk was. Dit oordeel vond weerklank in de regering; op 1 september '98 werd Projectbureau Herkomst Gezocht opgericht, belast met het onderzoek naar de herkomstgeschiedenis van de NK-collectie. Dit onderzoeksbureau werd organisatorisch ondergebracht bij de Inspectie Cultuurbezit. Op 1 april '99 trad de Commissie Ekkart in functie, die behalve een onderzoeksbegeleidende taak bovendien de opdracht kreeg om de Minister van OCenW op grond van de resultaten van het onderzoek te adviseren over het te voeren beleid ten aanzien van kunstvoorwerpen uit de NK-collectie.¹⁰ In de toelichting op het Instellingsbesluit wordt uitgelegd dat hiermee niet wordt bedoeld op advisering over de afwikkeling van individuele casus, maar over het te voeren beleid in algemene zin.

afb. 2 NK 940

⁹ Brief van de staatssecretaris van OCenW aan de Tweede Kamer d.d. 20 mei 1998, vergaderjaar 1997-1998, 25 013, nr. 23, zie bijlage 2.

¹⁰ Besluit instelling tijdelijk adviescollege herkomst kunstvoorwerpen WO-II van 20 september 1999, Stcrt. 1999, nr. 203.

2.3 Regeringsstandpunt over Tegoeden Tweede Wereldoorlog, 21 maart 2000

Op 21 maart 2000 gaf de regering in een brief een algemene reactie op de tot dan toe verschenen resultaten van onderzoek naar roof en rechtsherstel door de verschillende commissies Tegoeden Tweede Wereldoorlog.¹¹ In deze brief stelt de regering dat na de Tweede Wereldoorlog naar vermogen is getracht een ieder zoveel mogelijk in zijn of haar rechten te herstellen en dat dit volgens de rapporten van de verschillende commissies in redelijke mate is gelukt. Dit neemt niet weg dat de regering vindt dat erkend moet worden dat het rechtsherstel naar de huidige maatstaven met meer begrip uitgevoerd had kunnen en moeten worden. Sommige gehanteerde procedures moeten nu volgens haar als formalistisch, bureaucratisch en kil worden getypeerd en op een enkel punt zelfs in strijd met de toen geldende regelgeving.

Hoewel de regering vasthield aan haar eerder geformuleerde uitgangspunt dat het rechtsherstel niet overgedaan zou worden, stelde zij voorop dat het voor rechthebbenden mogelijk moest blijven om verzoeken tot restitutie van bezittingen in te dienen. Op 18 april van hetzelfde jaar sprak de Tweede Kamer haar steun uit voor het in de brief van 21 maart verwoorde regeringsstandpunt.

“De Staat zal individuele claims van (nabestaanden van) rechthebbenden, die voortvloeien uit het rechtsherstel, onder bepaalde voorwaarden alsnog in behandeling nemen. Uit overwegingen van *coulance* zal in die gevallen worden afgezien van een beroep op louter verjaring”

Uit: Brief van de minister-president, ministers van Algemene Zaken, van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en van Financiën d.d. 21 maart 2000, Tweede Kamer, vergaderjaar 1999-2000, 25 839, nr. 13, zie bijlage 3.

2.4 Regeringsnotitie over restitutie en recuperatie van cultuurogoederen, 14 juli 2000

De staatssecretaris van OCenW, dr. F.W. Van der Ploeg, stuurde op 14 juli 2000 een regeringsnotitie aan het parlement.¹² Hiermee reageerde hij op een verzoek van de vaste commissie voor OCenW naar aanleiding van resolutie 1205 (1999) over *Looted Jewish*

¹¹ Brief van de minister-president, ministers van Algemene Zaken, van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en van Financiën d.d. 21 maart 2000, Tweede Kamer, vergaderjaar 1999-2000, 25 839, nr. 13, zie bijlage 3.

¹² Brief en Regeringsnotitie inzake restitutie en recuperatie van cultuurogoederen d.d. 14 juli 2000, Tweede Kamer, vergaderjaar 1999-2000, 25 839, nr. 16, zie bijlage 4.

cultural property van de Raad van Europa. In de regeringsnotitie geeft hij, in afwachting van de aanbevelingen van de Commissie Ekkart over het door de regering te volgen restitutiebeleid, informatie over de stand van zaken op het terrein van teruggave van joodse culturele eigendommen door de Nederlandse overheid. Bovendien formuleert hij “zonder vooruit te willen lopen op de conclusies van de Commissie Ekkart” voorlopige beleidsregels voor de behandeling van individuele verzoeken tot restitutie van kunstvoorwerpen. Uit de notitie blijkt dat hij de in de brief van 20 mei 1998 (zie bijlage 2) geformuleerde beleidsregels voor cultuurgoederen die onderdeel uitmaken van de NK-collectie ook van toepassing verklaart op kunstvoorwerpen die zich in andere delen van de rijkscollectie bevinden.

“In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat verzoeken tot teruggave van cultuurgoederen die als gevolg van de Tweede Wereldoorlog of de afwikkeling daarvan in bezit van de Staat zijn gekomen, in de volgende gevallen in behandeling worden genomen:

- het betreft een nieuw verzoek, dus niet een verzoek dat al werd afgehandeld door middel van een beslissing van een bevoegd rechtsherstelorgaan of door middel van minnelijk rechtsherstel (schikking)
- het betreft een reeds eerder in het kader van het rechtsherstel afgehandeld verzoek ter zake waarvan nadien daadwerkelijk nieuwe, relevante, gegevens (nova) beschikbaar zijn gekomen.

In dergelijke gevallen zal derhalve geen beroep op verjaring worden gedaan.”

Uit: Brief en Regeringsnotitie inzake restitutie en recuperatie van cultuurgoederen, Tweede Kamer, vergaderjaar 1999-2000, 25 839, nr. 16, zie bijlage 4.

Hij merkt hierbij op dat deze beleidsregels zich richten op de beoordeling of een restitutieverzoek voor behandeling in aanmerking komt. Zij zeggen dus niets over de toe- of afwijzing van zo'n verzoek. Daarvoor gelden vooralsnog de regels krachtens het naoorlogs rechtsherstel, waarbij onvrijwilligheid van het bezitsverlies en het vaststaan van de rechten van de verzoeker als (erfgenaam van de) oorspronkelijke eigenaar de belangrijkste criteria zijn. Mochten de uitkomsten van het onderzoek van de Commissie Ekkart daartoe aanleiding geven, dan zal de gevolgde beleidslijn ten aanzien van verzoeken tot restitutie van kunstvoorwerpen in het licht van die uitkomsten worden herzien.

2.5 Tussentijdse aanbevelingen van de Commissie Ekkart, 26 april 2001

Op 26 april 2001 presenteerde de Commissie Ekkart haar tussentijdse aanbevelingen¹³ aan de staatssecretaris van OCenW. Aangezet door een ernstige bezorgdheid over een dreigende vertraging in het restitutiebeleid had de commissie besloten dat het tot dan toe uitgevoerde onderzoek al zoveel informatie had opgeleverd, dat zij het verantwoord vond om tussentijdse algemene aanbevelingen te formuleren voor wat betreft in de Tweede Wereldoorlog verloren particulier kunstbezit. Aanbevelingen voor andere aspecten van het beleid ten aanzien van de NK-collectie, zoals de problematiek van onder *Verwalters* geplaatste kunsthandels en de duur van de periode waarin de overheid bij claims op kunstwerken uit de NK-collectie af zou moeten zien van een beroep op verjaring, werden voor een later tijdstip aangekondigd.

De negen aanbevelingen van de Commissie Ekkart voor restitutie van tijdens de oorlog verloren particulier kunstbezit zijn alle van groot belang voor wat later de opdracht aan de Restitutiecommissie zou worden.

Op verzoek van de staatssecretaris van OCenW lichtte de Commissie Ekkart op 13 juni 2001 toe op welke gronden zij vond dat beslissingen van de SNK niet tot het rechtsherstel moesten worden gerekend (zie aanbeveling 1). Zij stelt dat de SNK niet als een bevoegd rechtsherstelorgaan beschouwd kan worden, omdat haar die bevoegdheid nooit is verleend. Bij noodwetgeving “was de bevoegdheid om te oordelen over rechtsherstelaangelegenheden toegewezen aan de Raad voor het Rechtsherstel. Het Nederlands(ch) Beheersinstituut (NBI) en de Afdeling Rechtspraak waren afdelingen van de Raad voor het Rechtsherstel en daarom evenzeer bevoegde organen. De SNK daarentegen was geen afdeling van de Raad, maar een afzonderlijke organisatie, belast met de recuperatie van kunstwerken en met het beheer van gerecupereerde objecten”.¹⁴ Onderzoek had uitgewezen dat er nooit formele richtlijnen voor de werkzaamheden van de SNK waren vastgesteld. Concept-richtlijnen, die ondanks hun onofficiële status in de praktijk werden gevolgd, stellen dat de SNK voorafgaand aan een eventuele teruggave dit voornemen moest laten toetsen door het NBI. Hieruit concludeert de Commissie Ekkart dat de SNK zelf geen rechtsherstelbevoegdheid had, haar afwijzingen van claims dus geen bevoegd genomen beslissingen zijn, waardoor er geen sprake van afgedane zaken is. En daarom leidt de behandeling van dergelijke claims dus niet tot het overdoen van het rechtsherstel als zodanig, maar tot het alsnog doen van rechtsherstel in gevallen waarover daartoe bevoegde instanties nog geen besluiten hebben genomen.

¹³ ‘Herkomst gezocht’, Aanbevelingen Commissie Ekkart, d.d. 26 april 2001, zie bijlage 5.

¹⁴ Citaat uit brief van de voorzitter van de Commissie Ekkart aan de staatssecretaris van OCenW d.d. 13 juni 2001.

Tussentijdse aanbevelingen van de Commissie Ekkart inzake door de overheid te volgen restitutiebeleid voor wat betreft tijdens de oorlog verloren particulier kunstbezit:

1. De commissie adviseert het begrip "afgehandelde zaken" te beperken tot die zaken waarin door de Raad voor het Rechtsherstel of een andere bevoegde rechter een vonnis is gewezen of een formele schikking tussen rechthebbenden en boven de SNK geplaatste organen is getroffen.
2. De commissie adviseert het begrip nova een ruimere interpretatie te geven dan tot nu toe in het beleid gebruikelijk is en daaronder ook afwijkingen ten opzichte van de vonnissen die zijn uitgesproken door de Raad voor het Rechtsherstel te rekenen alsmede de resultaten van veranderd (historisch) inzicht ten aanzien van de rechtvaardigheid en consequentie van het toen gevoerde beleid.
3. De commissie adviseert om verkoop van kunstwerken door joodse particulieren in Nederland vanaf 10 mei 1940 te beschouwen als gedwongen verkoop, tenzij nadrukkelijk anders blijkt. Hetzelfde uitgangspunt dient te worden gehanteerd bij verkopen vanaf 1933 respectievelijk 1938 door joodse particulieren in Duitsland en Oostenrijk.
4. De commissie adviseert om terugbetaling van verkoopopbrengsten alleen in het geding te brengen indien en voor zover de toenmalige verkoper of zijn erven daadwerkelijk die opbrengsten ter vrije beschikking hebben gekregen.
5. De commissie adviseert om bij de toepassing van deze regeling bij twijfel of men de opbrengsten daadwerkelijk heeft genoten, aan de rechthebbenden het voordeel van de twijfel te gunnen.
6. De commissie adviseert om, indien bij een teruggave gehele of gedeeltelijke teruggave van verkoopopbrengsten noodzakelijk is, het bedrag te indexeren volgens het algemene prijsindexcijfer.
7. De commissie adviseert om bij teruggaven af te zien van de doorberekening van de beheerskosten, die indertijd door de SNK waren vastgesteld.
8. De commissie adviseert dat tot teruggave kan worden overgegaan indien het eigendomsrecht in hoge mate aannemelijk is gemaakt en er geen aanwijzingen zijn die dat tegenspreken.
9. De commissie adviseert om de eerder niet door de eigenaren gebruikte mogelijkheden tot terugkoop weer open te stellen, voor zover althans andere gehanteerde criteria niet al zouden leiden tot een teruggave zonder financiële compensatie.

2.6 Regeringsreactie op de tussentijdse aanbevelingen, 29 juni 2001 en 16 november 2001

De aanbevelingen van de Commissie Ekkart werden door de regering in hoofdlijnen opgevolgd en in beleid omgezet. Dit blijkt uit de regeringsreactie van 29 juni 2001¹⁵ in samenhang met een aanvullende regeringsreactie van 16 november 2001¹⁶.

De regering maakte echter een voorbehoud met betrekking tot het begrip “formele schikking” uit aanbeveling 1. Dit begrip definieerde zij nader als “Van een afgehandelde zaak zal sprake zijn indien de vordering tot teruggave bewust en weloverwogen heeft geresulteerd in een schikking dan wel verzoeker expliciet van de vordering tot teruggave heeft afgezien”. En aanbeveling 9, de algemene openstelling van de mogelijkheid tot terugkoop, werd slechts overgenomen voor zover er na de oorlog sprake was van “apert onzorgvuldig afgewikkelde aanbiedingen tot terugkoop”. Alleen dan zou er alsnog een mogelijkheid tot terugkoop dienen te zijn. De regering stelde overigens ook nog een verruiming ten aanzien van aanbeveling 3 voor. Zij gaf aan niet alleen de verkoop door joodse particulieren in principe als onvrijwillig te willen beschouwen, maar ook die door andere vervolgde bevolkingsgroepen.

In haar reactie op de aanbevelingen van de Commissie Ekkart beargumenteerde de regering dat hierin de keuze was gemaakt het restitutievraagstuk niet puur juridisch, maar meer beleidsmatig te benaderen. In het kader daarvan achtte zij het passend een adviescommissie ter beoordeling van individuele restitutieverzoeken in te stellen. Dit was mede ingegeven door het internationale beleid terzake, zoals dat is verwoord in de *Washington Principles*. Daarin wordt onder andere de instelling van nationale *alternative dispute resolution mechanisms for resolving ownership issues* aanbevolen. Landen als Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hadden daar al invulling aan gegeven.

“De regering heeft zich door die voorbeelden laten inspireren en wil op korte termijn een adviescommissie instellen die moet adviseren over individuele verzoeken tot teruggave van cultuurgoederen die onderdeel uitmaken van de NK-collectie. Belangrijkste reden om een adviescommissie in het leven te roepen is de afstand die daarmee tot de overheid wordt gecreëerd. Aangezien de overheid als bezitter/beheerder van de rijkscollectie direct betrokkene is, zal een adviescommissie de onafhankelijkheid van de besluitvorming vergroten. Dit zal zeker bijdragen aan een grotere acceptatie van het Nederlandse beleid ter zake.

¹⁵ Brief van de staatssecretaris van OCenW aan de voorzitter van de Tweede Kamer inzake aanbevelingen Commissie Ekkart d.d. 29 juni 2001, zie bijlage 6.

¹⁶ Aanvullende brief van de staatssecretaris van OCenW aan de Voorzitter van de Tweede Kamer inzake aanbevelingen Commissie Ekkart d.d. 16 november 2001, zie bijlage 7.

De regering staat bij zo'n adviescommissie de volgende opzet voor ogen:

- De commissie zal de Staatssecretaris van OCenW adviseren over individuele verzoeken tot teruggave van cultuurgoederen die zich in de NK-collectie bevinden.
- De commissie adviseert binnen door de regering vastgestelde kaders en beleidslijnen.
- De verantwoordelijke bewindspersoon zal marginaal toetsen of de commissie in haar advisering binnen haar mandaat is gebleven.
- De commissie zal bestaan uit een aantal vooraanstaande juristen en andere deskundigen zoals historici en kunsthistorici.
- De verantwoordelijke bewindspersoon legt op verzoek van particulieren hun onderlinge geschillen over tijdens of ten gevolge van de Tweede Wereldoorlog verplaatste cultuurgoederen, ter advisering aan de commissie voor. “

Uit: Brief van de staatssecretaris van OCenW aan de Voorzitter van de Tweede Kamer, d.d. 29 juni 2001, zie bijlage 6.

Bij dezelfde brief als waarin de staatssecretaris van OCenW de aanvullende reactie van de regering op de aanbevelingen van de Commissie Ekkart uiteenzette,¹⁷ bood hij het Besluit Adviescommissie restitutieverzoeken cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog (hierna: Instellingsbesluit Restitutie Commissie) en de Toelichting hierop aan het parlement aan.¹⁸ Voor de taken en het beleidskader van de Restitutie Commissie is vooral artikel 2 van belang. Dit luidt:

artikel 2 Instellingsbesluit Restitutie Commissie

1. Er is een commissie die tot taak heeft de minister op diens verzoek te adviseren over de te nemen beslissingen op verzoeken om teruggave van cultuurgoederen waarover de oorspronkelijke eigenaar door omstandigheden die direct verband hielden met het nazi-regime onvrijwillig het bezit heeft verloren en die zich thans in bezit van de Staat der Nederlanden bevinden.
2. De commissie heeft voorts tot taak op verzoek van de minister advies uit te brengen over geschillen over teruggave van cultuurgoederen tussen de oorspronkelijke eigenaar die door omstandigheden die direct verband hielden met het nazi-regime onvrijwillig het bezit verloor of diens erfgenamen en de huidige bezitter niet zijnde de Staat der Nederlanden.
3. De minister dient een verzoek om advies als bedoeld in het tweede lid uitsluitend in bij de commissie, indien de oorspronkelijke eigenaar of diens erfgenamen en de huidige bezitter gezamenlijk de minister daarom gevraagd hebben.

¹⁷ Aanvullende brief van de staatssecretaris van OCenW aan de Voorzitter van de Tweede Kamer inzake aanbevelingen Commissie Ekkart d.d. 16 november 2001, zie bijlage 7.

¹⁸ Besluit Adviescommissie restitutieverzoeken cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog van 16 november 2001 (WJZ/2001/45374(8123)), zie bijlage 1.

4. De commissie verricht de adviestaak, bedoeld in het eerste lid, met inachtneming van het rijksbeleid ter zake.
5. De commissie verricht de adviestaak, bedoeld in het tweede lid, naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid.

2.7 Algemeen Overleg met de vaste commissie voor OCenW, 22 november 2001

Op verzoek van de vaste commissie voor OCenW vond op 22 november 2001 een Algemeen Overleg plaats met staatssecretaris Van der Ploeg (OCenW) over de aanbevelingen van de Commissie Ekkart, de regeringsreacties hierop zoals verwoord in de brieven van 29 juni en 16 november 2001 en het Instellingsbesluit Restitutie Commissie.¹⁹ Wordvoerders van het CDA, D66, Groen Links, PvdA en VVD maakten tijdens dit overleg onder andere kritisch opmerkingen over de traagheid van de afwikkeling van restitutieclaims en spraken zich uit voor een ruimhartig teruggavebeleid, zoals verwoord door de Commissie Ekkart in haar aanbevelingen. Hierbij uitten zij de wens om ook in aangehouden zaken, waarbij met name de zaak Gutmann werd aangehaald, tot een snelle en ruimhartige afwikkeling te komen.

De woordvoerders plaatsten ook kritische kanttekeningen bij de coördinerende rol die krachtens artikel 2 van het Instellingsbesluit aan het ministerie van OCenW is toebedeeld. Hierop antwoordde de staatssecretaris dat niet de indruk mag ontstaan dat de commissie niet onafhankelijk is. Verzoeken tot teruggave van voorwerpen uit de rijkscollectie worden ingediend bij het Rijk, dat wordt geacht daarvan de eigenaar te zijn. De minister maakt geen gebruik van zijn discretionaire bevoegdheid inzake het niet of wel vragen van advies. Door verzoeken via de minister te laten lopen, wordt de Restitutie Commissie niet onnodig belast met verzoeken die niet tot haar taakopdracht horen en weet de minister welke claims de commissie in behandeling heeft. De bepaling dat de minister uiteindelijk beslist over het wel of niet teruggeven van een voorwerp uit de rijkscollectie, heeft eveneens te maken met het feit dat de Staat der Nederlanden als eigenaar daarvan kan worden beschouwd. Alleen in de gevallen waarin de Restitutie Commissie zich bij haar advisering evident niet gehouden heeft aan het gestelde beleidskader, kan er voor de staatssecretaris reden zijn om van een advies af te wijken. Waar de staatssecretaris zeggenschap heeft, is hij van mening dat voorwerpen direct moeten worden teruggegeven. Over de samenstelling van de commissie zei hij dat het uitgangspunt daarbij was dat zij het vertrouwen zou hebben van de betrokkenen, zonder als vertegenwoordiger van in het geding zijnde belangen te worden gezien, en dat hij de inhoudelijke capaciteit en reputatie van de aangezochte leden van een uitzonderlijk hoog niveau achtte.

¹⁹ Verslag van een Algemeen Overleg, vastgesteld 3 januari 2002, Tweede Kamer, vergaderjaar 2001-2002, 25 839, nr. 28.

Tijdens het Algemeen Overleg werden door verschillende aanwezigen ook vragen gesteld over de vereiste instemming van beide partijen in geschillen, waarbij de Staat der Nederlanden niet de huidige bezitter van het in het geding zijnde kunstvoorwerp is (artikel 2, lid 3). Hierop reageerde de staatssecretaris met de opmerking dat advisering door de Restitutie Commissie alleen zin heeft als beide partijen die weg willen bewandelen en zich daaraan willen committeren. Aangezien de gevolgen van dit instemmingsvereiste nog niet volkomen duidelijk zijn, gaf hij aan dit nog eens te willen overwegen en bespreken. Gevallen waarin instemming van beide partijen krachtens het derde lid van artikel 2 vereist is, worden aangehouden totdat hij de regering een schriftelijke reactie inzake deze kwestie heeft doen toekomen.

afb. 3 Fragment wandkleed Gutmann collectie. (NK3208)

3. Werkwijze van de Restitutie Commissie

Met ingang van de tweede dag na plaatsing van het Instellingsbesluit in de Staatscourant trad het besluit op 22 december 2001 in werking. Met ingang van diezelfde datum zijn de leden van de Restitutie Commissie voor drie jaar benoemd. Voor de te volgen werkwijze bij de uitvoering van haar adviestaak was het voor de leden van de commissie vooreerst zaak om het kader in kaart te brengen, waarbinnen zij haar taken zou moeten uitvoeren.

3.1 Kader

Door de regering vastgestelde beleidslijnen

Het Instellingsbesluit bepaalt in artikel 2, lid 1 jo. lid 4 dat de Restitutie Commissie haar adviestaak, voor zover het verzoeken om teruggave van voorwerpen in de Rijkscollectie betreft, verricht met inachtneming van het rijksbeleid ter zake. Het kader waarbinnen de commissie adviseert, zijn in die gevallen de door de regering vastgestelde beleidslijnen terzake. Hiermee wordt allereerst het algemene regeringsbeleid inzake de Tegoeden Tweede Wereldoorlog bedoeld, dat is vastgelegd in de brief van de regering van 21 maart 2000. Daarnaast moet gelet worden op de regels die meer specifiek betrekking hebben op de teruggave van cultuurgoederen. Dit is het beleid dat de regering in haar notitie van 14 juli 2000 aan de Tweede Kamer kenbaar heeft gemaakt en de aanzienlijke versoepeling hiervan naar aanleiding van de aanbevelingen van de Commissie Ekkart, zoals verwoord in de regeringsreacties van 29 juni en 16 november 2001. Betreft een restitutieverzoek een kunstvoorwerp dat in bezit is van een ander dan de Rijksoverheid, dan bepaalt het Instellingsbesluit dat de Restitutie Commissie moet oordelen naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid (artikel 2, lid 2 jo. lid 5).

Door de Restitutie Commissie vastgelegde algemene overwegingen

De Restitutie Commissie heeft zelf algemene overwegingen geformuleerd, die zij tot dusverre aan haar adviezen ten grondslag heeft gelegd en daarin heeft opgenomen. Deze overwegingen vinden hun basis in het toetsingskader zoals dit haar werd meegegeven in de statuten.

Algemene overwegingen, geformuleerd door de Restitutie Commissie

- De commissie laat zich bij haar advisering leiden door de beleidslijnen van de Commissie Ekkart en de regering ter zake.
- De commissie heeft zich de vraag gesteld of een uit te brengen advies invloed mag ondervinden van mogelijke consequenties voor de beslissing in andere zaken. De commissie beantwoordt die vraag, behoudens bijzondere omstandigheden, ontkennend omdat een dergelijke invloed bezwaarlijk kan worden tegengeworpen aan de betrokken verzoeker.
- De commissie heeft zich voorts afgevraagd op welke wijze moet worden omgegaan met het gegeven dat bepaalde feiten niet meer zijn te achterhalen, dat bepaalde gegevens zijn verloren gegaan of niet zijn teruggevonden, of anderszins bewijzen niet meer zijn bij te brengen. De commissie is daaromtrent van mening dat, indien het tijdsverloop (mede) oorzaak is van de ontstane problemen, het risico daarvoor, behoudens bijzondere omstandigheden, behoort te liggen bij de overheid.
- De commissie is tenslotte van mening dat inzichten en omstandigheden die naar algemene maatschappelijke opvattingen sedert de Tweede Wereldoorlog klaarblijkelijk zijn veranderd, gelijk mogen worden gesteld aan nova (nieuwe feiten).

3.2 Procedure

In de procedure voor behandeling van een zaak door de Restitutie Commissie kan globaal onderscheid gemaakt worden tussen een onderzoeks- en een adviesfase.

Onderzoeksfase

Na ontvangst van de adviesaanvraag schrijft de Restitutie Commissie de verzoeker een brief waarin zij de procedure uiteenzet. Omdat vaak nog niet duidelijk is namens wie de verzoeker optreedt, wat zijn relatie met de oorspronkelijke eigenaar is en over welke documentatie de verzoeker zelf beschikt ter onderbouwing van zijn verzoek, wordt bij de brief een vragenformulier gevoegd. Vervolgens zoekt de commissie antwoord op vragen naar de oorspronkelijke eigendomssituatie, de aard en omstandigheden van het bezitsverlies en de afhandeling van een eventueel eerder ingediend verzoek om restitutie. Ook de juridische en feitelijke status van het kunstvoorwerp op het moment van het verzoek worden bij dit onderzoek betrokken. De aard van het onderzoek hangt af van de al dan niet aanwezigheid van documentatiemateriaal ten tijde van de adviesaanvraag, zoals onderzoeksgegevens van Bureau Herkomst Gezocht of gegevens die een verzoeker zelf

meestuurt. De Restitutie Commissie maakt bij haar nader onderzoek gebruik van de expertise van haar leden en het secretariaat en, indien nodig, van externe specialisten. De onderzoeksfase wordt afgesloten met een rapport. De verzoeker wordt in de gelegenheid gesteld hierop te reageren. Naar aanleiding van zijn reactie kunnen vragen rijzen, die nader onderzoek gebieden. In sommige gevallen zal de commissie het nodig vinden om de verzoeker of derden uit te nodigen voor een gesprek.

Adviesfase

Een advies van de Restitutie Commissie komt tot stand na intern beraad. Na ondertekening door alle leden wordt het advies verzonden naar de staatssecretaris van OCenW. De commissie stelt de verzoeker op de hoogte van het feit dat het advies aan de staatssecretaris uitgebracht is. De staatssecretaris heeft zich voorgenomen de verzoeker binnen vier weken na ontvangst van het advies van zijn beslissing en de inhoud van het advies op de hoogte te stellen. De beslissing van de staatssecretaris op een restitutieverzoek en de uitvoering daarvan behoren niet tot de verantwoordelijkheid van de Restitutie Commissie.

3.3 Termijnen

De duur van de behandeling van een verzoek om advies over restitutie is afhankelijk van de aanwezige informatie en het aantal verzoeken dat de Restitutie Commissie in behandeling heeft. De termijn van 12 weken die de staatssecretaris van OCenW aanvankelijk voor advisering had bepaald, bleek meestal te kort. In samenspraak met het ministerie is deze daarom verlengd tot 16 weken. De eerste adviezen konden wel binnen de gestelde termijn worden afgedaan, doordat in die zaken het feitenonderzoek was afgerond en een rapportage van de Inspectie Cultuurbezit aanwezig was toen de commissie het verzoek om advies in die zaken ontving. In de daarop volgende zaken was dit niet het geval. Het feitenonderzoek in die zaken werd onder verantwoordelijkheid van de Restitutie Commissie uitgevoerd. Aangezien de commissie voor de vergaring van feitenmateriaal mede afhankelijk is van derden, zoals archieven in of buiten Nederland, varieert de duur van het feitenonderzoek sterk.

Als de behandeling van een adviesaanvraag dit vereist, is het mogelijk om de termijn steeds met een periode van 16 (voorheen dus 12) weken te verlengen. Zo'n verlenging van de periode deelt de commissie steeds aan de verzoeker en de staatssecretaris van OCenW mee. Als de verzoeker te kennen geeft dat de leeftijd van betrokkenen reden is om aan de behandeling van zijn restitutieverzoek voorrang te verlenen, zal de commissie dit in overweging nemen.

3.4 Vertrouwelijkheid, openbaarmaking en privacy

De Restitutie Commissie brengt advies uit aan de staatssecretaris van OCenW, die vervolgens een beslissing neemt in de zaak. De openbaarmaking van de inhoud van een advies en de beslissing behoort daarmee tot de verantwoordelijkheid van het ministerie van OCenW. Zoals hiervoor al werd opgemerkt, brengt de commissie de verzoeker wel op de hoogte van het feit dat een advies is uitgebracht, maar verwijst de verzoeker voor de inhoud hiervan naar de staatssecretaris van OCenW. Pas na openbaarmaking van een advies door de staatssecretaris zal de commissie met dat advies naar buiten kunnen treden.

In verband met de gevoelige aard van de materie vraagt de commissie de verzoeker om instemming met het onderzoek naar persoonlijke gegevens en de vermelding daarvan in rapporten of het advies. De bescherming van de privé-sfeer van betrokkenen wordt bovendien gewaarborgd door anonimisering van rapporten en adviezen in het geval van openbaarmaking.

De voor advisering relevant geachte documenten zullen in onderzoeksrapporten worden genoemd. Hierbij heeft de commissie ten aanzien van documenten uit archieven met openbaarheidsbeperkingen en/of vertrouwelijke stukken een geheimhoudingsplicht. Zij zal deze dus niet zelfstandig kunnen vrijgeven. De commissie zal in haar onderzoeksrapporten werken met citaten en bronvermelding.

afb. 4 Gutmann collectie (NK 3253)

4. Zaken in behandeling bij de Restitutie Commissie in 2002

Sinds de Restitutie Commissie haar werkzaamheden in januari 2002 aanving, heeft de staatssecretaris van OCenW twaalf verzoeken om teruggave aan haar voorgelegd. Deze zaken betreffen, met uitzondering van één, voorwerpen uit de Rijkscollectie en vallen daarmee onder de hoofdtaak van de commissie zoals in artikel 1 lid 1 van het Instellingsbesluit verwoord. Het gaat in deze zaken om voorwerpen uit de NK-collectie, met uitzondering van één zaak waarin het gaat om een door particulieren aan een voormalig rijksmuseum gelegateerd schilderij. Dit schilderij is in bezit van de Staat der Nederlanden maar valt niet in de NK-collectie. In deze zaak is nog geen advies uitgebracht.

Naast de zaken waar het voorwerpen betreft in bezit van de Staat der Nederlanden, werd aan de Restitutie Commissie in 2002 één zaak voorgelegd waarbij het gaat om een schilderij dat in bezit is van een museum in het buitenland. In deze zaak is nog geen advies uitgebracht.

4.1 Zaken waarover de Restitutie Commissie in 2002 advies uitbracht

In 2002 bracht de Commissie vijf adviezen uit. In deze vijf adviezen gaat het om verzoeken van particulieren tot teruggave van kunstvoorwerpen uit de NK-collectie. Vier van deze adviezen werden integraal door de staatssecretaris overgenomen. Eén advies werd vooralsnog slechts gedeeltelijk overgenomen: de beslissing op een verzoek tot teruggave van een schilderij dat vermist wordt en waarvoor de Commissie een schadeloosstelling adviseerde, werd aangehouden. Deze zaak komt hieronder aan de orde (RC 1.5).

Bij de aanvang van de werkzaamheden van Restitutie Commissie was een drietal verzoeken tot teruggave van kunstvoorwerpen in behandeling bij het ministerie van OCenW, in afwachting van een beslissing van de staatssecretaris. Het feitenonderzoek was in deze zaken al afgerond door de Inspectie Cultuurbezit (ICB) van het ministerie van OCenW en neergelegd in onderzoeksrapportages. Deze zaken werden in de eerste maanden van 2002 ter advisering voorgelegd aan de Restitutie Commissie. Nader onderzoek bleek niet noodzakelijk. De adviezen kwamen tot stand in de eerste helft van 2002 (RC 1.1, 1.2 en 1.3). Het onderzoek ten behoeve van de hierop volgende twee zaken die aan de commissie werden voorgelegd, was nog niet afgerond. De onderzoeksrapporten in deze zaken werden onder verantwoordelijkheid van de commissie afgerond, waarna eind 2002 de adviezen tot stand kwamen (RC 1.5 en 1.7).

RC 1.2 de Gutmann collectie

De voorgeschiedenis van de Gutmann claim vangt aan in mei 1998. In dat jaar verscheen de eerste (proef)rapportage van de Commissie Ekkart waarin voorwerpen voorkwamen waarvan werd geconcludeerd dat deze tot de voormalige collectie Gutmann behoorden. Dit was de aanleiding voor het contact tussen de familie Gutmann en de ICB. Een verzoek om teruggave van deze voorwerpen dateert uit 1999. Op dat moment was nog onduidelijk om hoeveel voorwerpen het ging, wat de toedracht van het bezitsverlies was, en waarom deze voorwerpen deel uitmaakten van de NK-collectie. De ICB stelde een onderzoek in naar de voorwerpen met herkomst Gutmann in de NK-collectie, dat in september 2000 werd afgesloten met een rapport. Dit werd voorgelegd aan de staatssecretaris van OCenW en de familie Gutmann. In de tijd die hierop volgde was er de nodige (media)belangstelling, en in het overleg tussen staatssecretaris Van der Ploeg en de Vaste Commissie voor OCenW kwam de zaak aan de orde. Op 24 januari 2002 werd de zaak voorgelegd aan de Restitutie Commissie. De staatssecretaris van OCenW verzocht de commissie binnen 12 weken tot een advies te komen inzake het verzoek tot teruggave van de Gutmann collectie. Het advies van de Restitutie Commissie kwam in de vergadering van 25 maart 2002 tot stand.

Samenvatting feitenrapport

De van oorsprong Duitse bankier en kunstverzamelaar F.B.E. Gutmann vestigde zich samen met zijn vrouw in 1919 in Nederland. Hij verkreeg in 1924 de Nederlandse nationaliteit. Voortbouwend op de collectie van de vader van F.B.E. Gutmann, Eugen Gutmann, bracht het echtpaar in hun landhuis 'Bosbeek' te Heemstede een groot aantal kunstvoorwerpen bijeen. In de jaren 1939 tot 1942 brachten de omstandigheden het op grond van de Duitse rassenwetten als joods aangemerkte echtpaar Gutmann ertoe zich te ontdoen van de kunstcollectie. Zo werden al in 1939 de meest waardevolle voorwerpen naar Parijs verzonden: deze zouden tijdens de bezetting van Parijs uit hun opslagplaats worden ontvreemd. Eveneens in 1939 bracht de heer Gutmann een aantal objecten over naar de Amsterdamse kunsthandel Rosenberg: deze zouden in 1940 worden aangekocht door Göring. Aan de Duitse kunsthandelaren Böhler en Haberstock verkocht Gutmann vervolgens in de jaren 1941 en 1942 alle overige kunstvoorwerpen. Bij deze verkoop ging het om een groot aantal voorwerpen van toegepaste kunst, om voorwerpen uit de zilvercollectie van de familie, maar ook om een aantal schilderijen. Voordat een vluchtpoging kon worden gerealiseerd werd het echtpaar in 1943 aangehouden door de nazi's. De heer en mevrouw Gutmann kwamen beide om in vernietigingskampen.

Na de oorlog zijn maar enkele van de naar Parijs gebrachte kunstvoorwerpen teruggevonden. Voor zover zij in Duitsland werden teruggevonden en naar Nederland gerecupereerd, werden deze kunstvoorwerpen door de SNK teruggegeven aan de erven Gutmann. In tegenstelling tot de in Parijs ondergebrachte voorwerpen werden veel van de voorwerpen die door de heer Gutmann aan Böhler en Haberstock waren verkocht, na de oorlog in Duitsland teruggevonden. De kinderen van het echtpaar Gutmann, die de oorlog in het buitenland hadden overleefd, verzochten de SNK om teruggave van deze voorwerpen. Over het recht op restitutie van de voorwerpen ontstond onenigheid tussen de

SNK en de familie Gutmann. De SNK stelde zich op het standpunt dat de verkoop vrijwillig was geweest, waardoor rechtsherstel niet aan de orde was. Dit leidde in 1952 tot een uitspraak van de rechtsherstelrechter. Deze oordeelde dat de bewuste verkoop dan wel niet onder directe dwang, maar wel "onder invloed van de speciale omstandigheden" tot stand was gekomen. Op grond hiervan achtte de rechter deze verkoop aantastbaar. In zijn uitspraak herstelde hij de erven in hun positie als eigenaar en bepaalde dat zij de door de heer Gutmann tijdens de oorlog ontvangen tegenprestatie aan de Staat der Nederlanden dienden te vergoeden. De erven Gutmann kregen hiermee dus feitelijk de mogelijkheid de voorwerpen terug te kopen van de Nederlandse overheid. Alhoewel de kinderen van het echtpaar Gutmann zich op het standpunt stelden dat hun vader de verkoopprijs nooit daadwerkelijk had ontvangen, kochten zij in de loop van de jaren '50 een aantal voorwerpen terug.

In de NK-collectie bleken zich anno 2000 nog meer dan 200 kunstvoorwerpen uit de voormalige collectie Gutmann te bevinden. Deze voorwerpen, waaronder 9 schilderijen, kunnen in drie hoofdcategorieën worden onderverdeeld:

1. Drie zilveren voorwerpen die in 1939 ter verkoop werden aangeboden bij de Amsterdamse kunsthandel Rosenberg. Deze verkocht ze uiteindelijk in 1940 aan Göring. Deze voorwerpen zijn na de oorlog niet betrokken bij een verzoek om teruggave, en wellicht is het de erven nooit bekend geweest dat deze voorwerpen naar Nederland waren teruggekomen.
2. De voorwerpen die de heer Gutmann aan Böhler en Haberstock verkocht en waarover de rechter zich in 1952 had uitgelaten. De erven werden bij deze uitspraak hersteld in hun positie als eigenaar op voorwaarde van terugbetaling van tijdens de oorlog ontvangen verkoopgeld. Waarschijnlijk om financiële redenen maakten de erven geen gebruik van deze mogelijkheid. Het merendeel van de kunstvoorwerpen met herkomst Gutmann dat werd aangetroffen in de NK-collectie behoorde tot deze groep.
3. Twaalf kunstvoorwerpen die in de NK-collectie werden aangetroffen, waarvan niet veel bekend was, maar waarvan de herkomst Gutmann wel kon worden vastgesteld. Waarschijnlijk behoorden deze tot de aan Böhler en Haberstock verkochte werken. Zeker was dat deze na de oorlog niet bekend waren bij de erven en niet bij de behandeling van hun restitutieverzoek waren betrokken.

afb. 5 Gutmann collectie (NK 3220)

afb. 6 Gutmann collectie

Advies (zie bijlage 8)

Het advies van de Commissie aan de staatssecretaris van OCenW werd tijdens de commissievergadering van 25 maart 2002 vastgesteld. Na bestudering van de zaak en na alles in aanmerking te hebben genomen, concludeerde de Restitutie Commissie op basis van het feitenrapport tot teruggave van alle in het rapport genoemde kunstvoorwerpen aan de erven van F.B.E. Gutmann. De commissie stelde vast dat het bezitsverlies door de heer Gutmann tijdens de oorlog als onvrijwillig diende te worden aangemerkt. Met betrekking tot de na-oorlogse behandeling van het verzoek tot teruggave overwoog de commissie dat het veranderde inzicht over het destijds gevoerde beleid, waarbij slechts tegen betaling van een geldsom de kunstvoorwerpen konden worden teruggekregen, als novum in de zin van het huidige rijksbeleid aangemerkt diende te worden. Van rechtsverwerking was volgens de commissie geen sprake, omdat daar meer voor nodig is dan het afzien van terugkoop c.q. het maken van een keuze.

De staatssecretaris van OCenW nam dit advies van de commissie over en besloot tot teruggave aan de erven van de heer F.B.E. Gutmann.

RC 1.1 'Paaslam' van De Beuckelaer (NK 2646)

Op 8 februari 2002 verzocht de staatssecretaris de Restitutie Commissie te adviseren over de te nemen beslissing op het verzoek tot teruggave van het schilderij 'Paaslam' van De Beuckelaer. In juni 2001 hadden de erven B. hiertoe een verzoek bij het ministerie ingediend.

Samenvatting feitenrapport

Het schilderij 'Paaslam' van de hand van de zestiende eeuwse Vlaamse schilder De Beuckelaer (zie afbeelding 7) maakte onder inventarisnummer NK 2646 deel uit van de Nederlandse Rijkscollectie. De SNK recupereerde het werk in 1946 uit Duitsland in de veronderstelling dat dit werk afkomstig was van een Amsterdamse kunsthandelaar die het tijdens de oorlog vrijwillig zou hebben verkocht. Al vrij snel, in 1950, bleek deze veronderstelling onjuist, maar het bleef onbekend van wie het schilderij dan wel was geweest. Ook in 1999 concludeerde Bureau Herkomst Gezocht ten aanzien van NK 2646 dat de oorspronkelijke eigenaar van dit schilderij onbekend was.

In het jaar 2000 nam de Oostenrijkse *Kommission für Provenienzforschung*, het equivalent van de Nederlandse Commissie Ekkart, contact op met de Inspectie Cultuurbezit. Zij had aanwijzingen dat 'Paaslam' niet uit Nederlands maar uit Oostenrijks bezit afkomstig was. Het schilderij bleek tot 1938 in bezit te zijn geweest van het Oostenrijkse joodse echtpaar B. De vooroorlogse eigendomsrelatie van het echtpaar tot het schilderij kon tijdens het onderzoek worden vastgesteld aan de hand van documenten uit Wenen en een dia van het

schilderij in bezit van de familie. Hoe het schilderij tijdens de oorlog werd verloren, bleek moeilijker vast te stellen. Stap voor stap kon dit worden gereconstrueerd, mede dankzij samenwerking met de familie B.

afb. 7 'Paaslam', ook wel bekend als 'het Joodse Paasfeest' en 'Het Paschamaal'. Inmiddels wordt dit werk toegeschreven aan Huybrecht Beuckeleer. (NK 2646)

Het schilderij bleek in de loop van 1939, net voordat het gezin Oostenrijk had weten te ontvluchten en naar de Verenigde Staten was ontkomen, het land uitgesmokkeld te zijn. Een Nederlandse vriend van de familie bleek hierbij behulpzaam te zijn geweest. De kunstvoorwerpen van de familie, waaronder 'Paaslam', waren bij een kunsthandel in België in bewaring gegeven. Hiervoor zou het echtpaar zelfs een bewaarloon hebben betaald. Verschillende documenten werden teruggevonden waaruit blijkt dat de Belgische kunsthandelaar het schilderij eind 1941 verkocht aan de Duitser Mühlmann. Het schilderij kwam zo in de collectie van Göring terecht, waar het na de oorlog door de geallieerden in beslag werd genomen. Op grond van de (later onjuist gebleken) veronderstelling dat het schilderij uit Nederland kwam, werd het hier naartoe gestuurd en belandde zo in de NK-collectie. Het echtpaar B., dat zich inmiddels in de Verenigde Staten had gevestigd, heeft na de oorlog niet geweten wat er met het schilderij was gebeurd. Tot voor kort hing het schilderij in het Bonnefantenmuseum in Maastricht.

Advies (zie bijlage 9)

De Restitutie Commissie concludeerde in haar advies, vastgesteld in de vergadering van 25 maart 2002, tot teruggave van het schilderij aan de erven B. De eigendomsrelatie van het echtpaar B. tot het schilderij was vast komen te staan en het bezitsverlies van het schilderij diende als onvrijwillig te worden aangemerkt. Hierbij verwees de commissie naar de aanbeveling van de Commissie Ekkart dat bezitsverlies in Oostenrijk vanaf 1938 onder de werking van het restitutiebeleid valt. Van terugbetaling van een mogelijke verkoopopbrengst kon in deze zaak, bij afwezigheid van aanwijzingen dat deze ooit zouden zijn ontvangen, geen sprake zijn.

De Staatssecretaris van OCenW nam dit advies over en besloot tot teruggave van het schilderij aan de erven B.

RC 1.3 'Venus in de smidse van Vulcanus' naar Boucher (NK 3298)

Op 2 april 2002 verzocht de Staatssecretaris van OCenW de Restitutie Commissie te adviseren over een verzoek om teruggave van het schilderij 'Venus in de Smidse van Vulcanus' naar F. Boucher (NK 3298). De heer M. had mede namens zijn zuster op 10 oktober 2001 de staatssecretaris om teruggave verzocht van dit schilderij uit het bezit van zijn joodse grootouders.

afb. 8 'Venus in de smidse van Vulcanus', naar Boucher. (NK 3298)

Samenvatting feitenrapport

Het schilderij 'Venus in de Smidse van Vulcanus', een op de tweede helft van de 18e eeuw gedateerde kopie naar een schilderij van F. Boucher, maakte onder inventarisnummer NK 3298 deel uit van de Rijkscollectie. Het schilderij bleek tot in de oorlog te hebben toebehoord aan de van oorsprong Hongaarse mevrouw M.-M. Tijdens de oorlog had zij het schilderij op grond van de anti-joodse maatregelen bij de Duitse roofinstantie Lippmann, Rosenthal & Co. moeten inleveren. De administratie van deze instantie, die na de oorlog werd aangetroffen en gedeeltelijk bewaard is gebleven, toonde een gedetailleerd overzicht van de door haar ingeleverde kostbaarheden. Het schilderij was tijdens de oorlog, zoals gebruikelijk in de praktijk van deze instanties, doorverkocht aan een Duitse kunsthandelaar. Mevrouw M.-M. overleefde de oorlog niet, net zo min als vele van haar directe familieleden.

In 1948 werd het schilderij gerecupereerd en in eerste instantie als voormalig eigendom van mevrouw M.-M. aangemerkt. Een verzoek om teruggave van het schilderij door de zoon van mevrouw M.-M. zou echter een moeizaam en langdurig proces worden. Het strandde eind jaren '50 uiteindelijk op verwikkelingen rond belastingschulden van de echtgenoot van mevrouw M.-M., de heer M., waarbij de belastingdienst de hand trachtte te leggen op vermogensbestanddelen uit zijn nalatenschap. Afgezien van enige vragen die rezen ten aanzien van de tijdens de oorlog de heer M. opgelegde belastingaanslagen, bleek bovendien dat een belangrijk vermogensrechtelijk aspect destijds over het hoofd was gezien. Het schilderij was aangewend als vermogensbestanddeel in de nalatenschap van de heer M., terwijl het aan mevrouw M.-M. had toebehoord. De heer en mevrouw M. bleken buiten elke gemeenschap van goederen getrouwd en hadden gescheiden geleefd. Feitelijk had het schilderij dus geen deel uitgemaakt van het vermogen van de heer M.

Advies (zie bijlage 10)

In de vergadering van 22 april 2002 werd door de Restitutie Commissie het advies vastgesteld waarin zij tot teruggave van het schilderij aan de erven van mevrouw M.-M. concludeerde. De commissie overwoog dat aangetoond was dat mevrouw M.-M. de voormalige eigenaresse van het schilderij was, en dat het bezitsverlies tijdens de oorlog als onvrijwillig diende te worden beschouwd. Het verzoek van de kleinzoon van mevrouw M.-M. was naar de mening van de commissie een nieuwe claim in de zin van het rijksbeleid. Nu de eerdere beslissing was gebaseerd op de onjuiste veronderstelling dat de heer M. de eigenaar van het schilderij was, kon een op basis hiervan genomen beslissing niet als geldig worden aangemerkt.

De staatssecretaris van OCenW volgde in zijn beslissing dit advies van de commissie en besloot tot teruggave van het schilderij.

RC 1.5 'Portret van een vrouw met een kleine hond' (NK 2181) en
'Gezicht op de Binnen-Amstel met de Blauwbrug' (NK 2115)

Bij brief van 2 april 2002 verzocht de staatssecretaris de Commissie te adviseren over het verzoek om teruggave van de schilderijen 'Portret van een vrouw met een kleine hond' (NK 2181) en 'Gezicht op de Binnen-Amstel met de Blauwbrug' (NK 2115) uit het voormalige bezit van de familie H. Hieraan lag een restitutieverzoek van de erven H. aan de staatssecretaris van OCenW van 7 februari 2002 ten grondslag.

Samenvatting feitenrapport

Zowel 'Portret van een vrouw met een kleine hond' als 'Gezicht op de Binnen-Amstel met de Blauwbrug' maakten tot in de oorlog deel uit van de zeer omvangrijke collectie van de joodse familie H. Van deze eigendomsrelatie zijn diverse lijsten en documenten teruggevonden. De collectie werd aan het begin van de oorlog door de familie in een kluis opgeborgen voordat zij zelf naar Zwitserland wist te ontkomen. Tijdens de oorlog, in 1943, werd de kluis in opdracht van de bezetter opgebroken. De afzonderlijke kunstwerken, 126 in getal, vonden vervolgens hun weg naar diverse buitenlandse en binnenlandse kopers. Deze gebeurtenissen zijn onder meer in een protocol, dat werd opgesteld bij openbreking van de kluis tijdens de oorlog, gedocumenteerd.

afb. 9 'Gezicht op de Binnen-Amstel met de Blauwbrug'. (NK 2115)
Dit schilderij wordt vermist.

Na de oorlog werden de beide schilderijen, samen met vijf andere werken uit de collectie H., teruggevonden in Duitsland en gerecupereerd naar Nederland. De oorspronkelijke eigenaren van de collectie, de heer en mevrouw H., dienden na de oorlog een verzoek tot rechtsherstel in. De voorwaarden die aan een teruggave van de schilderijen werden gesteld, waren echter voor de familie onacceptabel. Deze bestond uit betaling aan de SNK van het bedrag dat voor de schilderijen bleek te zijn geboekt bij de Liro-bank op naam van de familie H. voor de doorverkoop van de schilderijen tijdens de oorlog, en daarboven uit terugbetaling van de administratiekosten voor de recuperatie.

afb. 10 'Portret van een vrouw met een kleine hond'. (NK 2181)

Van de totaal zeven na de oorlog gerecupereerde werken uit het bezit van de familie H. werden er in de jaren '50 vijf geveild door de Nederlandse Staat. De twee schilderijen waar het in het verzoek om ging, maakten sindsdien deel uit van de Rijkscollectie. Tijdens het onderzoek bleek echter één van de twee schilderijen, 'Gezicht op de Binnen-Amstel met de Blauwbrug', onvindbaar. Het schilderij was volgens informatie van de bruikleennemer van het schilderij, het Ministerie van Defensie, onder nog onduidelijke omstandigheden in de periode 1996-2001 verdwenen. De kans dat het werk nog teruggevonden wordt, acht de beheerder van de NK-collectie, het Instituut Collectie Nederland, zeer klein.

Advies (zie bijlage 11)

In haar advies, vastgesteld tijdens de vergadering van 23 september 2002, concludeerde de commissie dat het schilderij 'Portret van een vrouw met een kleine hond' (NK 2181) teruggegeven diende te worden aan de erven van de heer J. H. Met betrekking tot het 'Gezicht op de Binnen-Amstel met de Blauwbrug' (NK 2115) adviseerde zij schadeloosstelling aan de erven van mevrouw L. H.-W.

De Commissie overwoog hiertoe allereerst dat in deze zaak vast was komen te staan dat de familie H. als eigenaar kon worden aangemerkt van de beide schilderijen. Vervolgens merkte de commissie het bezitsverlies tijdens de oorlog als onvrijwillig aan. De gewijzigde opvattingen ten aanzien van de financiële eisen die na de oorlog werden gesteld aan teruggave dienden in deze zaak als nova in de zin van het huidige restitutiebeleid te worden aangemerkt, waardoor het verzoek tot teruggave in principe zou kunnen worden gehonoreerd. Indien het schilderij 'Gezicht op de Binnen-Amstel met de Blauwbrug' echter onvindbaar zou blijven en van een feitelijke teruggave dus geen sprake kon zijn, achtte de Commissie een schadeloosstelling op zijn plaats. Nu niet was gebleken dat de verkoopprijzen op enig moment aan de eigenaar ten goede waren gekomen, kon naar de mening van de Commissie van terugbetaling geen sprake zijn.

Bij brief van 26 november 2002 berichtte de Staatssecretaris aan de Restitutie Commissie dit advies over te nemen voor wat betreft het schilderij 'Portret van een vrouw met een kleine hond' (NK 2181). Met betrekking tot 'Gezicht op de Binnen-Amstel met de Blauwbrug' (NK 2115) informeerde de staatssecretaris de commissie dat hij, alvorens tot een beslissing over te gaan, nadere beleidsregels wenselijk achtte. Tot op heden heeft hij deze beslissing aangehouden.

Een melding van de mogelijke verblijfplaats van het schilderij bij de commissie naar aanleiding van een artikel over deze zaak in NRC-Handelsblad op 2 december 2002 leidde helaas niet tot de vondst van het schilderij. Het is de Restitutie Commissie onbekend of het schilderij inmiddels is getraceerd of dat het definitief als verloren moet worden beschouwd.

RC 1.7 Portret van 'Don Luis de Requesens y Zuñiga'
van een anonieme kunstenaar (NK 3409)

Bij brief van 22 juli 2002 verzocht de staatssecretaris van OCenW de Restitutie Commissie een advies uit te brengen over het verzoek om teruggave van het schilderij 'Don Luis de Requesens y Zuñiga' van een anonieme kunstenaar (NK 3409). Dit verzoek was namens de erfgenamen van de oorspronkelijke eigenaar, de joodse kunstschilder J.H. Gosschalk, op 21 juni 2002 ingediend.

In opdracht van de Restitutie Commissie werd door Bureau Herkomst Gezocht een (kunst) historisch onderzoek uitgevoerd. Nader onderzoek heeft de commissie niet noodzakelijk geacht.

afb. 11 Portret van 'Don Luis de Requesens y Zuniga'. (NK 3409)

Samenvatting feitenrapport

Het portret van 'Don Luis de Requesens y Zuñiga', een uit de tweede helft van de 16e eeuw daterend schilderij van een Spaans edelman van de hand van een anonieme kunstenaar, bleek tot in de oorlog eigendom te zijn geweest van de joodse kunstenaar J.H. Gosschalk. Tijdens de oorlog werd hij, evenals zoveel joodse Nederlanders, gedwongen zijn kostbaarheden in te leveren bij de Duitse roofinstantie *Lippmann, Rosenthal & Co.* Het schilderij behoorde tot de voorwerpen die hij moest inleveren, zo blijkt uit de administratie van de Liro-bank. Het werd doorverkocht en vond zo zijn weg naar Duitsland. De heer Gosschalk heeft waarschijnlijk nooit geweten dat het schilderij na de oorlog uit Duitsland is teruggekomen.

Advies (zie bijlage 12)

In de vergadering van 28 oktober 2002 stelde de commissie haar advies vast. Zij adviseerde tot teruggave van het schilderij aan de erven van de heer Gosschalk. De commissie overwoog dat vast was komen te staan dat het schilderij tot het voormalig eigendom van J.H. Gosschalk behoorde en dat het schilderij onvrijwillig, als gevolg van vervolging door het nazi-regime, uit het bezit van de heer J.H. Gosschalk was geraakt. Aangezien er niet eerder een verzoek om teruggave van het schilderij was behandeld, achtte de commissie dit verzoek toewijsbaar conform het door de minister van OCenW vastgestelde restitutiebeleid.

De Staatssecretaris berichtte de commissie bij brief van 6 december 2002 dat hij dit advies overnam en het verzoek zou honoreren.

4.2 Zaken op 31 december 2002 in behandeling bij de Restitutie Commissie

Op 31 december 2002 zijn zeven zaken in behandeling bij de Restitutie Commissie. Zoals hierboven is aangeduid, gaat het ook in deze zaken voornamelijk om NK-voorwerpen. Eén verzoek om teruggave betreft een kunstvoorwerp dat in het bezit is van de Staat der Nederlanden, maar geen deel uitmaakt van de NK-collectie. Een ander verzoek betreft teruggave van een kunstvoorwerp dat in het bezit is van een museum in het buitenland. De zaken variëren in complexiteit en omvang en het is daarom niet goed te voorspellen hoe lang de behandeling van deze zaken zal duren.

In verband met het feit dat deze zeven zaken nog bij de commissie in behandeling zijn, zal hier niet nader op worden ingegaan.

Bijlagen

1. Besluit Adviescommissie restitutieverzoeken en Tweede Wereldoorlog van 16 november 2001 (WJZ/2001/45374(8123))
2. Brief van de staatssecretaris van OCenW d.d. 20 mei 1998, Tweede Kamer, vergaderjaar 1997-1998, 25 013, nr. 23
3. Brief van de Minister-President, ministers van Algemene Zaken en de ministers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en van Financiën d.d. 21 maart 2000, Tweede Kamer, vergaderjaar 1999-2000, 25 839, nr. 13
4. Brief en regeringsnotitie inzake restitutie en recuperatie van cultuurgoederen d.d. 14 juli 2000, Tweede Kamer, vergaderjaar 1999-2000, 25 839, nr. 16
5. 'Herkomst Gezocht', Aanbevelingen Commissie Ekkart d.d. 26 april 2001
6. Brief van de staatssecretaris van OCenW aan de voorzitter van de Tweede Kamer inzake aanbevelingen Commissie Ekkart d.d. 29 juni 2001, Tweede Kamer, vergaderjaar 2001-2002, 25 839, nr. 26
7. Aanvullende brief van de staatssecretaris van OCenW aan de voorzitter van de Tweede Kamer inzake aanbevelingen Commissie Ekkart d.d. 16 november 2001, Tweede Kamer, vergaderjaar 2001-2002, 25 839, nr. 27
8. Geanonimiseerd advies inzake RC 1.2
9. Geanonimiseerd advies inzake RC 1.1
10. Geanonimiseerd advies inzake RC 1.3
11. Geanonimiseerd advies inzake RC 1.5
12. Geanonimiseerd advies inzake RC 1.7

Besluit van de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, dr. F. van der Ploeg, houdende Instelling van een commissie die adviseert over verzoeken om teruggave van cultuurgoederen waarover de oorspronkelijke eigenaar door omstandigheden die direct verband hielden met het nazi-regime onvrijwillig het bezit heeft verloren en die zich thans in bezit van de Staat der Nederlanden bevinden (Besluit adviescommissie restitutieverzoeken cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog)

WJZ/2001/45374(8123)

16 november 2001

, dr. F. van der Ploeg,

Handelende in overeenstemming met het gevoelen van de ministerraad;

Gelet op artikel 15, derde lid, van de Archiefwet 1995;

Besluit:

Artikel 1

In dit besluit wordt verstaan onder:

- a. de minister: de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen;
- b. het ministerie: het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen;
- c. de commissie: de commissie, bedoeld in artikel 2 van dit besluit.

Artikel 2

1. Er is een commissie die tot taak heeft de minister op diens verzoek te adviseren over de te nemen beslissingen op verzoeken om teruggave van cultuurgoederen waarover de oorspronkelijke eigenaar door omstandigheden die direct verband hielden met het nazi-regime onvrijwillig het bezit heeft verloren en die zich thans in bezit van de Staat der Nederlanden bevinden.
2. De commissie heeft voorts tot taak op verzoek van de minister advies uit te brengen over geschillen over teruggave van cultuurgoederen tussen de oorspronkelijke eigenaar die door omstandigheden die direct verband hielden met het nazi-regime onvrijwillig het bezit verloor of diens erfgenamen en de huidige bezitter niet zijnde de Staat der Nederlanden.
3. De minister dient een verzoek om advies als bedoeld in het tweede lid uitsluitend in bij de commissie, indien de oorspronkelijke eigenaar of diens erfgenamen en de huidige bezitter gezamenlijk de minister daarom gevraagd hebben.
4. De commissie verricht de adviestaak, bedoeld in het eerste lid, met inachtneming van het rijksbeleid ter zake.
5. De commissie verricht de adviestaak, bedoeld in het tweede lid, naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid.

Artikel 3

1. De commissie bestaat uit ten hoogste 7 leden, waaronder de voorzitter en de plaatsvervangend voorzitter.
2. De voorzitter en de plaatsvervangend voorzitter bezitten de hoedanigheid van meester in de rechten.

3. Tenminste een lid van de commissie bezit een zodanige historische deskundigheid over de Tweede Wereldoorlog dat een wezenlijke bijdrage aan de werkzaamheden van de commissie kan worden geleverd.
4. Tenminste een lid van de commissie bezit een zodanige kunsthistorische of museale deskundigheid dat een wezenlijke bijdrage aan de werkzaamheden van de commissie kan worden geleverd.
5. De minister benoemt de voorzitter, de plaatsvervangend voorzitter en de andere leden voor een periode van ten hoogste 3 jaar. Zij maken geen deel uit van het ministerie en zijn ook overigens niet werkzaam onder verantwoordelijkheid van de minister.
6. De voorzitter, vice-voorzitter en de andere leden kunnen eenmaal worden herbenoemd.

Artikel 4

1. De commissie behandelt een verzoek om advies met ten minste drie leden in een door de voorzitter te bepalen samenstelling met dien verstande dat bij de behandeling in ieder geval de voorzitter of de vice-voorzitter betrokken is.
2. De commissie kan een reglement omtrent de verdere werkwijze vaststellen.

Artikel 5

1. De minister voegt aan de commissie een secretariaat toe.
2. Aan het hoofd van het secretariaat staat de secretaris van de commissie, die de hoedanigheid van meester in de rechten bezit.
3. De secretaris is voor zijn werkzaamheden voor de commissie uitsluitend verantwoording verschuldigd aan de commissie.

Artikel 6

1. Ter uitvoering van haar taak, kan de commissie degene die een verzoek om teruggave als bedoeld in artikel 2, eerste lid, heeft gedaan alsmede een vertegenwoordiger van de minister dan wel de partijen van wie het geschil, bedoeld in artikel 2, tweede lid, ter advisering aan de commissie is voorgelegd, in een vergadering horen.
2. Ter uitvoering van haar taak kan de commissie zich voorts rechtstreeks wenden tot derden voor het verkrijgen van inlichtingen en hen zo nodig ter vergadering uitnodigen om hun mening te vernemen.
3. De minister draagt er zorg voor dat de commissie over alle stukken die zij in verband met de uitoefening van haar taak nodig heeft en die zich op het ministerie bevinden, tijdig en volledig kan beschikken.
4. Iedere ambtenaar van het ministerie geeft aan een oproep of een verzoek van de commissie gehoor.
5. De beperkingen die zijn gesteld aan de openbaarheid van archiefbescheiden, bedoeld in artikel 1, onderdeel c, onder 1 en 2 van de Archiefwet 1995, die de commissie ter uitvoering van haar taak nodig heeft en die bewaard worden in een rijksarchiefbewaarplaats, blijven voor de commissie buiten toepassing.

Artikel 7

1. De commissie brengt ieder jaar verslag uit aan de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen over de stand van zaken met betrekking tot de in artikel 2 genoemde taken.
2. Het eerste verslag wordt in januari 2003 uitgebracht.

Artikel 8

De leden van de commissie ontvangen vacatiegelden alsmede een vergoeding voor de reis- en verblijfkosten volgens de bestaande rijksregelingen.

Artikel 9

De archiefbescheiden van de commissie worden na opheffing van de commissie of, zo de omstandigheden daartoe eerder aanleiding geven, zoveel eerder, overgebracht naar het archief van de Directie Cultureel Erfgoed van het ministerie.

Artikel 10

Met ingang van de datum van inwerkingtreding van dit besluit zijn voor een periode van drie jaar benoemd :

- a. mr J.M. Polak te Ede als voorzitter,
- b. mr B.J. Asscher te Baarn als vice-voorzitter,
- c. prof. mr. J. Leyten te Nijmegen,
- d. dr. E. van Straaten te Beekbergen.
- e. prof. J.Th.M. Bank te Amsterdam
- f. mr. H.M. Verrijn-Stuart te Amsterdam

Artikel 11

Dit besluit treedt in werking met ingang van de tweede dag na de dagtekening van de Staatscourant waarin het wordt geplaatst.

Artikel 12

Dit besluit wordt aangehaald als: Besluit adviescommissie restitutieverzoeken cultuurgooderen en Tweede Wereldoorlog.

Dit besluit zal met de toelichting in de Staatscourant worden geplaatst.

De Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen,

Dr. F. van der Ploeg

Toelichting

Algemeen

Een van de commissies die in Nederland sedert 1997 is ingesteld om onderzoek te doen naar het brede terrein van de tegoeden Tweede Wereldoorlog is de Commissie Ekkart. Deze commissie begeleidt het onderzoek naar de herkomst van de zogenaamde NK-collectie: de nog bij de Staat berustende kunstwerken die na de Tweede Wereldoorlog uit Duitsland zijn gerecupereerd. De omvang van de NK-collectie, ruim 4000 objecten, en de aard van het herkomstonderzoek, dat immers zaken betreft die ruim vijftig jaar geleden hebben plaatsgevonden en waarvan in veel gevallen nauwelijks nog archiefstukken te vinden zijn, zijn er de oorzaak van dat de Commissie Ekkart nog tot eind 2002 nodig heeft alvorens haar werkzaamheden te kunnen afronden.

Naast het begeleiden van herkomstonderzoek heeft de Commissie Ekkart tot taak om aanbevelingen te doen aan de Minister van OCenW over het teruggavebeleid van de regering. Op 26 april jl. heeft de commissie haar 'tussentijdse' aanbevelingen aan mij aangeboden. In haar aanbiedingsbrief stelt de commissie te hebben besloten tot tussentijdse advisering omdat zij van mening is dat aanpassing van het beleid, mede in verband met de gevorderde leeftijd van belanghebbenden, niet tot de afronding van het gehele herkomstonderzoek kan wachten. De commissie beoogt met haar aanbevelingen ruimte te creëren om tot een ruimhartiger restitutiebeleid te kunnen komen. De juridische benadering van het beleid zoals dat in de regeringsnotitie van 14 juli 2000 was vastgelegd, acht de Commissie Ekkart niet langer aanvaardbaar.

De reactie van het kabinet op deze aanbevelingen heb ik op 29 juni 2001 aan de voorzitter van de Staten Generaal gestuurd, een aanvullende regeringsreactie bij brief van 16 november 2001. In haar reactie op de aanbevelingen van de Commissie Ekkart kiest de regering niet voor een puur juridische maar voor een meer beleidsmatige benadering van het restitutievraagstuk. Dit mede in het licht van internationale ontwikkelingen die veeleer wijzen in de richting van een moreel-beleidsmatige dan een overwegend juridische benadering van het vraagstuk van de restitutie. Dit standpunt is mede verwoord in de uitkomsten van de conferentie die in 1998 in Washington plaatsvond ter mondiale bespreking van de tegoeden Tweede Wereldoorlog (de zogenaamde 'Washington Principles'). Een van die Washington principles is dat nationale "alternative dispute resolution mechanisms for resolving ownership issues" worden opgezet. Landen als Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hebben hieraan invulling gegeven en kennen commissies ter beoordeling van individuele restitutieverzoeken.

Het instellen in Nederland van een adviescommissie ter beoordeling van individuele restitutieverzoeken past dus zowel bij de strekking van de aanbevelingen van de Commissie Ekkart als bij de hierboven genoemde internationale ontwikkelingen. Belangrijkste reden om een adviescommissie in het leven te roepen is de behoefte om op een zo objectief mogelijke wijze tot besluitvorming door de Minister van OCenW over restitutieverzoeken te komen. Aangezien de Minister van OCenW tevens als bezitter/beheerder van de NK-collectie direct betrokken is, zal een adviescommissie de onafhankelijkheid van de besluitvorming vergroten. Bij brief van 7 juni jl. had ook de Commissie Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen van de Tweede Kamer haar voorkeur voor een onafhankelijke commissie uitgesproken.

Op basis van de ervaring van de Commissie Ekkart is de verwachting nu dat de adviescommissie 30 tot 50 zaken te behandelen krijgt die betrekking hebben op voorwerpen in rijksbezit. Over het aantal particuliere verzoeken dat mogelijk aan de commissie ter advisering wordt voorgelegd bestaat nog geen inzicht. Dat geldt overigens ook voor de te verwachten levensduur van de commissie. Op grond van genoemde cijfers lijkt een periode van 3-5 jaar een reële verwachting.

Artikelsgewijze toelichting

Artikel 2

Hoofdtak van de commissie is het op zijn verzoek adviseren van de minister van OCenW over verzoeken van derden tot teruggave van voorwerpen die zich in de NK-collectie bevinden. Daarnaast kan de minister ook advies vragen ten aanzien van verzoeken tot teruggave die betrekking hebben op voorwerpen in de rijkscollectie die geen onderdeel vormen van de NK-collectie, maar niettemin door omstandigheden die direct verband hielden met het Nazi-regime in het bezit van de Staat zijn gekomen.

In navolging van buitenlandse commissies en op nadrukkelijk verzoek van de Tweede Kamer kan de minister ook onderlinge geschillen tussen particulieren aan de commissie ter advies voorleggen mits deze daar zelf om verzoeken en het geschil ook hier een voorwerp betreft waarvan de oorspronkelijke eigenaar door omstandigheden die direct verband hielden met het Nazi-regime onvrijwillig het bezit verloor.

De minister vraagt de commissie advies indien hem een verzoek tot teruggave bereikt dat past binnen de gestelde kaders. Slechts verzoeken die evident niet vallen binnen de taakopdracht van de commissie, bijvoorbeeld omdat ze geen betrekking hebben op de teruggave van cultuurobjecten die ten gevolge van de Tweede Wereldoorlog zijn verplaatst, zal de minister direct zelf afdoen. Om de commissie niet nodeloos met dergelijke verzoeken te belasten is ervoor gekozen de verzoeken via de minister aan de commissie voor te leggen.

De kaders waarbinnen de commissie adviseert zijn de door de regering vastgestelde beleidslijnen terzake. Dit betreft allereerst het algemene regeringsbeleid inzake de Tegoeden Tweede Wereldoorlog zoals dat is vastgelegd in de brief van de regering van 21 maart 2000. Daarnaast zijn er de regels die meer specifiek betrekking hebben op de teruggave van cultuurobjecten. Dat betreft in algemene zin het beleid zoals de regering dat in haar notitie van 14 juli 2000 aan de Tweede Kamer heeft kenbaar gemaakt. Naar aanleiding van de aanbevelingen van de commissie Ekkart en de regeringsreactie daarop is dat beleid echter aanzienlijk aangepast. De brieven blijven zodoende van kracht en vormen samen met de aanbevelingen van de commissie Ekkart en de regeringsreactie daarop het beleidskader voor de onderhavige commissie. De aanbevelingen die de commissie Ekkart in de toekomst nog zal uitbrengen, kunnen uiteraard tot nadere aanpassing door de regering van de benoemde beleidskaders leiden.

De adviescommissie beoordeelt een teruggaveverzoek in het licht van de genoemde beleidskaders en kan dan van oordeel zijn dat:

- het verzoek niet past binnen het mandaat van de commissie maar valt onder de gewone rechtsregels; de commissie zal dat in haar advies aan de minister neerleggen.
- het verzoek past binnen het mandaat van de commissie en derhalve voor advisering in aanmerking komt.

De overheid wil ook particulieren die *onderling* een geschil hebben dat betrekking heeft op een voorwerp waarover de oorspronkelijke eigenaar door omstandigheden die direct verband houden met het Nazi-regime onvrijwillig het bezit verloor, een faciliteit bieden. Bij de beoordeling van deze verzoeken van particulieren zal het advies van de commissie worden ingegeven door overwegingen van redelijkheid en billijkheid.

De tussenkomst van de minister - het is immers de minister die de particuliere geschillen aan de commissie voorlegt - is ingegeven door pragmatische redenen. De minister heeft immers voor adequate ondersteuning van de commissie zorg te dragen. Daarvoor is het noodzakelijk dat de minister op de hoogte is van het aantal adviezen dat de commissie geacht wordt uit te brengen.

Artikel 3 en 4

Bij de keuze voor de omvang, samenstelling en werkwijze van de commissie is getracht een balans te vinden tussen benodigde expertise en het vereiste dat de commissie op efficiënte en voortvarende wijze tot een advies moet kunnen komen.

Bij de samenstelling van de commissie is uitgegaan van de voor de beoordeling van teruggaveverzoeken benodigde expertise op in ieder geval juridisch, historisch en kunsthistorisch

terrein. Dat ervoor gekozen is juridische expertise te vereisen van voorzitter en plaatsvervangend voorzitter is ingegeven door het feit dat ondanks de gekozen moreel-beleidsmatige benadering juridische kennis uiteraard onontbeerlijk is voor de beoordeling van bij teruggave verzoeken relevante wet- en regelgeving. Aangezien voorzitter dan wel plaatsvervangend voorzitter altijd betrokken zijn bij de advisering is juridische kennis in alle gevallen aanwezig.

Het is de bedoeling van meet af aan 7 leden te benoemen. Welke leden van de adviescommissie in een concreet geval meewerken aan een advies wordt aan de voorzitter overgelaten. Daarbij kan mogelijke betrokkenheid van een lid van de commissie bij een teruggaveverzoek een rol spelen. Het zal van de complexiteit van een verzoek afhangen hoeveel leden bij de advisering over een bepaald verzoek betrokken worden. In ieder geval zullen er naast de voorzitter of de plaatsvervangend voorzitter altijd twee leden meewerken aan een advies.

Artikel 5

De minister draagt zorg voor een secretariaat dat op adequate wijze de commissie kan ondersteunen. Van de secretaris wordt gevraagd dat deze de titel meester in de rechten bezit. Daarnaast zal onderzoekscapaciteit aanwezig moeten zijn alsmede voldoende administratieve en organisatorische ondersteuning. De grootte van het secretariaat zal kunnen fluctueren en afhangen van de werklust van de commissie.

Artikel 6

Voor het kunnen voorbereiden van haar adviezen is het van het grootste belang dat de commissie over alle relevante informatie kan beschikken. Zowel informatie die afkomstig is van claimanten als van het ministerie of derden.

Om de commissie optimaal in staat te stellen alle benodigde informatie zo snel mogelijk beschikbaar te krijgen, heb ik de beperkingen die gesteld zijn aan de openbaarheid van archiefbescheiden die zich bevinden in de rijksarchiefbewaarplaatsen opgeheven (vijfde lid). Daarvoor heb ik gebruik gemaakt van de mogelijkheid die artikel 15 van de archiefwet 1995 mij geeft. Het gaat daarbij uiteraard uitsluitend om archiefbescheiden die voor de uitvoering van de taak van de commissie van belang zijn. Het feit dat de commissie inzage kan krijgen in documenten waarop openbaarheidbeperkingen rusten, wil overigens niet zeggen dat die informatie ook voor anderen openbaar is. De commissieleden hebben immers zelf een geheimhoudingsplicht op grond van artikel 2:5 van de Algemene wet bestuursrecht, voor wat betreft informatie waarover zij de beschikking krijgen en waarvan het duidelijk is dat het een vertrouwelijk karakter heeft.

Artikel 10

Bij de ondertekening van dit instellingsbesluit hadden de in dit artikel genoemde zes personen zich al bereid verklaard om lid van deze commissie te worden. Om die reden heb ik hun benoeming direct in dit besluit geregeld. De benoeming van nog één ander lid zal zo spoedig mogelijk (separaat) volgen.

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen,

(dr. F. van der Ploeg)

Vergaderjaar 1997–1998

25 013

Cultuurnota 1997–2000

Nr. 23

BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAPPEN

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Zoetermeer, 20 mei 1998

Bij brief van 2 oktober 1997 heb ik u in kennis gesteld van mijn opdracht tot het houden van een proefonderzoek naar **de herkomst van de zogenaamde NK-collectie**. Dit betreft het restant van de na WO II gerecupereerde kunstwerken, dat zich in beheer van de rijksoverheid bevindt. Het onderzoek is uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van een commissie o.l.v. de directeur van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, dr. R.E.O. Ekkart (naar de voorzitter ook wel de Commissie-Ekkart genoemd)¹. In deze commissie hadden ook twee gezaghebbende personen uit Joodse kring zitting.

Hierbij doe ik u een door de Commissie-Ekkart gemaakte samenvatting van de resultaten van dit proefonderzoek toekomen. Op basis daarvan heeft de Commissie ook enige aanbevelingen geformuleerd, die u tevens aantreft¹.

Allereerst wil ik mijn waardering uitspreken voor de gedegen en voortvarende wijze waarop de Commissie-Ekkart zich van haar taak gekweten heeft. Ik heb mij er persoonlijk van overtuigd hoeveel werk het is om de herkomst (of provenans) van een kunstwerk te onderzoeken. Dank zij een grote inzet van de verschillende betrokkenen is dat voor 113 kunstobjecten binnen enkele maanden gelukt en liggen thans de resultaten van dit verkennende onderzoek op tafel.

Uit die resultaten valt af te leiden dat :

1. de herkomstgegevens van de NK-collectie bepaald niet optimaal gedocumenteerd zijn, en
2. een actie om de op verschillende plaatsen aanwezige, gefragmenteerde gegevens bijeen te brengen naar verwachting voor een behoorlijk aantal voorwerpen tot een sluitende herkomstbeschrijving kan leiden.

¹ Ter inzage gelegd bij de afdeling Parlementaire Documentatie.

Zonder verder onderzoek blijft de NK-collectie omgeven door een waas van onduidelijkheid ten aanzien van de herkomst van de individuele

objecten en kan bovendien geen optimale behandeling van individuele vragen van potentiële vroegere eigenaars of hun nabestaanden worden gegarandeerd. Door verder onderzoek kan – en naar mijn oordeel moet – dit waas worden weggenomen.

Daarnaast beveelt de Commissie- Ekkart aan om een completer beeld van het na-oorlogse rechtsherstel op dit gebied samen te stellen dan dat er nu is door zowel het systeem van het rechtsherstel (en de daadwerkelijke uitwerking ervan) in beeld te brengen als een overzicht op te stellen van na de oorlog bewerkstelligde teruggaven. Alleen op die manier kan er een evenwichtig inzicht ontstaan in wat er toen op dit terrein is gebeurd.

Ik stem met deze aanbevelingen in met dien verstande dat ik bij de aanbevelingen 4 en 5 het volgende aanteken. Bij aanbeveling 5 gaat het om onderzoek – als ware er een claim ingediend – naar die objecten, waarvan het nadere herkomstonderzoek aanleiding geeft tot de veronderstelling dat er sprake kan zijn geweest van onvrijwillige bezitsovergang gedurende de oorlog. Het is niet de bedoeling het na-oorlogse rechtsherstel op dit punt over te doen. Alleen claims die nog niet eerder zijn ingediend of waarbij sprake is van nieuwe, relevante gegevens zullen in behandeling worden genomen. Tenslotte zal ik mij met de Minister van Financiën, als coördinator van de Ministeriële Commissie WO-II tegoeden, verstaan over de wijze waarop het beste gevolg kan worden gegeven aan aanbeveling 4.

De financiële middelen die voor de implementatie van het onderzoek benodigd zijn zullen ter beschikking worden gesteld. Naar schatting zal hiervoor gedurende drie jaar een bedrag van f 550 000 per jaar nodig zijn. Ik stel mij voor ten behoeve van dit onderzoek (wederom) een begeleidingscommissie in te stellen, die naast de wetenschappelijke begeleiding ook gevraagd zal worden om op basis van de resultaten beleidsmatige adviezen te geven. Daarnaast zal ik er voor zorgen dat de Inspectie Cultuurbezit voldoende toegerust is om een actieve onderzoeksrol te kunnen vervullen.

Gaarne vertrouw ik erop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

De Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen,
A. Nuis

Vergaderjaar 1999–2000

25 839

Tegoeden Tweede Wereldoorlog

Nr. 13

BRIEF VAN DE MINISTER-PRESIDENT, MINISTER VAN ALGEMENE ZAKEN EN DE MINISTERS VAN VOLKSGEZONDHEID, WELZIJN EN SPORT EN VAN FINANCIËN

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 21 maart 2000

1. Inleiding

De afgelopen jaren is de nationale en internationale aandacht gegroeid voor het grote leed dat vervolgingsslachtoffers tijdens en na de Tweede Wereldoorlog is aangedaan. De ontberingen van de Tweede Wereldoorlog hebben bij de getroffen en ernstige pijn veroorzaakt, pijn die tot op de dag van vandaag voelbaar is. De Nederlandse samenleving als geheel was zwaar getroffen, sommige groepen daarbinnen onevenredig zwaar. De Tweede Wereldoorlog heeft tot onherstelbare verliezen geleid in de verschillende gemeenschappen van vervolgingsslachtoffers. Daar is lange tijd binnen de Nederlandse samenleving te weinig begrip voor getoond. De maatschappelijke aandacht voor vervolgingsslachtoffers nam toe vanaf 1970. De totstandkoming in 1972 van de Wet Uitkeringen Vervolgingsslachtoffers 1940–1945 is een erkenning van het leed en van de bijzondere solidariteit met deze groepen, en een uiting van de verantwoordelijkheid van de overheid dienaangaande voelt.

Vervolgingsslachtoffers hebben te zeer alleen hun verdriet moeten dragen. In elke discussie over dit onderwerp kwam dit de afgelopen jaren naar voren. Met de inzichten en met de ogen van nu terugkijkend op de jaren na de Tweede Wereldoorlog stelt de regering vast dat velen in de Nederlandse samenleving, zij die beleidsverantwoordelijkheid droegen niet uitgezonderd, daar lange tijd niet voldoende aandacht voor hadden.

Naast het leed is er ook een materiële kant. Gedoeld wordt op de roof en recuperatie van bezittingen. Bezittingen waren ontnomen door de bezetter en na de Tweede Wereldoorlog kwamen deze bezittingen niet in alle gevallen terug. Het naoorlogse rechtsherstel is een wettelijk instrument geweest om het materiële onrecht zoveel mogelijk te herstellen. Ruim vijftig jaar later kwamen roof en rechtsherstel van financiële tegoeden en goederen wereldwijd opnieuw centraal te staan in verschillende onderzoeken. In december 1997 werd in Londen een grote regeringsconferentie

gehouden over het Nazi-goud. Daarna verschoof de aandacht in veel landen naar de tegoeden Tweede Wereldoorlog. In Nederland heeft de regering sedert 1997 verschillende commissies ingesteld waarvan de werkzaamheden dit brede terrein bestrijken. Inmiddels hebben vier commissies hun eindrapport ingediend. De regering is deze commissies erkentelijk voor de verrichte werkzaamheden.

De regering geeft met deze brief haar reactie op de inmiddels verschenen rapporten. Zij stond hiermee voor de opgave om zich een mening te vormen over het beleid dat ruim een halve eeuw geleden inhoud kreeg. Dit is een lastige opgave zoals prof. P.W. Klein nog eens heeft verwoord in zijn exposé in het rapport-Van Kemenade over het rechtsherstel. «Het vermogensrechtsherstel is in naoorlogs Nederland niet een zaak van louter recht en rechtvaardigheid geweest waarover nog betrekkelijk eenvoudig te oordelen valt. In het geding was een wisselende veelheid van krachten en machten. Zij kwamen voort uit de politieke, de staatkundige, de economische, de sociaal-psychologische en sociale verhoudingen, ja uit het hele veld van maatschappelijke betrekkingen. Oordelen over het naoorlogse vermogensrechtsherstel is – zo gezien – oordelen over Nederland en zijn natie. Dat maakt de geschiedenis van het naoorlogse rechtsherstel er niet eenvoudiger op.»

De regering meent dat lering moet worden getrokken uit de historische analyse die de commissies de regering geschetst hebben. Belangrijk is dat het boek over dit verleden nooit gesloten mag worden, dat regering en samenleving zich daarvan bewust blijven en dat daar ook voor de toekomst conclusies aan verbonden worden. De regering erkent ten volle – terugkijkend met de wetenschap en de ogen van nu – dat er teveel formalisme, bureaucratie en vooral kilte in het rechtsherstel is geweest. Daarvoor spreekt de regering oprechte spijt en verontschuldigingen uit naar degenen die toen hebben geleden, zonder overigens verkeerde bedoelingen te veronderstellen bij degenen die toen verantwoordelijkheid droegen. Desalniettemin dringt zich uit de rapporten geen andere conclusie op dan dat de verantwoordelijkheid bij de uitvoering van het beleid en de toepassing van wetgeving niet altijd op de juiste manier is genomen. Er zijn fouten en tekortkomingen geconstateerd die onder ogen moeten worden gezien en waar conclusies aan verbonden moeten worden.

2. Het rechtsherstel

Alvorens in te gaan op de instelling van vijf onderzoekscommissies en enige vervolgvactiteiten wordt een summier overzicht gegeven van het rechtsherstel in Nederland en in Nederlands-Indië.

Tijdens de Duitse bezetting van Nederland in de Tweede Wereldoorlog zijn door de bezetter maatregelen genomen tegen de joden, Sinti en Roma en andere groepen in Nederland. Deze maatregelen waren niet alleen bedoeld om hen persoonlijk te vervolgen, maar ook om hen al hun bezittingen te ontnemen en hun deelname aan het Nederlandse economische en maatschappelijke leven te beëindigen. De beroving van de Nederlandse joden verliep uiterst systematisch, meestal op grond van verordeningen. De roof heeft zich tot vrijwel alle vermogensbestanddelen uitgestrekt en werd zelfs administratief bijgehouden door de Duitse bezetter. De regelgeving en uitvoering waren dwingend en lieten weinig mogelijkheden zich eraan te onttrekken.

De beroving van Sinti en Roma verliep geheel anders. Hun beroving vond grotendeels in één klap plaats op 16 mei 1944 toen er een razzia op Sinti en Roma gehouden werd. 245 Sinti en Roma zijn gedeporteerd en slechts 30 keerden terug. Hun bezittingen, veelal goederen, werden op last van de

Duitse politiediensten in beslag genomen. Na terugkeer uit de kampen of de onderduik waren in het merendeel van de gevallen alle bezittingen verdwenen. De commissies hebben op deze gebeurtenissen geen nieuw licht kunnen werpen.

In de literatuur is veelal stilzwijgend aangenomen dat zigeuners nauwelijks over bank- en girotegoeden beschikten, en ook niet of nauwelijks levens- of pensioenverzekeringen hadden gesloten. De vraag in hoeverre ten onrechte tegoeden bij banken, verzekeringsinstellingen of de staat berusten, blijft daarmee, in beginsel, onbeantwoord. Een verkennend onderzoek van de commissies heeft geen concreet resultaat geboekt.

Na de Tweede Wereldoorlog heeft er in Nederland gedurende een aantal jaren een uitgebreid rechtsherstel plaatsgevonden. Het herstel in eigendomsrechten werd toevertrouwd aan de Raad van het Rechtsherstel, ingesteld bij het Londense Besluit Herstel Rechtsverkeer, Stb. E 100. De Raad was een overkoepelend lichaam, geïnstalleerd op 20 augustus 1945. De Raad bestond uit een:

- afdeling rechtspraak
- afdeling effectenregistratie
- afdeling beheer (o.a. Nederlands Beheersinstituut)
- afdeling voorzieningen voor afwezigen
- afdelingen voorzieningen voor rechtspersonen
- afdeling roerende goederen.

De voorzitter van de Raad vormde met de voorzitters van de verschillende afdelingen het dagelijks bestuur van de Raad. Iedereen in Nederland die kennis droeg van de feiten die tot rechtsherstel konden leiden, was verplicht daarvan aangifte te doen bij de overheid. Dus niet alleen de gedupeerden zelf, maar ook familie, kennissen, vrienden, banken, verzekeringsmaatschappijen etc. Banken moesten bijvoorbeeld kluisjes/safeloketten noemen van joodse cliënten die niet waren teruggekeerd en waarvan de inhoud niet bij de roofoank Lippmann-Rosenthal (Liro) was aangemeld. Onder toezicht van een notaris diende die kluisen te worden geopend en werd de inhoud onder beheer gesteld van Liro.

Bij het rechtsherstel voor de joodse gedeposeerden speelde de afdeling beheer van de Raad voor het Rechtsherstel, met name het Nederlands Beheersinstituut (NBI) een belangrijke rol. Het NBI beheerde na de Tweede Wereldoorlog het vijandelijk vermogen dat door de Nederlandse regering in beslag was genomen op grond van de Bijzondere Rechtspleging en vermogens waar geen erfgenamen voor gevonden waren.

De Raad voor het Rechtsherstel bestond tot 1 juni 1967, de afdeling Effectenregistratie ging zelfs tien jaar langer door als zelfstandige eenheid. De voornaamste taak van de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel bestond uit het wijzen van vonnis bij eigendomsclaims over bezittingen, die burgers tijdens de Tweede Wereldoorlog waren kwijtgeraakt. Ook bemiddelde de Raad bij de totstandkoming van minnelijke schikkingen. Het archief van de Raad bestaat uit circa 200 000 dossiers en bevindt zich bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie en het Algemeen Rijksarchief.

De situatie in Nederlands-Indië week af van de situatie in bezet Nederland. De bank- en verzekeringstegoedenproblematiek vindt hier niet zijn directe oorsprong in de periode van de Japanse bezetting, maar in de verbreking van de verbindingen met Nederland na mei 1940. Banktegoeden en levensverzekeringen van Nederlanders in Nederlands-Indië werden tijdens de Japanse bezetting niet aangetast. Ook na de Tweede Wereldoorlog bleven de rechten van bankcliënten en polishouders in het algemeen gehandhaafd. Dat neemt niet weg dat tegoedhouders in Nederlands-Indië door opeenvolgende maatregelen op het gebied van geldcirculatie en

deviezenbeheer wel veel problemen hebben ervaren. Gelden bij banken en levensverzekeraars kwamen daardoor in de naoorlogse jaren niet of slechts gedeeltelijk ter beschikking. Met de uiteindelijke devaluatie van de roepiah na de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië en de nieuwe geldsaneringsmaatregelen van de Indonesische regering werden de nadelige gevolgen nog groter.

In Nederlands-Indië vielen kwesties van rechtsherstel onder de Indische Raad voor het Rechtsherstel. Deze instantie had het beheer over vijandelijk vermogen, vermogen van afwezigen en vermogen waarvan de eigenaar voorshands onbekend was of niet getraceerd. De Raad schiep het juridische kader om tegoedhouders en/of hun nabestaanden te beschermen en te handelen wanneer claimanten via de herstelrechter een uitspraak wensten. Het ging hier voornamelijk om rechtsherstel inzake levensverzekeringen.

Een oordeel over het rechtsherstel inzake de Indische tegoeden valt moeilijk te geven omdat weinig literatuur voorhanden is en veel belangrijke archiefbescheiden ontbreken. Zo is het archief over de Indische Raad voor het Rechtsherstel niet meer aanwezig.

3. Bevindingen van de commissies

3.1 Van Kemenade

De Contactgroep Tegoeden Tweede Wereldoorlog, de commissie-Van Kemenade, werd ingesteld in maart 1997. Op 27 januari 2000 heeft de commissie haar rapport gepubliceerd. Deze commissie had tot doel het volgen van onderzoek naar oorlogstegoeden in het buitenland en van de in vele landen ingestelde fondsen, waarop door Nederlanders of Nederlandse organisaties een beroep zou kunnen worden gedaan. Ter ondersteuning van hen die een beroep wilden doen op een van de fondsen of een claim bij een buitenlandse bank overwegen in te dienen, is – mede op verzoek van de commissie-Van Kemenade – met financiële steun van de overheid het Centraal Meldpunt Joodse Oorlogsclaims opgericht.

Ook heeft de commissie onderzoek gedaan naar de Nederlandse claim op door de Duitsers geroofd monetair goud.

Voorts heeft de commissie onderzoek gedaan naar de omvang en roof van bezittingen van joden in Nederland. Tenslotte is de opzet en uitvoering van het vermogensrechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog beoordeeld. De commissie-Van Kemenade heeft op basis van het verrichte onderzoek geconcludeerd dat samenleving en overheid destijds onvoldoende door-drongen zijn geweest van hetgeen de joden tijdens de Tweede Wereldoorlog is aangedaan en van de noodzaak alleen al daarom een snel en efficiënt rechtsherstel te bewerkstelligen. Daarnaast concludeert zij dat het rechtsherstel, met uitzondering van aspecten van het effectenrechtsherstel, in het algemeen rechtmatig en nauwgezet is geweest. Desalniettemin stelt zij vast dat er verschillende tekortkomingen waren, die voor veel betrokkenen onbillijke en onrechtvaardige consequenties hebben gehad, en dat overigens sommige aspecten van het overheidshandelen laakbaar zijn geweest. Achteraf trekt zij de conclusie dat deze gebreken destijds beter hadden kunnen worden voorkomen. De commissie concludeert dat veelal niet is vast te stellen in welke mate daardoor materiële schade is berokkend aan de joodse bevolking.

Ook trekt de commissie de conclusie dat over het eventuele verschil tussen roof en restitutie op basis van de daarover nu nog beschikbare gegevens geen verantwoorde uitspraken zijn te doen. Evenmin is vast te stellen wie voor een eventueel verschil verantwoordelijk en aanspreekbaar zou zijn.

3.2 Scholten

De Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden Tweede Wereldoorlog in Nederland, de commissie-Scholten, heeft haar eindrapport met de definitieve bevindingen op 15 december 1999 gepresenteerd. De commissie kreeg bij haar installatie op 13 juli 1997 als taakopdracht mee om een onderzoek te doen naar de feitelijke systematiek rond het rechtsherstel aangaande financiële tegoeden van oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog bij banken en verzekeraars in Nederland. Daarbij kon de rol van banken en verzekeraars, alsmede – waar relevant – de rol van de overheid aan de orde komen. Als onderzoeksobjecten waren aanvankelijk bepaald: geld en verzekeringen. In maart 1998 werd dit op verzoek van de Minister van Financiën uitgebreid met effecten, rechten, uitkeringen volgens sociale verzekeringen en vorderingen/debiteuren. De commissie-Scholten oordeelt dat, alhoewel het rechtsherstel een operatie is geweest die wegens zijn enorme omvang en complexiteit respect afdwingt, er toch ook kritische kanttekeningen geplaatst moeten worden. Die betreffen ten eerste de lange duur ervan waardoor het merendeel van de slachtoffers van de roef jarenlang, een deel zelfs tot halverwege de jaren vijftig, op de volledige afronding van hun zaak heeft moeten wachten. Ten tweede werd het rechtsherstel op een aantal punten gekenmerkt door een strikt bureaucratisch handelen, waarbij weinig soepelheid betracht is en vaak weinig oog geweest is voor de bijzondere positie en belangen van de slachtoffers.

De kritiek van de commissie-Scholten spitst zich met name toe op aspecten van het rechtsherstel ten aanzien van de geroofde effecten. De materiële uitkomst daarvan is weliswaar bevredigend geweest, maar de totstandkoming en uitvoering van de naoorlogse regelgeving met betrekking tot effecten waren op bepaalde punten niet in overeenstemming met grondslagen van de Nederlandse rechtsorde.

Zo was het volgens de commissie onjuist dat de Vereniging voor de Effectenhandel, die zich in de oorlogsjaren zo weinig eervol had gedragen, een zo grote invloed heeft gehad op het rechtsherstel en zo nauw bij het beleid werd betrokken, ook al was het zo dat de feitelijke kennis van de materie in hoge mate daar geconcentreerd was. De regering heeft op verschillende momenten de belangen van de beurs en de effectenhandel laten prevaleren boven een adequaat en voortvarend rechtsherstel van de betrokken vervolgingsslachtoffers en daarmee afbreuk gedaan aan de rechtsgang die in de herstellwetgeving was vastgelegd. Mede daardoor kwam tot 1953 van feitelijk rechtsherstel in de vorm van teruggave van effecten – zelfs waar kwade trouw bij de aankoop van joodse effecten aannemelijk was – zo goed als niets terecht.

3.3 Kordes

De Commissie Onderzoek Liro-archieven, de commissie-Kordes werd ingesteld op 10 december 1997. De commissie heeft zich beziggehouden met onderzoek naar tastbare goederen (zaken). Op 29 januari 1998 bracht de commissie-Kordes haar eerste rapport uit over de verkoop van kleinnoden, afkomstig uit de kluis van Lippmann-Rosenthal omstreeks 1968. De commissie heeft op 9 december 1998 haar tweede rapport uitgebracht aan de Minister van Financiën. Daarin is uitgebreid aandacht besteed aan verschillende categorieën van joodse individuele claims. Tegelijkertijd met het rapport-Kordes is de onderzoeksgids Archieven joodse oorlogsgetroffenen verschenen. Deze onderzoeksgids is door het Algemeen Rijksarchief in samenwerking met het Ministerie van Financiën en het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie op verzoek van de commissie-Kordes opgesteld.

Het onderzoek van de commissie-Kordes naar de daarmee verband houdende archieven heeft geleid tot uiteenlopende conclusies over het

onderhavige rechtsherstel, die zowel een positieve als een negatieve strekking hebben. De commissie constateert een grote inspanning en zorgvuldigheid van de beheerders-vereffenaars om gelden en goederen, die joden tijdens de Tweede Wereldoorlog hadden moeten afstaan, zoveel als mogelijk bij de rechthebbenden terug te bezorgen. Ten aanzien van de afwikkeling van claims en daarmee verband houdende zaken is het de commissie opgevallen dat van de zijde van de overheid en anderen een nogal formeel-zakelijke benadering aan de dag is gelegd. Dat heeft in verschillende gevallen geleid tot een lange behandelingstijd, waardoor benadeelden vele jaren in onzekerheid bleven verkeren. De commissie is voorts kritisch over de aan de joodse boedels in rekening gebrachte apparaatskosten van het rechtsherstel en het via Liro geïnde deel van belastingbedragen. Het meest pregnant oordeelt de commissie over de weigering van de Staat om aan de joodse boedels het volledige bedrag te vergoeden dat in de Tweede Wereldoorlog op last van de Duitse bezetter door de joodse boedels ter beschikking was gesteld voor bouw, onderhoud en exploitatie van de kampen Westerbork en Vught. De commissie oordeelt dat dit in feite betekent dat de joden dit onderdeel van hun deportatie zelf hebben betaald. Dat moet voor de Nederlandse regering toch een ondraaglijke gedachte zijn, aldus de commissie-Kordes.

3.4 Van Galen

De Begeleidingscommissie Onderzoek Indische Tegoeden, de commissie-Van Galen heeft onderzoek verricht naar de particuliere Nederlandse bank- en verzekeringstegoeden in Nederlands-Indië. De commissie werd op 3 februari 1998 geïnstalleerd mede naar aanleiding van Kamervragen. Deze waren op 27 juli 1997 gesteld na oproepen uit Indische kring om deze materie apart te laten onderzoeken. De commissie heeft op 17 januari 2000 haar eindrapport gepubliceerd.

De conclusies leren dat er geen directe aanwijzingen te vinden zijn voor het systematisch in beslag nemen van particuliere bank- en verzekeringstegoeden door de Japanse bezetter. Na de Tweede Wereldoorlog zijn de rechten van bankcliënten en polishouders overigens vrijwel onverminderd gehandhaafd gebleven.

De commissie wijst op de opeenvolgende maatregelen van diverse overheden na 1945 op het gebied van geldcirculatie en deviezenbeheer voor de particuliere tegoedhouders die tot aanzienlijke problemen hebben geleid bij het opnemen van banktegoeden en het voortzetten van polissen. De Bevriezingsordonnantie, de krappeldpolitiek en het deviezenregime waren vooral gericht op het herstel van macro-economische processen, waaraan de particuliere belangen ondergeschikt bleken. Het door de genoemde maatregelen niet of in mindere mate beschikbaar komen van gelden bij banken en levensverzekeringsmaatschappijen, heeft voor menig Nederlander geleid tot teleurstelling na terugkeer in Nederland of na emigratie naar andere landen. De Indische Raad voor het Rechtsherstel en de in het leven geroepen Rehabilitatieregeling boden de mogelijkheid aan polishouders om premieachterstand aan te zuiveren. Hierdoor konden royementen alsnog worden afgewend. Rechtsherstel en de Rehabilitatieregeling konden deze gevolgen slechts ten dele verzachten.

Naast de commissie heeft een Indisch Meldpunt gefunctioneerd waar veel mondelinge en schriftelijke reacties binnen konden komen. Uit deze brieven is duidelijk geworden hoezeer naast alle persoonlijke leed en ontberingen, de belanghebbenden ook getroffen zijn door roof en het verdwijnen van persoonlijke bezittingen buiten de onderzochte bank- en verzekeringstegoeden.

3.5 Ekkart

Op 2 oktober 1997 ving de commissie-Ekkart haar werkzaamheden aan. De commissie kreeg als opdracht een proefonderzoek uit te voeren naar de herkomst van de collectie van de Stichting Nederlands(ch) Kunstbezit. Dit is het restant van gerecupereerde kunstwerken dat nog berust bij de staat. In deze rijkscollectie zijn deze schilderijen, beelden en kunstnijverheidsobjecten geïnventariseerd en te herkennen aan hun inventarisnummer dat steeds begint met de letters «NK». Naar verwachting zal het onderzoek in 2002 zijn voltooid. Er wordt gestreefd naar tussentijdse rapportages. Het eerste tussenrapport is op 14 oktober 1999 uitgebracht. Van ruim 10% van de collectie (530 kunstwerken) afkomstig van de Stichting Nederlands Kunstbezit (SNK) is thans de herkomst onderzocht. Bij de kunstnijverheid bleek dat voor het merendeel van de objecten geen enkel herkomstgegeven kon worden achterhaald. Door de geringe individualisering van het voorwerp en de summier beschrijvingen op aangifteformulieren en in andere bronnen is hier bijzonder moeilijk een verband te leggen tussen documentatie en voorwerp. Bovendien is op dit moment niet duidelijk hoe men bij de recuperatie van dit soort voorwerpen vanuit Duitsland te werk is gegaan.

Bij de schilderijen is geconstateerd dat vrijwel altijd herkomstgegevens achterhaald kunnen worden en dat die in ongeveer in ongeveer de helft van de gevallen leiden tot een sluitende herkomst. Tegelijkertijd kon vaak niet achterhaald worden of de bezitsovergang vrijwillig of gedwongen geweest is.

In al die gevallen waarin uit het onderzoek aanwijzingen voortkomen dat er mogelijk niet eerder gesignaleerde rechten van derden op kunstwerken uit de NK-collectie rusten of die aanvullende informatie bieden die bij een vroegere afwijzing van claims niet bekend was, wordt nader onderzoek ingesteld door de Inspectie Cultuurbezit. Dit wordt uitgevoerd zodra daarvoor aanwijzingen zijn en hoeft niet te wachten op de afronding van het gehele onderzoeksproject.

Ook zal de commissie een overzicht geven van de handelwijze en de besluitvorming bij de Stichting Nederlands(ch) Kunstbezit over het al dan niet teruggeven van gerecupereerde kunstwerken aan gedeposeerden tegen de achtergrond van het naoorlogs rechtsherstel.

3.6 Hoofdaanbevelingen van de commissies

De commissies die zich toegespitst hebben op joodse tegoeden hebben aanbevelingen gedaan aan de regering. Voorts hebben zij aanbevelingen gedaan aan financiële instellingen. Dit heeft geleid tot overleg van verzekeraars, banken en beurs met het Centraal Joods Overleg (CJO). De commissie-Van Galen heeft omdat het een eerste beschrijvend onderzoek betrof, volstaan met het trekken van conclusies.

De aanbevelingen van de commissies-Kordes, -Scholten en -Van Kemnade aan de regering vormen een oproep een bedrag ter beschikking te stellen aan de joodse gemeenschap. De commissie-Kordes spreekt over een collectieve uitkering van f 48,4 miljoen ter beschikking te stellen van de joodse gemeenschap, te bestemmen voor sociale, onderwijskundige en culturele doelen. Zij stelt voor de verdeling van dit smartengeld te doen geschieden op basis van bestemmings-, c.q. projectvoorstellen ter beoordeling van een onafhankelijke en onpartijdige van regeringswege ingestelde commissie. Over de toewijzingen zou publieke verantwoording dienen te worden afgelegd.

De commissie-Scholten spreekt over een te maken financieel gebaar omdat de Staat op verschillende momenten niet onbelangrijke bedragen aan de algemene middelen heeft kunnen toevoegen die direct of indirect afkomstig waren uit de systematiek van roof en rechtsherstel. Ook zou de door regering en parlement in 1976 genomen beslissing om het batig

saldo van het Waarborgfonds ad f 11,5 miljoen te doen afvloeien naar de algemene middelen, gegeven de concrete herkomst van deze middelen en de besluitvorming terzake, ongedaan dienen te worden gemaakt. Tenslotte is er de aanbeveling van de commissie-Van Kemenade die zich mede baseert op de rapporten-Kordes en -Scholten. Zij spreekt over een tegemoetkoming van f 250 miljoen. Daarmee wordt niet bedoeld op een vergoeding van geleden schade die individueel of collectief toerekenbaar zou zijn. Voor de uitwerking denkt de commissie-Van Kemenade eraan om in overleg van de regering met vertegenwoordigers van de joodse gemeenschap vormen te vinden waardoor een dergelijk door de overheid vastgesteld bedrag zinvol en verantwoord kan worden besteed aan zowel collectieve als meer individueel gerichte bestemmingen voor deze gemeenschap en of personen daarbinnen. Daarbij denkt de commissie aan de instelling van een fonds, waaruit bedragen voor dergelijke bestemmingen zonder belastingheffing beschikbaar kunnen worden gesteld. Het fonds zou een publiekrechtelijk karakter moeten dragen waarvan de doelstellingen door de overheid worden bepaald, maar de concrete bestemmingen daarbinnen worden vastgesteld door een bestuur dat tenminste in meerderheid bestaat uit vertegenwoordigers van de joodse gemeenschap.

4. Regeringsreactie

4.1 Regeringsreactie op de conclusies en hoofdaanbevelingen

Algemeen

De rapporten hebben veel inzichtelijk gemaakt over de houding van de Nederlandse samenleving als geheel, het lot van de specifieke groepen van vervolgingsslachtoffers en de rol van de Nederlandse regering in de periode na de Tweede Wereldoorlog. De rapporten hebben inmiddels tot een maatschappelijk debat geleid over hoe men destijds gehandeld heeft met de tegoeden en over de vraag wat er nu zou moeten gebeuren. De regering acht dit een goede zaak, mede omdat de rapporten inzicht geboden hebben in een problematiek waarvan men tot dusverre geen diepgaande kennis had. Ze bevatten een waardevolle weergave hoe de Nederlandse samenleving en de regering na de Tweede Wereldoorlog omgegaan zijn met het rechtsherstel. Tegelijkertijd is gebleken dat de onderzoeken niet op alle vragen antwoord hebben kunnen geven. Na de Tweede Wereldoorlog is naar vermogen getracht een ieder zoveel mogelijk in zijn of haar rechten te herstellen. Dat is, zo geven de rapporten aan, in redelijke mate gelukt. Dat neemt niet weg dat erkend moet worden dat het rechtsherstel bezien met de ogen van nu met meer begrip uitgevoerd had kunnen en moeten worden. Sommige gehanteerde procedures moeten nu als formalistisch, bureaucratisch en zelfs kil worden getypeerd. Op een enkel punt zijn deze in strijd met de toen geldende regelgeving geweest. De commissies hebben daar in hun rapporten voorbeelden van gegeven.

De regering stelt voorop dat het voor rechthebbenden mogelijk blijft om verzoeken tot restitutie in te dienen. De Staat zal individuele claims van (nabestaanden van) rechthebbenden, die voortvloeien uit het rechtsherstel, onder bepaalde voorwaarden alsnog in behandeling nemen. Uit overwegingen van coudance zal in die gevallen worden afgezien van een beroep van louter verjaring.

Joodse tegoeden

Na de Tweede Wereldoorlog was rechtsherstel voor hen die bezit ontnomen was, met name voor de joodse vervolgingsslachtoffers, slechts één van de vele zaken die in het ontregelde Nederland hun beslag moesten

krijgen. Het ging de Nederlandse regering allereerst om het herstel van het economisch verkeer van het bijna failliete Nederland. De Nederlandse regering heeft zich van meet af aan niet aansprakelijk geacht voor de roof en de schade die de Duitse bezetter heeft toegebracht. De constatering van de commissies is juist dat overheid en samenleving na 1945 meer in beslag waren genomen door andere zaken zoals de wederopbouw van het land en het conflict met Indonesië dan dat zij oog hadden voor de implementatie van een snel rechtsherstel voor hen die door de Tweede Wereldoorlog het zwaarst waren getroffen. Wel had de Nederlandse regering al in de Tweede Wereldoorlog een beleid uitgewerkt om hen die hun bezit ontnomen was, zoveel mogelijk in hun rechten te herstellen. Hierbij werd geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende groepen vervolgingsslachtoffers. Deze aanpak die in algemene zin in de tweede helft van de jaren veertig en jaren vijftig breed parlementair werd ondersteund, is nu in de commissierapporten voorwerp van kritiek. Zo komen daarin naast de algemene kritiek punten naar voren waaruit kritiek blijkt op bepaalde aspecten van het rechtsherstel, zoals het effectenrechtsherstel. Ook is sprake van fouten en tekortkomingen in het overheidshandelen die tot onredelijke en onbillijke consequenties geleid hebben voor de betrokken groepen. Overeenkomstig de adviezen van de commissies is er echter geen aanleiding het rechtsherstel over te doen. Er zijn destijds in het algemeen geen onrechtmatige overheidsbeslissingen genomen. Uiteindelijk heeft het beoogde rechtsherstel in verreweg de meeste gevallen plaatsgevonden. De beslissingen van de Nederlandse regering uit de jaren veertig en vijftig zijn echter naar huidig inzicht legalistisch geweest en het proces was stroef, formeel en bureaucratisch.

De commissies wijzen erop dat er sprake had moeten zijn van een gevoelvollere bejegening van vervolgingsslachtoffers. Ook worden enkele aspecten van het rechtsherstel en het overheidshandelen genoemd die naar huidige inzichten door de commissies als onbillijk of onrechtvaardig worden bestempeld. De commissies vragen de aandacht van de regering voor deze punten van kritiek en adviseren de regering als blijk van erkenning een bedrag beschikbaar te stellen aan de betrokken groepen. De regering neemt het advies van de commissies over en gaat ten aanzien van het bedrag en motivering een stap verder dan de commissies. Zij ziet het ter beschikking stellen van een bedrag als erkenning van achteraf geconstateerde tekortkomingen. De regering wil met het ter beschikking te stellen bedrag uitdrukkelijk finaal recht doen aan de kritiek op de bejegening van de betrokken vervolgingsslachtoffers in het rechtsherstel en de gevolgen die dat heeft gehad voor hun verdere bestaan.

Het CJO heeft zich in de gesprekken met de regering op het standpunt gesteld dat zaken en gelden die niet aan de oorspronkelijke rechthebbenden of hun erfgenamen kunnen worden teruggegeven, behoren te worden overgedragen aan de joodse gemeenschap in Nederland, zijnde de morele erfgenaam van de Nederlandse holocaust-slachtoffers. Men spreekt ook in termen van restitutie, moreel recht en een finale kwijting. De commissies hebben onderstreept dat tegoeden langs wettelijke weg aan de Staat vervallen zijn, maar schetsen tegelijk een moreel dilemma. De wet (art. 879, tweede lid, Boek 4 BW) wijst de Nederlandse Staat aan als gerechtigde tot de nalatenschap indien wettelijke erfgenamen ontbreken, en niet een organisatie van de bevolkingsgroep waartoe de overledene behoorde.

De regering heeft echter begrip voor de voornoemde gevoelens die vanuit de joodse gemeenschap naar voren zijn gebracht en verwacht dat het ter beschikking stellen van f 400 miljoen hieraan tegemoet komt. Dit moet dus gezien worden als een erkenning van deze morele aanspraken. Het gaat hierbij zowel om bedragen die eertijds rechtmatig en wettelijk aan de Staat vervallen zijn alsmede om enkele specifieke kwesties als de kosten

van de kampen Westerbork en Vught die begrijpelijkerwijs zeer gevoelig in de joodse gemeenschap liggen.

Van de f 400 miljoen zal in ieder geval f 50 miljoen aan projecten in het buitenland besteed worden. Het CJO staat er borg voor dat er voor collectieve joodse doelen in Nederland tientallen miljoenen beschikbaar gesteld zullen worden, hetgeen overeenkomt met de wens van de regering. De uitvoering zal plaatsvinden in een publiekrechtelijk kader.

Bezittingen van Sinti en Roma

Het onderzoek inzake de tegoeden van Sinti en Roma is gehinderd door het ontbreken van veel archiefmateriaal. Tegelijkertijd is evident dat juist Sinti en Roma na de Tweede Wereldoorlog vrijwel geen bezittingen teruggekregen hebben. Omdat de beroving in de Tweede Wereldoorlog vrijwel niet gedocumenteerd was, zijn Sinti en Roma ook grotendeels buiten het rechtsherstel gebleven. Bovendien zijn zij in de maatschappij met grote kilte bejegend. Om deze redenen stelt de regering een bedrag beschikbaar van f 30 miljoen. De gemeenschap van de Sinti en Roma zal met een voorstel komen over de bestemming van de gelden. De uitvoering van een ander vindt plaats binnen een publiekrechtelijk kader.

Uit gevoerde gesprekken met de Sinti en Roma kwamen aanwijzingen dat er toch meer historisch materiaal te vinden zou zijn dan eerder werd aangenomen. Het historisch materiaal kan licht werpen op de algemene systematiek van de beroving van bezittingen alsmede op de gang van zaken rondom individuele bezittingen. De Sinti en Roma hebben te kennen gegeven nader onderzoek te wensen. De regering zal aan deze wens tegemoetkomen.

Indische tegoeden

Het onderzoek naar de Indische Raad voor het Rechtsherstel is zoals gezegd uitermate summier geweest omdat de archieven daarvan voor het grootste deel niet meer aanwezig waren. Dit neemt niet weg dat er ook binnen het meer beperkte, eigen kader van het Indische rechtsherstel tekortkomingen naar voren zijn gekomen. De commissie-Van Galen wijst op de specifieke problemen rond de valutaresticties die het opnemen en overmaken van tegoeden bemoeilijkten en op de levensverzekeringen. Voorts ligt het in de rede dat het Indische rechtsherstel in de jaren 1945–1949 tenminste met dezelfde aanloopproblemen en vertraging heeft gekampt als het rechtsherstel in Nederland.

De gesignaleerde tekortkomingen in het Indische rechtsherstel krijgen meer gewicht in combinatie met diverse andere problemen waarmee de vervolgingsslachtoffers zich na de Japanse bezetting in Nederlands-Indië geconfronteerd zagen, met name de vijandig geworden bejegening door Indonesiërs die naar onafhankelijkheid streefden en de grenzen die de ontwikkelingen in de periode tot aan de soevereiniteitsoverdracht hebben gesteld aan het rechtsherstel. In dit verband acht de regering een gebaar op zijn plaats dat de grenzen van de gesignaleerde tekortkomingen van het Indische rechtsherstel met zijn relatief beperkte reikwijdte overstijgt maar wel recht doet aan de bijzondere omstandigheden waarbinnen het rechtsherstel in Nederlands-Indië heeft plaatsgevonden.

Om deze reden stelt de regering de Indische gemeenschap een bedrag beschikbaar van f 250 miljoen dat aan collectieve doelen besteed kan worden. In het overleg met het Indisch Platform is ook de mogelijkheid van individuele uitkeringen aan vervolgingsslachtoffers binnen de Indische gemeenschap besproken. Van de zijde van het Indisch Platform is hierop aangegeven dat dit niet mogelijk is vanwege de door de Indische gemeenschap gewenste gelijke behandeling van alle Nederlanders uit Nederlands-Indië. Het maken van een onderscheid tussen hen die wel of niet door de Japanse bezetter geïnterneerd waren, werd verworpen door

het Indisch Platform. Gezamenlijk is toen afgesproken dat de bestemming een collectief karakter zou krijgen.

Op dit moment worden projectvoorstellen door het Indisch Platform voorbereid die liggen in de sfeer van herdenking, educatie, maatschappelijke zorg, welzijn, wetenschap en cultuur. De Indische gemeenschap zal met een voorstel komen over de bestemming van de gelden. De uitvoering van een ander vindt plaats binnen een publiekrechtelijk kader.

In het overleg van de regering met het Indisch Platform zijn specifieke onderzoekswensen op tafel gelegd. Gezien de onduidelijkheden rond de toegankelijkheid en het eventueel nog voorhanden zijn van onderzoeksmateriaal is door het Indisch Platform voorgesteld een inventariserend onderzoek op korte termijn te verrichten naar de haalbaarheid van onderzoek ten behoeve van het in behandeling nemen van individuele claims. De regering zal aan deze wens tegemoetkomen.

4.2 Regeringsreactie op specifieke punten/aanbevelingen

Stichting Onderzoek Terugkeer en Opvang

Het leed heeft voor de vervolgingslachtoffers niet alleen met hun ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog te maken, maar ook met hun terugkeer en opvang destijds in de Nederlandse samenleving na de Tweede Wereldoorlog. De commissie-Kordes heeft hierop in een aanbeveling gedoeld. Op dit moment verricht de Stichting Onderzoek Terugkeer en Opvang (SOTO) historisch-wetenschappelijk onderzoek naar in het bijzonder de immateriële aspecten van de terugkeer en opvang. Het onderzoeksgroep strekt zich bovendien uit tot de bredere groep van oorlogsslachtoffers. SOTO zal in 2001 haar verschillende publicaties uitbrengen.

Inventarisatie van alle depots en saldi op tussenrekeningen

De Commissie-Scholten beveelt aan door de banken en commissionairs een systematische inventarisatie van alle depots en saldi op «tussenrekeningen» te laten maken die betrekking heeft op de oorlogsjaren, terwijl verzekeringsmaatschappijen een vergelijkbaar onderzoek zouden moeten doen naar uit deze tijd daterende polissen die noch direct noch indirect tot uitkering zijn gekomen.

De regering is van mening dat op korte termijn aan deze aanbeveling zal zijn voldaan door de inspanningen van de financiële sector zelf. Het gaat hier om activiteiten van de bancaire sector en de verzekeringssector waardoor een systematische inventarisatie van tussenrekeningen beschikbaar komt. Het CJO is betrokken bij de onderzoeken in deze.

Onvindbare eigenaren van vermogenswaarden

De commissie-Scholten acht een betere regelgeving op het punt van onvindbare eigenaren van vermogenswaarden van belang. Gedacht wordt aan het publiceren van namen van onvindbare crediteuren, bijvoorbeeld een jaar voordat de saldi worden toegevoegd aan de reserves van de bank. De commissie adviseert om, conform de toezeggingen die door de Ministers van Justitie en Financiën in 1979 bij de behandeling van de Wet op de consignatie van gelden 1979 zijn gedaan, alsnog de problematiek van «onvindbare crediteuren» van de banken in studie te nemen (zie deel III, p. 605).

De uitvoering van de aanbeveling van de commissie-Scholten inzake een wettelijke regeling specifiek voor banken kan langs andere weg inhoud gegeven worden. Bij de lopende wijziging van de Wet Gemeentelijke Basis Administratie (GBA) zal worden gezien in hoeverre de toegang van banken tot de GBA voor de opsporing van onvindbare crediteuren kan

worden verbeterd. Daarnaast zal in overleg met de banken worden gezien in hoeverre de zorgplicht van banken bij onvindbare crediteuren verder kan worden ingevuld. Daarbij zal ook de suggestie van de commissie-Scholten worden meegenomen om namen van onvindbare crediteuren te publiceren, voordat de saldi worden toegevoegd aan de reserves van de bank.

Monitoring buitenlandse fondsen

De regering neemt de aanbeveling van de commissie-Van Kemenade over om zich op de hoogte te blijven stellen en het CJO en zijn Meldpunt te informeren over de buitenlandse fondsen waarop individuele vervolgings-slachtoffers en/of hun organisaties een beroep kunnen doen. De website van het Ministerie van Financiën (www.minfin.nl) bevat in deze veel informatie over buitenlandse fondsen.

Geschiedschrijving ten aanzien van andere groepen van vervolgings-slachtoffers

Gezien de opdracht aan de commissies is in de onderzoeksrapporten geen aandacht besteed aan andere groepen vervolgings-slachtoffers (onder andere homoseksuelen, Jehova-getuigen, politieke gevangenen, verzets-deelnemers). De regering zal nagaan in hoeverre nadere geschiedschrijving noodzakelijk en mogelijk is.

Uitvoering

De regering neemt een stelpost van f 50 miljoen op voor de uitvoeringskosten.

Over de definitieve vormgeving van de uitvoering zal nog nader overleg met de betrokken groeperingen plaatsvinden alvorens de Kamer eventueel noodzakelijke wetgeving zal bereiken. De ter beschikking gestelde gelden zijn onbelast, noch zal er een korting plaatsvinden op inkomensafhankelijke regelingen.

5. Enige andere onderwerpen

5.1 Nederlandse fondsen

Uit het vierde deel van de goudpool heeft Nederland in 1997 f 22,5 miljoen ontvangen. Dit geld is in overeenstemming met het advies van de commissie-Van Kemenade door de regering bestemd voor het nieuw opgerichte Nationaal fonds van de goudpool. Het geld uit dit fonds komt ten goede aan projecten. De bestemming van projectuitkeringen ligt op een drietal terreinen. Eén daarvan is zorg en/of dienstverlening aan de nog levende en in Nederland woonachtige groep slachtoffers van de Nazi-vervolging en hun nabestaanden. De andere bestemmingen betreffen de kennis- en cultuurtraditie, die door de Tweede Wereldoorlog grotendeels vernietigd was alsmede het instandhouden van de herinnering aan de omgekomenen in de Tweede Wereldoorlog.

Over de toewijzing van het geld aan de projecten heeft de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport in september 1999 besluiten genomen, daarbij geadviseerd door een onafhankelijk adviescollege onder leiding van de heer dr. D. Dolman.

Naast de oprichting van het nationaal fonds van de goudpool heeft de Nederlandse regering het besluit genomen f 20 miljoen te storten in het internationale fonds van de goudpool (Nazi Persecutee Relief Fund). Het doel van het dit fonds is enerzijds het door middel van projecten verlenen van diverse vormen van steun aan behoeftige Nazi-slachtoffers en ander-

zijds het financieren van projecten die ten goede komen aan gemeenschappen die het zwaarst zijn getroffen door de Nazi-vervolging. Het gaat ook hierbij om projecten die de herinnering aan diegenen die in de Tweede Wereldoorlog zijn omgekomen in stand houden en projecten met als initiatief om de kennis en cultuurtraditie die door de Tweede Wereldoorlog grotendeels vernietigd was, weer te revitaliseren. Van deze f 20 miljoen krijgt f 10 miljoen een Oost-Europese bestemming en f 10 miljoen komt ten goede aan Nederlandse oorlogsgetroffenen in den vreemde, met name in Israël.

5.2 Internationale conferenties

Het Nazi Persecutee Relief Fund is opgericht op de Londen-conferentie over het Nazi-goud van 2–4 december 1997. In vervolg op de conferentie in Londen is eind 1998 in Washington een regeringsconferentie gehouden waar de verschillende geroofde particuliere tegoeden en goederen centraal stonden. Alle aanwezige landen hebben uitgebreid bericht over de vorderingen van de onderzoekscommissies in de verschillende landen. Ook heeft men toen afgesproken om in het vervolg over de verschillende deelaspecten conferenties te houden. Dit is in 1999 ook gebeurd met bijeenkomsten over verzekeringen, kunst, «communal properties», banktegoeden etc. Ook via het koppelen van relevante websites is veel onderzoeksmateriaal internationaal beschikbaar gekomen waaronder de Nederlandse rapporten.

In Washington werd in het bijzonder stil gestaan bij de noodzaak om de holocaust blijvend te herdenken en te onderzoeken. Daartoe is ook educatie van groot belang. Tijdens de Washington conferentie is hiertoe een zogeheten «Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research» gevormd. Leden van deze Task Force zijn Zweden, Duitsland, V.S., Israël, Engeland, Italië, Polen en Nederland. Van 25 tot 27 januari 2000 vond in Stockholm een grote conferentie plaats over holocaust-educatie. Hieraan nam ook Minister-president Kok deel. Het voorzitterschap rouleert en zal van 1 november 2000 tot 1 juni 2001 in Nederlandse handen zijn.

Om invulling te geven aan de internationale samenwerking en overdracht van expertise is er een nationale werkgroep in het leven geroepen waarin deskundige vertegenwoordigers van non-gouvernementele organisaties op het terrein van educatie en herdenking, en ambtelijke deskundigen zitting hebben. Deze werkgroep zorgt voor kennisoverdracht aan geïnteresseerde landen door hen uit te nodigen voor een bezoek aan Nederland en door deel te nemen aan in de desbetreffende landen georganiseerde conferenties op dit terrein. Op verzoek van Tsjechië wordt meegeholpen aan het holocaustbewustmakingsproces aldaar. Inmiddels hebben ook Argentinië, Bulgarije, Hongarije, Letland, Litouwen, Roemenië, Rusland en Slowakije hun belangstelling getoond voor samenwerking met de werkgroep.

5.3 Grotere toegankelijkheid van archieven, behandeling van brieven/claims

Naar aanleiding van de sterk toegenomen aandacht voor de tegoeden Tweede Wereldoorlog heeft het Ministerie van Financiën eind 1997 het initiatief genomen tot een afstemmingsoverleg met alle betrokkenen die op enigerlei wijze betrokken zijn bij de tegoeden Tweede Wereldoorlog. Alle onderzoekscommissies, SOTO, CJO, Joods Maatschappelijk Werk, Joods Meldpunt, banken, verzekeraars, Algemeen Rijksarchief hebben doorlopend informatie uitgewisseld over het lopende onderzoek. Ook werd ingegaan op de beantwoording van de verschillende brieven van burgers die bij verschillende instanties binnenkwamen. Enkele vraag-

stukken die hierin aangesneden werden, zijn gemeenschappelijk besproken.

Dit overleg heeft verder geleid tot concrete stappen. Zo heeft het Ministerie van Financiën overzichten gepresenteerd van de onbeheerde nalatenschappen die vermoedelijk van joodse origine zijn. Ook heeft het Ministerie de Consignatiekas gedigitaliseerd. Via Internet kan iedereen kijken of familiegegevens voorkomen in dit bestand. Andere acties betreffen het verfilmen en digitaliseren van het archief over Duitse schade-uitkeringen in Berlijn en van de Memories van Successies in het archief in Apeldoorn. Tot slot is aan het Algemeen Rijksarchief gevraagd om de bestaande Archievensgids aan te vullen.

5.4 Inspanningen van de financiële sector

Naar aanleiding van met name het rapport-Scholten over de financiële tegoeden hebben de verschillende partijen in de marktsector ook inspanningen gepleegd. Het Verbond van Verzekeraars heeft reeds in een vroegtijdig stadium onderzoek gedaan naar tegoeden uit de Tweede Wereldoorlog. Op grootschalige wijze is informatie bijeengebracht die voor de behandeling van individuele claims van belang kon zijn. Men heeft verzekeraars aangeschreven voor informatie over «verloren polissen». Mede naar aanleiding van aanvragen van het Joods Meldpunt heeft men op gecoördineerde wijze archieven berustende bij het Algemeen Rijksarchief, het Ministerie van Financiën en het Joods Maatschappelijk Werk doorgenomen. Dit heeft ertoe geleid dat sedert 1997 enige tientallen individuele claims gehonoreerd konden worden. Hierbij heeft men geen beroep gedaan op verjaring en geen al te strenge eisen gesteld aan de bewijslast bij de onderbouwing van individuele claims. Ook heeft men al snel overleg geopend met het CJO hetgeen uiteindelijk eind 1999 geleid heeft tot een akkoord over de nooit uitgekeerde joodse polissen.

In soortgelijke mate geldt dit voor de banken. De Nederlandse Vereniging van Banken heeft met het CJO vanaf 1999 onderzoek laten uitvoeren naar nog openstaande joodse creditsaldi in Nederland en in het buitenland. Het onderzoek is hier in de praktijk veel lastiger gebleken vanwege het ontbreken van de nodige archieven.

De Minister-President,
Minister van Algemene Zaken,
W. Kok

De Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport,
E. Borst-Eilers

De Minister van Financiën,
G. Zalm

Vergaderjaar 1999–2000

25 839

Tegoeden Tweede Wereldoorlog

Nr. 16

BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAPPEN

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Zoetermeer, 14 juli 2000

In haar brief van 5 april 2000 (zie bijlage) vraagt de vaste commissie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen om voor de zomer geïnformeerd te worden over de stand van zaken op het terrein van de teruggave door de Nederlandse overheid van Joodse culturele eigendommen. Dit naar aanleiding van Resolutie 1205 (1999) van de Raad van Europa inzake «Looted Jewish cultural property».

Zoals in zoveel landen vindt ook in Nederland onderzoek plaats naar de herkomst van cultuurgooederen die als gevolg van de Tweede Wereldoorlog onder het beheer van de Staat zijn gekomen. Het onderzoek wordt verricht onder begeleiding van de Commissie Ekkart. Het maakt deel uit van een aantal onderzoeken dat inmiddels heeft plaats gevonden naar roof en rechtsherstel tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Bij brief van 21 maart 2000 (Kamerstukken II 1999/00, 25 839, nr. 13) is de Tweede Kamer geïnformeerd over de uitkomst van reeds afgeronde onderzoeken en over de reactie daarop van de regering. Het uitgangspunt van de Nederlandse regering is dat na de oorlog in Nederland uitgebreid rechtsherstel heeft plaatsgevonden waarbij getracht is iedereen zoveel mogelijk in zijn of haar rechten te herstellen. Dat rechtsherstel is naar de maatstaven van nu formalistisch, bureaucratisch en kil geweest, waarvoor de regering spijt betuigt. Reden om het rechtsherstel in zijn geheel over te doen is er niet maar wel stelt de regering voorop dat het voor rechthebbers mogelijk blijft om verzoeken tot restitutie van bezittingen in te dienen. Op 18 april is over de regeringsreactie met de kamer van gedachte gewisseld. Daarbij sprak de Kamer zijn steun uit voor het standpunt van de regering (Kamerstukken II 1999/2000, 25 839, nr. 14).

Het onderzoek naar de herkomst van cultuurgooederen met een onduidelijk verleden is nog niet afgerond. Het spitst zich toe op voorwerpen die onderdeel uitmaken van de zogenaamde NK-collectie, de collectie van de Stichting Nederlands(ch) Kunstbezit. Deze NK-collectie bevat uit Duitsland gerecupereerde kunstvoorwerpen – te herkennen aan een inventaris-

nummer dat begint met «NK» – die nog in bezit zijn van de Staat en in beheer zijn bij het instituut Collectie Nederland van het Ministerie van OCenW. Een eerste verkennend onderzoek onder begeleiding van de Commissie Ekkart vond plaats in 1997/98 in opdracht van Staatssecretaris Nuis. Over de resultaten van dat proefonderzoek is de kamer geïnformeerd bij brief van 20 mei 1998 (Kamerstukken II, 1997/98, 25 013, nr. 23). Uit het onderzoek viel af te leiden dat de herkomstgegevens van de NK-collectie bepaald niet optimaal gedocumenteerd zijn en dat zonder verder onderzoek «de NK-collectie omgeven zou blijven door een waas van onduidelijkheid ten aanzien van de herkomst van de individuele objecten en geen optimale behandeling van individuele vragen van potentiële vroegere eigenaars of hun nabestaanden (kan) worden gegarandeerd.» Er is dan ook besloten tot het doen van vervolgonderzoek naar «de herkomst van kunstvoorwerpen die als gevolg van de Tweede Wereldoorlog onder het beheer van het Rijk zijn gekomen». Ter begeleiding van dit onderzoek is wederom een commissie onder leiding van dr. R. Ekkart ingesteld (Stcrt. 1999, nr. 203). Met de feitelijke onderzoekswerkzaamheden is het Project-bureau Herkomst Gezocht belast. De Commissie streeft ernaar in september 2002 het onderzoek af te ronden en advies uit te brengen over het ten aanzien van bedoelde kunstvoorwerpen te voeren beleid.

Zonder vooruit te willen lopen op de conclusies van de Commissie Ekkart meen ik dat het goed is om voor het moment beleidsregels te formuleren ten aanzien van de behandeling van individuele verzoeken tot teruggave van kunstvoorwerpen die tijdens of ten gevolge van de Tweede wereldoorlog zijn verplaatst. Dit beleid zal gebaseerd zijn op de hiervoor genoemde brief van 20 mei 1998 die de regel behelst dat «alleen claims die nog niet eerder zijn ingediend of waarbij sprake is van nieuwe, relevante gegevens in behandeling worden genomen». Dit beleid sluit aan bij de regeringsreactie van 21 maart jl. die ervan uitgaat dat individuele verzoeken tot teruggave nog steeds kunnen worden ingediend. Claims die in principe verjaard zijn zullen onder bepaalde voorwaarden toch in behandeling worden genomen. Die voorwaarden zijn uitgewerkt in de bijgevoegde beleidsnotitie inzake recuperatie en restitutie van cultuurgoederen.

Zoals ook in die notitie is vermeld, zal ter zijner tijd naar aanleiding van de resultaten van het onderzoek van de Commissie Ekkart, die in september 2002 worden verwacht, gezien moeten worden of de geformuleerde beleidsregels aanpassing behoeven.

De Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen,
F. van der Ploeg

Regeringsnotitie inzake restitutie en recuperatie van cultuurgoederen

I Inleiding

Ruim vijftig jaar na afloop van de Tweede wereldoorlog vormen de gevolgen ervan nog altijd een belangrijk punt van aandacht voor de Nederlandse samenleving en ook voor de regering. De onderzoeken naar de Tegoeden Tweede Wereldoorlog die op verzoek van de regering zijn of nog worden verricht door onafhankelijke commissies zijn daar een voorbeeld van. Maar ook initiatieven vanuit instellingen zelf, zoals het onderzoek van de Commissie Museale Verwervingen 1940–1948 – onder auspiciën van de Nederlandse Museumvereniging door musea zelf uitgevoerd – zijn een uiting van die betrokkenheid.

Onderhavige notitie beschrijft de regels die worden gehanteerd ten aanzien van cultuurgoederen die tijdens of als gevolg van de Tweede Wereldoorlog in strijd met het recht zijn verplaatst. Het betreft dan zowel voorwerpen die in bezit zijn van de Nederlandse Staat maar waarop derden aanspraak maken, alsmede voorwerpen die zich buiten Nederland bevinden en waarop de Nederlandse Staat of een particulier rechten kan doen gelden.

II Het Nederlandse restitutiebeleid inzake cultuurgoederen

Vragen over de herkomst van cultuurgoederen zijn aan de orde van de dag. Zowel nationaal als internationaal wordt onderzoek gedaan naar vermiste kunstvoorwerpen en naar de herkomst van voorwerpen met een onduidelijk verleden. In Nederland wordt het onderzoek naar de herkomst van kunstvoorwerpen die als gevolg van de Tweede Wereldoorlog onder het beheer van de Staat zijn gekomen, verricht door de Commissie Ekkart, één van de commissies die is ingesteld in het kader van het onderzoek naar het rechtsherstel in Nederland na de Tweede Wereldoorlog (Stcrt. 1999, nr. 203). Vooruitlopend op dit onderzoek heeft in opdracht van Staatssecretaris Nuis en onder begeleiding van de Commissie Ekkart een verkennend onderzoek plaatsgevonden naar de herkomst van de voorwerpen uit de collectie van de Stichting Nederlands(ch) Kunstbezit (SNK), de zogenaamde NK-collectie. Deze NK-collectie bevat het restant van uit Duitsland gerecupereerde kunstwerken dat nog berust bij de staat en in beheer is bij het Instituut Collectie Nederland van het Ministerie van OCenW. De schilderijen, beelden en kunstnijverheidsobjecten zijn grotendeels geïnventariseerd en te herkennen aan hun inventarisnummer dat steeds begint met de letters «NK». In april 1998 deed de commissie verslag van het proefonderzoek in *Herkomst gezocht: Rapport van het proefonderzoek naar de herkomst van de onder beheer van het Rijk gebleven uit Duitsland gerecupereerde kunstwerken (publicatie van de commissie Ekkart, april 1998; ISBN 90 346 35635)*. Het rapport leidde tot de opdracht om het onderzoek uit te breiden tot de totale NK-collectie die ca. 4000 nummers bevat. De Commissie Ekkart streeft ernaar haar werkzaamheden in september 2002 af te ronden. Een tussenrapport is op 14 oktober 1999 uitgebracht.

Alhoewel de Commissie Ekkart haar werkzaamheden nog niet heeft afgerond wordt toch aan kunstvoorwerpen gerefereerd in het regeringsstandpunt dat op 21 maart naar de Tweede Kamer is gestuurd (Kamerstukken II 1999/00, 25 839, nr. 13) in reactie op de reeds afgeronde onderzoeken van de Commissies van Kemenade, Scholten, Kordes en van Galen.

Het uitgangspunt van de Nederlandse regering is dat na de oorlog in Nederland uitgebreid rechtsherstel heeft plaatsgevonden waarbij getracht

is iedereen zoveel mogelijk in zijn of haar rechten te herstellen. Dat rechtsherstel is naar de maatstaven van nu formalistisch, bureaucratisch en kil geweest, waarvoor de regering spijt betuigt. Reden om het rechtsherstel in zijn geheel over te doen is er niet maar wel stelt de regering voorop dat het voor rechthebbenden mogelijk blijft om verzoeken tot restitutie van bezittingen in te dienen.

In het regeringsstandpunt staat daarover dat de Staat individuele claims van (nabestaanden van) rechthebbenden, die voortvloeien uit het rechtsherstel, onder bepaalde voorwaarden alsnog in behandeling zal nemen, waarbij in die gevallen derhalve wordt afgezien van een beroep op verjaring.

Op 18 april is over de regeringsreactie met de kamer van gedachte gewisseld. Daarbij sprak de Kamer zijn steun uit voor het standpunt van de regering (Kamerstukken II 1999/00, 25 839, nr. 14).

Onderhavige notitie bevat de beleidsregels ten aanzien van de mogelijke behandeling van individuele claims op cultuurgoederen in bezit van de Staat. Het is daarbij overigens geenszins de bedoeling vooruit te lopen op de conclusies van de Commissie Ekkart.

Ten aanzien van claims die betrekking hebben op voorwerpen die onderdeel uitmaken van de NK-collectie is reeds beleid geformuleerd. In een brief van 20 mei 1998 (Kamerstukken II, 1997/98, 25 013, nr. 23) is bij gelegenheid van de resultaten van het proefonderzoek van de commissie Ekkart aan de Tweede Kamer gemeld dat die claims in behandeling zullen worden genomen die nog niet eerder zijn ingediend of waarbij sprake is van nieuwe, relevante gegevens. Het betreft hier claims die louter juridisch gezien verjaard zijn. De Staat ziet af van een beroep op verjaring door dergelijke verzoeken niettemin in behandeling te nemen.

Naast verzoeken tot teruggave van cultuurgoederen die onderdeel uitmaken van de NK-collectie komen er ook verzoeken binnen tot teruggave van voorwerpen die zich in andere delen van de rijkscollectie bevinden. Ten aanzien van die verzoeken zal ik dezelfde beleidsregels hanteren als voor de NK-collectie zijn ontwikkeld.

In zijn algemeenheid kan dan gesteld worden dat verzoeken tot teruggave van cultuurgoederen die als gevolg van de Tweede Wereldoorlog of de afwikkeling daarvan in bezit van de Staat zijn gekomen, in de volgende gevallen in behandeling worden genomen:

- het betreft een nieuw verzoek, dus niet een verzoek dat al werd afgehandeld door middel van een beslissing van een bevoegd rechtsherstelorgaan of door middel van minnelijk rechtsherstel (schikking);
- het betreft een reeds eerder in het kader van het rechtsherstel afgehandeld verzoek ter zake waarvan nadien daadwerkelijk nieuwe, relevante gegevens («nova») beschikbaar zijn gekomen.

In dergelijke gevallen zal derhalve geen beroep op verjaring worden gedaan.

De genoemde beleidsregels op basis waarvan beoordeeld wordt of een verzoek in behandeling wordt genomen, zeggen nog niets over de toe- of afwijzing van het restitutieverzoek. Ook daarvoor zijn regels geformuleerd die zoveel mogelijk overeenkomen met de regels zoals die krachtens het naoorlogs rechtsherstel golden (zie pag.11 van het proefonderzoek van de Commissie Ekkart). Als belangrijkste criteria daarvan kunnen genoemd worden de onvrijwilligheid van het bezitsverlies en het vaststaan van de rechten van de claimant als (erfgenaam van de) oorspronkelijke eigenaar. Hierbij dient te worden aangemerkt dat de grens tussen vrijwilligheid en onvrijwilligheid niet in ieder afzonderlijk geval even duidelijk te trekken is. Ook de rechtsherstelregel dat een eventueel destijds ontvangen tegen-

prestatie wordt overgedragen aan de Staat, kan worden toegepast. Naar aanleiding van de uitkomsten van het onderzoek van de Commissie Ekkart zal bezien worden of met de geformuleerde beleidsregels adequaat op de conclusies en aanbevelingen van de commissie kan worden gereageerd. Indien nodig, zal de huidige beleidslijn ten aanzien van verzoeken tot restitutie van kunstvoorwerpen in het licht van de uitkomsten van de Commissie Ekkart worden herzien.

Zoals hiervoor reeds gememoreerd, is er ook op particulier initiatief onderzoek gedaan naar de herkomst van bepaalde kunstvoorwerpen. Ik doel daarbij op het museale zelfonderzoek naar de herkomst van museumcollecties. De Commissie Museale Verwervingen 1940–1948, ingesteld op initiatief van directeuren van Nederlandse musea, heeft een richtlijn opgesteld die aangeeft hoe musea dienen te handelen indien er gereede twijfel aan de herkomst van een voorwerp bestaat of indien recht-hebbenden alsnog een claim indienen. Deze richtlijn leidt er onder meer toe dat een museum indien de herkomst elementen bevat die duiden op een onrechtmatige en/of discutabele verhandeling dan wel verkrijging, de noodzakelijke maatregelen neemt om tot een redelijke en billijke beslissing te komen over het eigendomsrecht.

Ik verwacht niet dat er in de praktijk een groot verschil zal zijn in de wijze waarop musea en de regering met deze materie om zullen gaan. De uitspraak van de Commissie Museale Gedragslijn van de NMV inzake het schilderij «het gebed» van Jan Toorop dat zich in het Zeeuws Museum bevindt, sterkt mij in die gedachte. Vanuit mijn verantwoordelijkheid voor het museumbeleid in Nederland treed ik op korte termijn in overleg met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en met de NMV – gezien hun spilfunctie in bij het museale onderzoek – om te bezien in hoeverre onderhavige beleidslijn en de richtlijn van de Commissie Museale Verwervingen naast elkaar kunnen bestaan.

III het Nederlandse recuperatiebeleid

Tot voor kort heeft de Staat waar het betreft het terughalen van cultuurgoederen die in verband met de Tweede Wereldoorlog uit Nederland zijn verdwenen steeds van geval tot geval bekeken in hoeverre het opportuun was een object te recupereren. Er was in feite sprake van adhoc beleid. Terughoudendheid werd in die zin betracht dat Nederland niet zelf speurde maar op kwesties reageerde die zich «voordeden».

Met het formuleren van onderhavige beleidsregels wil ik voor de toekomst meer duidelijkheid scheppen over het recuperatiebeleid. Uitgangspunt van de Nederlandse recuperatieclaims is en blijft het internationale recht en met name de «Inter-Allied Declaration against Acts of Dispossession committed in Territories under Enemy Occupation or Control» die op 5 januari 1943 in Londen werd ondertekend. Niet in alle gevallen die zich «voordoen», zal echter een verzoek tot teruggave worden ingediend. Dit zal slechts geschieden wanneer aan bepaalde, hierna te noemen voorwaarden, is voldaan. Bij recuperatie ter verkrijging door de Staat heeft de cultuurhistorische waarde van een object tot nu toe een ondergeschikte rol gespeeld. Bij toekomstige claims zal ik aan de «cultuurhistorische waarde» van een object een groter gewicht toe kennen. Nu is dit echter een ruim begrip. Voor toekomstige gevallen zal ik de criteria «onvervangbaar en onmisbaar voor het Nederlandse cultuurbezit» die nu gelden voor de aanwijzing als beschermd voorwerp in het kader van de Wet tot behoud van cultuurbezit als leidraad gebruiken bij het beoordelen van die cultuurhistorische waarde. Slechts voorwerpen die onmisbaar en onvervangbaar zijn voor het Nederlandse cultuurbezit komen voor recuperatie ter verkrijging door de Staat in aanmerking.

Een ander element dat mede bepalend is bij de besluitvorming over recuperatie is de mate van toegankelijkheid en zichtbaarheid van het kunstvoorwerp. Als een object in het land waar het zich nu bevindt voldoende toegankelijk is voor onderzoek en voor het grote publiek is er minder reden om het naar Nederland terug te halen. Dit kunnen zowel cultuurgoederen in publiek- als in privé-bezit betreffen. Gezocht zou kunnen worden, samen met het land waar het object zich bevindt, naar andere mogelijkheden om tot uitwisseling te komen, buiten een formele recuperatieprocedure om. Langdurige bruikleen zou daar onderdeel van kunnen uitmaken. Dit sluit aan bij mijn beleid inzake het beheersbaar houden van collecties en het bevorderen van uitwisseling ook over de grenzen heen.

In bepaalde gevallen zullen ook (buitenlands-)politieke of financieel-economische overwegingen (kosten/baten) een rol spelen bij de beslissing om al of niet een recuperatieverzoek bij een andere Staat in te dienen.

Een Staat recupereert niet altijd voor zichzelf maar kan dat ook doen voor particulieren. Momenteel worden particulieren door de Nederlandse Staat vooral ondersteund in het onderzoek naar in de Tweede Wereldoorlog geroofde voorwerpen maar (meestal) niet in het indienen van een recuperatieverzoek.

Het is mijn intentie in de toekomst particulieren te ondersteunen bij het indienen van recuperatieverzoeken die gericht zijn op herstel van het bezit van de vroegere eigenaar. Bij de beslissing of de Staat zal overgaan tot steun aan particulieren zullen zowel individuele als cultuurhistorische, buitenlands-politieke en financiële (kosten/baten) overwegingen een rol spelen. Op de particulier rust een informatieplicht ten aanzien van de feitelijkheden en verblijfplaats van het betreffende voorwerp.

Tevens dient de particulier zijn individuele belang bij recuperatie voldoende te onderbouwen, waarbij de grote directe historische betekenis van het betreffende voorwerp voor de betrokken persoon moet worden aangegeven. De Nederlandse Staat zal vervolgens bepalen of ondersteuning zal worden verleend. Bovendien zal de Staat slechts overwegen een particulier te ondersteunen indien de wetgeving van het land waar het voorwerp zich bevindt recuperatie door particulieren in de weg staat. In elk individueel geval zullen afspraken gemaakt moeten worden met de betrokkenen over de verdeling van de kosten van de recuperatie en over de mogelijke toegankelijkheid van het object na recuperatie.

IV Slotoverwegingen

Op grond van de Wet verzelfstandiging rijksmuseumse diensten is de bewindspersoon verantwoordelijk voor Cultuur belast met het privaatrechtelijk beheer van de museumse verzamelingen of museumse voorwerpen die eigendom zijn van de Staat dan wel aan de zorg van de Staat zijn toevertrouwd. Hieronder valt ook het afstoten van onderdelen van de NK-collectie die immers aan de zorg van de Staat is toevertrouwd en in beheer is bij het ICN. De restitutieverzoeken worden dan ook, vaak via de Inspectie Cultuurbezit, bij de bewindspersoon verantwoordelijk voor culturele zaken ingediend.

Al hoewel de Staatssecretaris van Cultuur dus de bevoegde instantie is om te beslissen in individuele restitutie- en recuperatiekwesties worden deze beslissingen in een veel bredere context genomen die in feite de gehele regering regarderen. In de praktijk zal er dan ook nauw worden samengewerkt met de departementen van Buitenlandse Zaken, Financiën en Justitie.

Overigens ben ik mij ook zeer bewust van de internationale context waarin restitutie en recuperatie plaatsvinden. Internationaal gezien worden de discussies over de juiste handelswijze ten aanzien van oorlogs-

kunst nog volop gevoerd, zowel in het kader van internationale organisaties als UNESCO en de Raad van Europa, als in andere landen waarvan de Verenigde Staten nu het meest uitgesproken voorbeeld is. Het verdere verloop van die discussies zal ook zeker een rol blijven spelen in de ontwikkeling van het Nederlandse beleid.

De Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
F. van der Ploeg

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 5 april 2000

Stand van zaken teruggave Joodse culturele eigendommen

Naar aanleiding van Resolutie 1205 (1999) on looted Jewish cultural property en de rapportage van de heer Zingeris aan de Raad van Europa, heeft de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen in de procedurevergadering van 30 maart jl. gesproken over de teruggave door de Nederlandse overheid van Joodse culturele eigendommen. Namens de vaste commissie verzoek ik u de Kamer te informeren over de stand van zaken op dit terrein. Met het oog op het voorgenomen Internationaal Forum on Holocaust Era Cultural Assets in Vilnius op 4 en 5 oktober aanstaande, verzoek ik u deze informatie nog voor de zomer aan de Kamer te doen toekomen.

De Griffier van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen,
Mattijssen

Herkomst Gezocht

Aanbevelingen Commissie Ekkart

April 2001

Begeleidingscommissie Herkomst Gezocht
Prins Willem Alexanderhof 20
2595 BE 's Gravenhage
070 - 3717200
070 - 3852958

www.herkomstgezocht.nl
www.originsunknown.org

Begeleidingscommissie Herkomst Gezocht
Prins Willem-Alexanderhof 20
2595 BE Den Haag

Aan de Staatssecretaris van OCenW
Dr. F. van der Ploeg
Ministerie van OCenW
Postbus 25000
2700 LZ Zoetermeer

Den Haag, 26 april 2001

Volgens de oorspronkelijke plannen zou de in 1998 benoemde begeleidingscommissie *Herkomst Gezocht*, bestaande uit mevrouw drs. H. d'Ancona, mevrouw drs. R. Weiss-Blok, drs. R. Naftaniel en ondergetekende, pas beleidsadviezen uitbrengen na afsluiting van het herkomstonderzoek naar de meer dan 4000 kunstwerken, die door de Stichting Nederlands Kunstbezit uit Duitsland zijn gerecupereerd en nog onder beheer van de Staat der Nederlanden zijn. Als resultaat van het herkomstonderzoek verschenen inmiddels twee deelrapportages, terwijl de resultaten vanaf 26 april 2001 ook via de website van *Herkomst Gezocht* raadpleegbaar zullen zijn. Afronding van het herkomstonderzoek zal echter pas in het najaar van 2002 plaatsvinden, zodat pas daarna een eindrapport kan worden uitgebracht.

Aangezet door een ernstige bezorgdheid over een dreigende vertraging in het restitutiebeleid, heeft de commissie zich beraden op de vraag of er geen versnelling in de advisering kon worden bewerkstelligd. Over sommige aspecten van de problematiek kan pas worden geadviseerd na voltooiing van het volledige herkomstonderzoek of van het dit najaar af te ronden algemene historisch onderzoek. Over andere aspecten biedt het tot nu toe uitgevoerde onderzoek al dusdanig veel informatie, dat het verantwoord is reeds nu algemene aanbevelingen te formuleren. Dit geldt met name het als meest dringend beschouwde probleem, het in de Tweede Wereldoorlog verloren particuliere kunstbezit. Mede in verband met de gevorderde leeftijd van vele belanghebbenden, is de commissie van mening dat met de aanpassing van beleid niet langer kan worden gewacht. In verband met het spoedeisend karakter van juist deze problematiek heeft de commissie besloten tot een in de tijd gespreide advisering op afgeronde deelaspecten en daarbij voorrang te verlenen aan de problematiek van het particuliere kunstbezit.

In volgende stadia zullen wij nog adviseren over diverse andere aspecten. In het komend najaar, na afsluiting van het onder onze verantwoordelijkheid uitgevoerde historisch onderzoek, zullen wij aanbevelingen aanbieden over de problematiek van kunstwerken die verkocht zijn door onder leiding van Verwalters geplaatste kunsthandels en over de lengte van

de periode waarin de overheid dient af te zien van beroep op verjaring bij claims op kunstwerken uit de NK-collectie. Na afsluiting van het gehele herkomstonderzoek zullen bij de presentatie van het eindrapport van de commissie nog adviezen volgen over de bestemming van tot de NK-collectie behorende kunstwerken, die in de oorlogsjaren zijn gestolen en waarvoor geen rechthebbenden meer aanwijsbaar zijn, over de gewenste handelwijze ten aanzien van kunstwerken, die duidelijk ten onrechte naar Nederland zijn gerecupereerd en over de bestemming van eventuele bij restitutie terug te betalen bedragen.

Thans echter bieden wij u een samenhangende reeks aanbevelingen aan over de te hanteren uitgangspunten ten aanzien van de restitutie van gedurende de oorlogsjaren door particuliere eigenaars verloren kunstwerken. Daarin adviseren wij u om het begrip “afgehandelde zaak” sterk te beperken en om vonnissen van de Raad voor het Rechtsherstel en de resultaten van veranderd inzicht ten aanzien van de rechtvaardigheid en consequentie van het toen gevoerde beleid mede als toetsingscriteria voor andere individuele gevallen te hanteren. Voorts stelt de commissie voor om ten aanzien van joodse particulieren de criteria voor aanneming van gedwongen in plaats van vrijwillige verkoop te verruimen en de eis tot terugbetaling van eertijds betaalde verkoopgeldens slechts dan toe te passen wanneer kan worden aangetoond dat de betrokkenen die gelden destijds ter vrije beschikking hebben gekregen. Ook adviseren wij om tot teruggave over te gaan in gevallen, waarin weliswaar geen sluitend bewijs van eigendom kan worden overlegd, maar het eigendomsrecht in hoge mate aannemelijk is gemaakt. Een laatste aanbeveling is gewijd aan het weer openstellen van eerder gedane aanbiedingen tot terugverkrijging, waar de rechthebbenden indertijd om financiële redenen geen gebruik van hebben kunnen maken.

Met nadruk verzoeken wij u te bewerkstelligen dat de Regering zo spoedig mogelijk een standpunt bepaalt ten opzichte van deze aanbevelingen en dat vervolgens wordt zorg gedragen voor een zo snel mogelijke implementatie van het gekozen standpunt en een zo efficiënt mogelijke procedure voor de daarop gebaseerde feitelijke restitutie van kunstwerken. Met vertrouwen zien wij de door u te nemen stappen tegemoet.

Namens de Begeleidingscommissie
Herkomst Gezocht,

dr. R.E.O. Ekkart
voorzitter

Aanbevelingen:

1. De commissie adviseert het begrip "afgehandelde zaken" te beperken tot die zaken waarin door de Raad voor het Rechtsherstel of een andere bevoegde rechter een vonnis is gewezen of een formele schikking tussen rechthebbenden en boven de SNK geplaatste organen is getroffen.
2. De commissie adviseert het begrip *nova* een ruimere interpretatie te geven dan tot nu toe in het beleid gebruikelijk is en daaronder ook afwijkingen ten opzichte van de vonnissen die zijn uitgesproken door de Raad voor het Rechtsherstel te rekenen alsmede de resultaten van veranderd (historisch) inzicht ten aanzien van de rechtvaardigheid en consequentie van het toen gevoerde beleid.
3. De commissie adviseert om verkoop van kunstwerken door joodse particulieren in Nederland vanaf 10 mei 1940 te beschouwen als gedwongen verkoop, tenzij nadrukkelijk anders blijkt. Hetzelfde uitgangspunt dient te worden gehanteerd bij verkopen vanaf 1933 respectievelijk 1938 door joodse particulieren in Duitsland en Oostenrijk.
4. De commissie adviseert om terugbetaling van verkoopopbrengsten alleen in het geding te brengen indien en voor zover de toenmalige verkoper of zijn erven daadwerkelijk die opbrengsten ter vrije beschikking hebben gekregen.
5. De commissie adviseert om bij de toepassing van deze regeling bij twijfel of men de opbrengsten daadwerkelijk heeft genoten, aan de rechthebbenden het voordeel van de twijfel te gunnen.
6. De commissie adviseert om, indien bij een teruggave gehele of gedeeltelijke teruggave van verkoopopbrengsten noodzakelijk is, het bedrag te indexeren volgens het algemene prijsindexcijfer.
7. De commissie adviseert om bij teruggaven af te zien van de doorberekening van de beheerskosten, die indertijd door de SNK waren vastgesteld.
8. De commissie adviseert dat tot teruggave kan worden overgegaan indien het eigendomsrecht in hoge mate aannemelijk is gemaakt en er geen aanwijzingen zijn die dat tegenspreken.

9. De commissie adviseert om de eerder niet door de eigenaren gebruikte mogelijkheden tot terugkoop weer open te stellen, voorzover althans andere gehanteerde criteria niet al zouden leiden tot een teruggave zonder financiële compensatie.

AANBEVELINGEN RESTITUTIE KUNSTWERKEN

INHOUD

§ 1 Inleiding	p. 7
§ 2 Algemene bevindingen uit het onderzoek	p. 8
§ 3 Particulier kunstbezit: uitgangspunten	p. 10
§ 4 Gedwongen verkoop	p. 12
§ 5 Terugbetaling van verkoopgeld	p. 13
§ 6 Bewijs van eigendom	p. 16
§ 7 Termijn van terugkoop	p. 17

AANBEVELINGEN RESTITUTIE KUNSTWERKEN

1. Inleiding

De opdracht van de begeleidingscommissie *Herkomst Gezocht*, doorgaans aangeduid als de commissie-Ekkart, omvat allereerst het doen verrichten van onderzoek naar de herkomst van de zogenaamde NK-collectie, de nog bij de staat berustende kunstwerken, die na de Tweede Wereldoorlog uit Duitsland zijn gerecupereerd. Tevens heeft de commissie tot taak om onderzoek te verrichten naar de werkwijze van de in de jaren 1945-1952 met de recuperatie en restitutie belaste Stichting Nederlands(ch) Kunstbezit (SNK) en om op grond van de bij het onderzoek verworven inzichten aanbevelingen aan de Nederlandse regering te doen over het te voeren teruggavenbeleid van kunstwerken uit de NK-collectie.

Het onderzoek naar de herkomstgeschiedenis van de afzonderlijke kunstwerken is gestart in september 1998 en wordt onder inhoudelijke verantwoordelijkheid van de commissie uitgevoerd door het onder de Inspectie Cultuurbezit ressorterende projectbureau *Herkomst Gezocht*. Inmiddels zijn twee deelrapportages (oktober 1999 en oktober 2000) verschenen, waarin de achterhaalde herkomstgegevens van circa 1000 objecten zijn neergelegd. Vanaf eind april 2001 zullen de gegevens uit de deelrapportages ook tweetalig via het Internet beschikbaar zijn. Het herkomstonderzoek zal in het najaar van 2002 worden afgerond. Het historisch onderzoek naar de SNK, dat wordt uitgevoerd door twee aan hetzelfde projectbureau verbonden onderzoekers, is eveneens ter hand genomen en zal in de herfst van het jaar 2001 worden afgerond.

De oorspronkelijke bedoeling was dat de aanbevelingen aan de regering over het restitutiebeleid deel zouden uitmaken van het eindverslag van de commissie, dat in het vierde kwartaal van het jaar 2002, na afronding van het herkomstonderzoek, kan worden verwacht. De commissie is echter van mening dat een versnelling van de advisering over het teruggavenbeleid uitermate wenselijk is, indien althans de zorgvuldigheid van deze advisering daardoor niet wordt geschaad. Zij wordt in deze opvatting gesterkt door de uit de in februari j.l. gestelde vragen van verschillende kamerfracties blijkende bezorgdheid dat de teruggave ernstig zal worden geremd door een te lang uitblijven van een vernieuwd teruggavenbeleid. Ondanks het feit dat het herkomstonderzoek naar de kunstwerken uit de NK-collectie en het mede op dit herkomstonderzoek gebaseerde historisch onderzoek naar de werkwijze van de

SNK nog volop bezig zijn, heeft de commissie besloten om met de advisering gedeeltelijk op de eindrapportage vooruit te lopen en over samenhangende aspecten van het teruggavebeleid waarover het tot nu toe verrichte onderzoek al voldoende helderheid heeft verschaft eerder te rapporteren. Deze gefaseerde advisering is erop gericht de regering in de gelegenheid te stellen nieuw beleid vast te stellen dat direct kan worden toegepast, waardoor althans een deel van de teruggavenzaken op korte termijn volgens de wenselijk geachte verruimde normen kan worden behandeld.

Terwijl het bij de huidige stand van het onderzoek nog niet goed mogelijk is te komen tot een afgewogen en eenduidige beleidsadvies over sommige onderdelen van het restitutiebeleid, bij voorbeeld ten aanzien van de onder toezicht van Verwalters geplaatste joodse kunsthandels, is er dankzij de tot nu toe verrichte werkzaamheden wel een duidelijk beeld ontstaan over de te volgen beleidslijnen ten aanzien van het gedurende de oorlogsjaren uit de handen van de eigenaars geraakte particuliere joodse kunstbezit. Aangezien naar de mening van de commissie juist met dit aspect de grootste spoed gemoeid is, is deze eerste advisering van de commissie-Ekkart daaraan gewijd. Onder de noemer particulier kunstbezit worden hier alle soorten niet voor handelsdoeleinden bestemd kunstbezit samengevat, of het nu gaat om zuiver persoonlijk bezit of om objecten die het juridisch eigendom waren van het familiebedrijf van de verzamelaar.

Met nadruk wijzen wij er op dat het feit dat over andere aspecten nu nog geen advies wordt uitgebracht, er niet toe moet leiden dat de behandeling van zaken, die volgens het tot nu toe door de regering gevoerde en in de brief van 14 juli 2000 van de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan de Voorzitter van de Tweede Kamer geformuleerde beleid al in aanmerking komen voor teruggave, zouden worden opgehouden. Slechts in gevallen waarin een claim, die behoort tot een categorie waarover de commissie nog niet heeft geadviseerd, buiten het thans door de regering gehanteerde restitutiebeleid zou vallen, zou het wenselijk kunnen zijn indien de Staatssecretaris zijn besluit zou opschorten totdat ook voor die categorie van zaken een vernieuwd beleid is vastgesteld. Dit laatste geldt dus met name voor claims betreffende kunstwerken die gedurende de oorlogsjaren door joodse kunsthandels zijn verkocht.

2. Algemene bevindingen uit het onderzoek

Het sinds september 1998 in het kader van het project *Herkomst gezocht* verrichte onderzoek bevestigt in het algemeen de in april 1998 in het rapport betreffende het proefonderzoek neergelegde conclusies. Door zorgvuldig herkomstonderzoek is het vaak mogelijk gegevens

over de geschiedenis van kunstwerken te achterhalen, die niet aan de SNK bekend waren en in sommige gevallen leiden deze nieuwe gegevens tot aanwijzingen betreffende mogelijk onvrijwillig bezitsverlies, waarvoor in de naoorlogse periode geen claim door de belanghebbenden was ingediend. In enkele gevallen blijkt het ook mogelijk nog aanwezige objecten alsnog in verband te brengen met objecten, waarover de oorspronkelijke eigenaren aangifte van onvrijwillig bezitsverlies hadden gedaan, maar die toen niet zijn herkend. In dergelijke zaken zijn de in het huidige restitutiebeleid van de regering gehanteerde begrippen *nieuwe claim* en *nova* bruikbaar om een teruggavenprocedure in werking te stellen.

Zoals reeds in de rapportage van het proefonderzoek werd geconstateerd, zijn er daarnaast vele objecten in de NK-collectie, waarvan een sluitende herkomst kan worden getraceerd en die bij voorbeeld ten gevolge van vrijwillige verkoop door Nederlanders die niet tot de vervolgde bevolkingsgroepen behoorden in Duitse handen zijn geraakt en daardoor na de recuperatie geheel rechtmatig in beheer van de Nederlandse staat zijn gekomen en gebleven. Ook bevestigt het onderzoek dat van een groot aantal kunstwerken uit de NK-collectie geen volledige herkomst kan worden gereconstrueerd, zodat slechts reacties op de publicatie van de thans beschikbare gegevens ertoe kunnen leiden dat aanwijzingen over eventueel onvrijwillig bezitsverlies te voorschijn komen. Om die reden moet de volledige publicatie van het verrichte onderzoek in de vorm van rapportages en ook door middel van het internet nog altijd worden beschouwd als een belangrijk middel om gevallen van roof, confiscatie en gedwongen verkoop te achterhalen. Het feit dat het door het verrichte onderzoek nu en dan mogelijk is onbekende en/of niet herkende gegevens te achterhalen, die kunnen leiden tot teruggave, maakt duidelijk dat dit onderzoek conform het projectplan moet worden voortgezet en afgerond. Het onderzoek geeft echter tevens veel informatie over de wijze waarop in de jaren 1945-1952 de restitutie van kunstvoorwerpen werd behandeld en levert daardoor bouwstenen voor aanbevelingen aan de regering over nu te voeren beleid.

De bevindingen komen geheel overeen met die van andere regeringscommissies, die zich hebben gebogen over oorlogsverliezen en rechtsherstel. De constatering van de commissie-Scholten, dat het rechtsherstel op een aantal punten werd gekenmerkt door een strikt bureaucratisch handelen, waarbij weinig soepelheid betracht is en vaak weinig oog geweest is voor de bijzondere positie en belangen van de slachtoffers, is in het algemeen zeer van toepassing op de handelingen van de Stichting Nederlands Kunstbezit. Ook de opmerkingen van de commissie-Kordes over de formeel-zakelijke benadering van de overheid en anderen zijn onverkort van toepassing op de SNK, terwijl de kritische kanttekeningen van dezelfde commissie over de aan joodse boedels in rekening gebrachte apparaatskosten van het rechtsherstel kunnen worden doorgetrokken naar de door de SNK dienaangaande gehanteerde

richtlijnen voor doorberekening van kosten aan de rechthebbenden voor de teruggave van kunstwerken.

Na kennisname van de stukken over een groot aantal naoorlogse claims, moeten wij de wijze waarop de Stichting Nederlands Kunstbezit de restitutieproblematiek behandelde, in het algemeen karakteriseren als formalistisch, bureaucratisch, kil en veelal zelfs harteloos.

3. Particulier kunstbezit: uitgangspunten

Het huidige teruggavenbeleid van de Nederlandse regering ten aanzien van objecten uit de NK-collectie is gebaseerd op het uitgangspunt dat slechts claims kunnen worden uitgebracht, wanneer het gaat om een *nieuwe claim* of wanneer bij een al eerder behandelde claim nieuwe gegevens beschikbaar zijn gekomen (*nova*). Voorwaarde voor een claim is bovendien dat de rechthebbende het bezit *onvrijwillig* heeft verloren. Van deze voorwaarden is alleen het begrip *nieuwe claim* eenduidig en min of meer systematisch te hanteren. Over de interpretatie van het begrip *nova* kan men van mening verschillen, terwijl over het begrip *onvrijwillig bezitsverlies* al in de periode 1945-1952 verschillende interpretaties zijn gehanteerd.

Basis van het algemene regeringsstandpunt inzake Tegoeden Tweede Wereldoorlog d.d. 21 maart 2000 is dat het rechtsherstel als zodanig niet wordt overgedaan. Uit dit uitgangspunt vloeit voort dat *afgehandelde* zaken niet opnieuw worden geopend. Aangezien er ernstige onduidelijkheid kan bestaan over de vraag wat in dit verband gerekend moet worden tot de categorie afgehandelde zaken, adviseert de commissie, na kennisname van een groot aantal dossiers, het begrip "afgehandeld" te beperken tot de twee categorieën waarover wel communis opinio bestaat, namelijk rechterlijke uitspraken en formele schikkingen tussen de boven de SNK geplaatste organen (Raad voor het Rechtsherstel en het Nederlands Beheersinstituut) en belanghebbenden, die door beide partijen zijn getekend. Ook latere formele schikkingen met de Staat der Nederlanden behoren tot de afgehandelde zaken. Beslissingen van de SNK leiden volgens dit standpunt niet tot een afgehandelde zaak, laat staan een ongesigneerd aantekening van een SNK-ambtenaar op een document waarin wordt geconstateerd dat de zaak (ambtelijk) is afgedaan. Volgens ditzelfde uitgangspunt behoren ook beslissingen van de SNK, die werden gevolgd door een brief van de belanghebbenden, waarin zij meedeelden onder de gestelde voorwaarden van restitutie af te zien, niet tot de categorie formele schikkingen.

Gebleken is dat slechts in enkele gevallen door de SNK geweigerde claims uiteindelijk zijn voorgelegd aan de rechter, te weten de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel. Dit gebeurde vooral in een periode waarin de meeste zaken door de SNK al als

afgedaan werden beschouwd. De commissie is van mening dat de vonnissen in deze zaken gezien moeten worden als toetsingscriteria voor die beoordelingen van de SNK, die nooit door de rechthebbenden aan de rechter zijn voorgelegd. De daaruit voortvloeiende afwijkingen tussen rechterlijke uitspraken en SNK-beschikkingen moeten worden gezien als *nova* bij eventuele claims. Een vonnis als dat in de zaak Gutmann (1952) laat bij voorbeeld over het onvrijwillig bezitsverlies een duidelijk ruimer standpunt zien dan de SNK placht te huldigen. Dit betreft de constatering dat verkoop "onder invloed van de bijzondere omstandigheden van de oorlog" ook voor vernietiging in aanmerking komt. Hoewel de andere rechterlijke uitspraken wat minder directe precedentwerking kunnen hebben, maken ze wel duidelijk dat de houding van de rechter wat milder was dan die van de SNK (zie b.v. vonnis in zaak Rebholtz, 1953, waarin beslissing SNK en NBI werd vernietigd). Elke ingediende claim, die zich beroept op een dergelijk vonnis en aannemelijk maakt dat hantering van de in dat vonnis gestelde normen had kunnen leiden tot een andere beschikking van de SNK, zou op grond daarvan voor behandeling in aanmerking moeten komen.

Het begrip *nova* moet ook in een ander opzicht ruimer worden gehanteerd dan tot nu toe gebruikelijk is geweest, aangezien thans immers als *nova* in principe alleen nieuwe, harde feiten over de geschiedenis van het kunstwerk, dat wil dus zeggen nieuwe informatie uit het herkomstonderzoek, worden beschouwd.

Hoewel er zorgvuldig voor moet worden gewaakt dat hantering van vernieuwde normen niet leidt tot rechtsongelijkheid ten opzichte van toen volledig afgedane zaken, dient men ook te bezien of de indertijd door de SNK gehanteerde praktijken volgens ons huidige rechtsgevoel ook voldoende in overeenstemming zijn met de toen bestaande, in het Koninklijk Besluit E 100 neergelegde rechtsuitgangspunten. Deze uitgangspunten van het restitutiebeleid behoeven niet ter discussie te worden gesteld, maar wel de wijze van uitvoering ervan door de SNK. Het is van belang daarbij op te merken, dat de concept-richtlijnen van de SNK, die, op basis van de informele richtlijnen uit 1945, eind 1946 ten behoeve van de praktische werkwijze van de stichting werden opgesteld, nooit een door de betreffende ministeries vastgestelde formele status als instructie van de SNK hebben gekregen. Bovendien is het duidelijk dat ook deze concept-richtlijnen, die naar het zich laat aanzien in de praktijk door de SNK als gedragsregel zijn gehanteerd, veel ruimte laten voor interpretatieverschillen.

Samenvattend kan worden geconstateerd dat de door de regering gehanteerde criteria om bij een claim geen beroep te doen op verjaring, bruikbaar zijn, maar dat het noodzakelijk is om daarbij de begrippen *afgedane zaak* en *nova* te verruimen.

Daarnaast wil de commissie met name over de volgende punten aanbevelingen doen:

- de interpretatie van het begrip gedwongen verkoop (§ 4)
- de noodzaak tot terugbetaling van verkoopgeld (§ 5)

- de hantering van het begrip bewijs (§ 6).

Bovendien volgt nog een aanbeveling over de niet vastgelegde maar blijkens het verrichte onderzoek in de praktijk door de SNK gehanteerde regel dat bij bereidheid tot teruggave het recht tot "terugkoop" slechts korte tijd geldig was (§ 7).

Aanbevelingen:

- **De commissie adviseert het begrip "afgehandelde zaken" te beperken tot die zaken waarin door de Raad voor het Rechtsherstel of een andere bevoegde rechter een vonnis is gewezen of een formele schikking tussen rechthebbenden en boven de SNK geplaatste organen is getroffen.**

- **De commissie adviseert het begrip *nova* een ruimere interpretatie te geven dan tot nu toe in het beleid gebruikelijk is en daaronder ook afwijkingen ten opzichte van de vonnissen die zijn uitgesproken door de Raad voor het Rechtsherstel te rekenen alsmede de resultaten van veranderd (historisch) inzicht ten aanzien van de rechtvaardigheid en consequentie van het toen gevoerde beleid.**

4. Gedwongen verkoop

In het laatste concept voor de *Richtlijnen voor het algemeen beleid van de Stichting Nederlandsch Kunstbezit* van 1946 is in artikel 11 als voorwaarde voor teruggave geformuleerd dat "buiten twijfel dient te zijn, dat onvrijwillig bezitsverlies heeft plaats gehad". Daaraan is als toelichting in hetzelfde artikel 11 toegevoegd:

"Als onvrijwillig bezitsverlies zal in de eerste plaats beschouwd worden het geval, waarin door de oorspronkelijke eigenaars niet is medegewerkt aan het bezitsverlies van hun toebehoorende kunstvoorwerpen. Vervolgens zullen hiertoe ook gerekend worden de gevallen, waarin zoodanige medewerking wel is verleend, doch ten genoegen van de Stichting wordt aangetoond, dat dit geschied is onder dwang, bedreiging of onbehoorlijken invloed door of vanwege den vijand. Wanneer naar de meening van de Stichting aan de hier gestelde vereischten niet is voldaan, mag niet tot teruggave worden overgegaan, zoolang niet de aanspraken van verzoekers door den bevoegden rechter zijn erkend."

In haar werkzaamheden lijkt de SNK zich te hebben gedragen conform deze nogal gelimiteerde omschrijving van het begrip "onvrijwillig bezitsverlies".

Daarbij moet er ook aan worden herinnerd dat een zeer groot aantal aangifteformulieren betreffende oorlogsverkopen van kunstwerken door de SNK zelf als "interne aangifte" is

ingevuld en dat derhalve aan de daarop aangegeven aanduiding *vrijwillige verkoop* geen enkele andere betekenis kan worden gehecht dan dat dit de zienswijze van de SNK was.

Zoals reeds werd opgemerkt blijken er slechts weinig zaken uiteindelijk aan de rechter te zijn voorgelegd, maar ten minste één vonnis maakt duidelijk dat de rechter hierin een ruimhartiger standpunt innam dan de SNK. Dit betreft het vonnis van de Raad voor het Rechtsherstel d.d. 1 juli 1952 in de zaak Gutmann. De Raad verwierp daarin immers het oordeel van de SNK dat voor verkopen in 1941 en in het eerste kwartaal van 1942 geen sprake zou kunnen zijn van gedwongen verkoop. Daarbij overwoog de Raad, dat ook al was er geen sprake van directe, door de kopers van de kunstwerken uitgeoefende dwang, de bijzondere omstandigheden een beroep op het begrip gedwongen verkoop wel degelijk rechtvaardigen.

Dit vonnis biedt een duidelijke basis voor een beleidsuitgangspunt, dat bij verkopen van kunstwerken door joodse Nederlanders vanaf 10 mei 1940 de kwalificatie gedwongen verkoop kan worden gegeven, tenzij nadrukkelijk anders blijkt. Reeds bestaande of dreigende maatregelen van de bezetter tot inlevering van kunstvoorwerpen bij een bezettingsinstantie en het feit dat bij een vlucht uit lijfsbehoud de achtergebleven bezittingen zouden worden geconfisqueerd, vormden immers veelal de drijvende motieven om kunstbezit te gelde te maken. Het is daarbij dus niet van belang of het initiatief tot verkoop uitging van koper of verkoper en evenmin of de koper als bonafide of malafide moet worden beschouwd. Ook verkopen door joodse eigenaren in Duitsland en Oostenrijk vanaf respectievelijk 1933 en 1938 kunnen, behoudens bewijs van het tegendeel, als gedwongen verkopen worden beschouwd.

Voor andere particulieren blijft het bestaande uitgangspunt, dat de onvrijwilligheid van een verkoop moet worden aangetoond dan wel hoogstwaarschijnlijk worden gemaakt, onverlet.

Aanbeveling:

- **De commissie adviseert om verkoop van kunstwerken door joodse particulieren in Nederland vanaf 10 mei 1940 te beschouwen als gedwongen verkoop, tenzij nadrukkelijk anders blijkt. Hetzelfde uitgangspunt dient te worden gehanteerd bij verkopen vanaf 1933 respectievelijk 1938 door joodse particulieren in Duitsland en Oostenrijk.**

5. Terugbetaling van verkoopgeld

Zoals bekend was een van de kenmerken van het beleid van de SNK dat, steeds als er sprake was van een verkoop, de daarbij betaalde prijs moest worden terugbetaald om de eigenaar weer in het bezit te laten komen van de onvrijwillig verkochte kunstwerken. De commissie is

van mening dat de strikte toepassing van dit uitgangspunt niet anders dan als uiterst kil en onrechtvaardig kan worden bestempeld, in het bijzonder omdat bij vele joodse eigenaren de ontvangen gelden uitsluitend werden gebruikt om te trachten het land te ontvluchten en de ontvangen gelden in veel gevallen niet daadwerkelijk aan de eigenaren van de kunstwerken ten goede zijn gekomen.

Hoewel het laten vallen van elke terugbetaling een schijnbaar eenvoudige oplossing zou zijn, druist dit naar de mening van de commissie in tegen de beginselen van rechtsgelijkheid, aangezien in de jaren na 1945 sommige eigenaren van kunstwerken wel de gevraagde prijs hebben betaald en juist de terugbetaling in veel zaken een breekpunt is geweest in de effectuering van teruggaven. Het geheel laten vallen van eventuele terugbetalingen zou derhalve lijnrecht ingaan tegen de toenmalige principes van het rechtsherstel en bovendien de inspanningen van rechthebbenden die toen, duidelijk vaak met de grootste moeite, geld hebben vergaard om kunstwerken terug te kopen, een stempel van zinloosheid geven. Het is echter noodzakelijk dat een aanzienlijke versoepeling in de toepassing van de terugbetalingsregeling wordt doorgevoerd. Uitgangspunt zou daarbij moeten zijn dat alleen terugbetaling van verkoopopbrengsten noodzakelijk is, indien de toenmalige eigenaren of hun erven aantoonbaar geld hebben ontvangen, dat voor hen vrij besteedbaar was, daarbij inbegrepen geld dat gebruikt is voor de aflossing van eerdere, reguliere schulden of leningen. In alle gevallen waarin betaling ontvangen is waarvan het waarschijnlijk is dat die uitsluitend besteed is aan al dan niet geslaagde pogingen het land te verlaten of onder te duiken, is er geen reden tot terugbetaling. Ook indien verkoopopbrengsten de rechthebbenden nooit rechtstreeks hebben bereikt (storting op onbereikbare rekening) moet worden afgezien van terugbetalingen.

Een dergelijke versoepeling valt geheel binnen het beleidskader dat na de oorlog werd opgesteld, aangezien artikel 27 lid 5 van het Koninklijk Besluit E 100 (Besluit Herstel Rechtsverkeer) nadrukkelijk bepaalt dat de Raad voor het rechtsherstel "*kan* bepalen dat de tegenprestatie geheel of gedeeltelijk aan de Staat (...) moet worden overgedragen", dit in tegenstelling tot een eerdere redactie van dit artikel, waarin sprake was van een verplichting tot terugvorderen van de tegenprestatie.

Bij een dergelijke beleidslijn resteert slechts terugbetaling van gelden die bij de verkoop onder dwang werkelijk ten goede zijn gekomen aan vermogen van de verkoper en van gelden die na de oorlog door rechthebbenden ontvangen zijn als uitbetaling van op geblokkeerde rekeningen, voor zover althans daarover enige duidelijkheid bestaat. Bij de beantwoording van de vraag of er reden bestaat om terugbetaling te vragen dienen de rechthebbenden waar nodig steeds het voordeel van de twijfel te krijgen: indien er voldoende reden is om te

betwijfelen of men indertijd feitelijk geld aan een verkoop heeft overgehouden, moet er geen verplichting tot terugbetaling worden gesteld.

Indien de conclusie van het onderzoek is, dat gehele of gedeeltelijke terugbetaling van verkoopgeld gerechtvaardigd is, dient deze terugbetaling te worden geïndexeerd conform het algemene prijsindexcijfer. Een dergelijke indexering is noodzakelijk ter wille van de rechtsgelijkheid ten opzichte van diegenen die in de jaren na de oorlog wel hebben teruggekocht en voorkomt bovendien dat diegenen, die indertijd zeer bewust gekozen hebben voor geld in plaats van teruggave van kunstwerken, nu een extra voordeel zouden genieten. De commissie is er zich van bewust dat de veranderingen in de marktwaarde van de betrokken individuele kunstwerken aan sommige rechthebbenden voor- dan wel nadelen kunnen opleveren, maar ziet geen mogelijkheid ook deze van object tot object verschillende factor in een algemeen beleid te verdisconteren.

Alsnog te betalen gelden dienen te worden aangewend voor een nog nader te omschrijven specifiek doel. Het komt de commissie voor dat deze gelden niet aan de algemene middelen moeten worden toegevoegd om elke schijn dat de staat zou profiteren van oorlogsleed dient te worden vermeden.

Evenals de commissie-Kordes staat de commissie-Ekkart uitermate kritisch tegenover de doorberekening van apparaatskosten aan belanghebbenden, zoals in de jaren 1945-1952 door de SNK werd gehanteerd omdat door de Nederlandse overheid van de stichting werd verwacht dat ze in haar eigen kosten voorzag. Bij elke teruggave, of die nu wel of niet gepaard gaat met een terugbetaling van verkoopgeld, dient te worden afgezien van het in rekening brengen van dergelijke kosten.

Aanbevelingen:

- **De commissie adviseert om terugbetaling van verkoopopbrengsten alleen in het geding te brengen indien en voor zover de toenmalige verkoper of zijn erven daadwerkelijk die opbrengsten ter vrije beschikking hebben gekregen.**
- **De commissie adviseert om bij de toepassing van deze regeling bij twijfel of men de opbrengsten daadwerkelijk heeft genoten, aan de rechthebbenden het voordeel van de twijfel te gunnen.**
- **De commissie adviseert om, indien bij een teruggave gehele of gedeeltelijke teruggave van verkoopopbrengsten noodzakelijk is, het bedrag te indexeren volgens het algemene prijsindexcijfer.**

- **De commissie adviseert om bij teruggaven af te zien van de doorberekening van de beheerskosten, die indertijd door de SNK waren vastgesteld.**

6. Bewijs van eigendom

Het is duidelijk dat sluitend bewijs voor eigendom en voor de juistheid van de door voormalige eigenaars aangegeven gang van zaken bij het bezitsverlies vaak moeilijk te leveren is, mede doordat in vele gevallen bewijsstukken dienaangaande door de oorlogsomstandigheden verloren zijn gegaan. Het is noodzakelijk dat bij beoordeling van de bewijslast het voordeel van de twijfel aan de kant van de particulier dient te liggen en niet aan die van de Staat. Wanneer de waarschijnlijkheid wordt aangetoond en er geen aanwijzingen zijn die op het tegendeel duiden, dient men niet met een botte afwijzing van een claim te komen. Voor dit soort gevallen kan men aansluiting vinden bij het vonnis van de Raad voor het Rechtsherstel in de zaak Rebholtz van 23-11-1953, waarin de volgende overweging is opgenomen: "Overwegende dienaangaande: vooreerst dat de Raad door verzoekers voldoende aannemelijk gemaakt acht, dat het onderhavige schilderij aan Mevrouw Rebholtz in eigendom toebehoorde, zijnde uit de door de Staat na de mondelinge behandeling overlegde producties niet voldoende aanwijzingen voor het tegendeel af te leiden; voorts".

Bij een versoepeling van het begrip "bewijs" blijft echter één door de SNK terecht gehanteerd uitgangspunt steeds van kracht, namelijk dat "geen onderling strijdige aanspraken mogen zijn ingediend en er mag geen reden zijn om aan te nemen, dat dergelijke aanspraken alsnog zullen worden geldend gemaakt" (concept-Richtlijnen SNK, artikel 11, b). Dit uitgangspunt leidt tot de ook door de SNK gehanteerde voorwaarde dat bij een teruggave zorgvuldig moet worden bekeken, of er sprake is van voldoende duidelijkheid dat een claim inderdaad betrekking heeft op het aangegeven kunstwerk. Op grond van het huidige onderzoek kan daaraan worden toegevoegd, dat, wellicht meer dan de SNK heeft gedaan, ook moet worden bezien of er bij het betreffende kunstwerk wellicht sprake is van een tweede onvrijwillige bezitsovergang gedurende de oorlogstijd. Gevallen van strijdige aanspraken zouden moeten worden onderworpen aan een rechterlijke uitspraak dan wel arbitrage.

Aanbeveling:

- **De commissie adviseert dat tot teruggave kan worden overgegaan indien het eigendomsrecht in hoge mate aannemelijk is gemaakt en er geen aanwijzingen zijn die dat tegenspreken.**

7. Termijn van terugkoop

Het tot nu toe verrichte onderzoek levert een aantal voorbeelden, waarin de SNK aanspraken op gerecupereerde stukken erkende en rechthebbenden in de gelegenheid stelde om deze "terug te kopen", maar waarvan de teruggave uiteindelijk niet is geëffectueerd. Soms is er daarbij sprake van een schrijven van of namens de eigenaars, dat zij gezien de gestelde voorwaarden afzien van de geboden mogelijkheid, soms zijn er alleen de indirecte aanwijzingen dat de eigenaars van hun rechten hebben afgezien.

In enkele gevallen deden eigenaars, die in eerste instantie niet beschikten over de benodigde middelen voor terugkoop, later alsnog een poging hun eigendommen te kopen tegen de eerder gestelde voorwaarden. Het verzoek van Wassermann werd in 1958 telefonisch afgewezen na advies van de Rijksinspecteur dat teruggave een precedentwerking zou hebben (Deelrapportage oktober 2000, p. 109) en de verzoeken van Busch werden in 1965 en 1973 eveneens afgewezen, in 1965 mede op grond van een advies van de Rijksinspecteur dat "het wenselijk is dat het schilderij van Floris van Schooten voor het Rijk behouden blijft" (Deelrapportage oktober 2000, p. 71).

Indien de criteria van het beleid zouden worden aangepast conform de aanbeveling in § 5, zou er in sommige van dergelijke gevallen waarschijnlijk geen sprake meer zijn van een terugbetalingsvoorwaarde. Daar waar die nog wel zou gelden, is het overeenkomstig de voorafgaande aanbevelingen wenselijk om in alle zaken waarin eigenaars in de gelegenheid zijn gesteld kunstwerken terug te kopen en waarin geen formele schikking is getroffen, maar uitsluitend sprake is van een berusting in het feit dat men moest afzien van de door de SNK aangeboden mogelijkheid, de rechthebbende gedurende een ruime periode, waarvan de omvang nog nader dient te worden vastgesteld, in de gelegenheid te stellen alsnog terug te kopen. Hierbij dienen overigens de in § 5 vervatte aanbevelingen over prijsindexering en afzien van beheerskosten te worden verdisconteerd.

Aanbeveling:

- **De commissie adviseert om de eerder niet door de eigenaren gebruikte mogelijkheden tot terugkoop weer open te stellen, voorzover althans andere gehanteerde criteria niet al zouden leiden tot een teruggave zonder financiële compensatie.**

Vergaderjaar 2000–2001

25 839

Tegoeden Tweede Wereldoorlog

Nr. 26

BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAPPEN

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Zoetermeer, 29 juni 2001

Inleiding

Op 26 april heeft de commissie Ekkart aanbevelingen aangeboden aan de Nederlandse regering. Het onderstaande bevat de regeringsreactie op deze aanbevelingen.

Blijkens de aanbiedingsbrief van de Commissie Ekkart heeft zij, aangezet door een ernstige bezorgdheid over een dreigende vertraging in het restitutiebeleid besloten tot een versnelling in de advisering. Met haar aanbevelingen draagt de commissie in belangrijke mate bij aan de van verschillende kanten geuite wens naar een discussie over de uitgangspunten van het Nederlandse beleid. De regering wil daarvoor haar dank uitspreken.

Alhoewel de aanbevelingen op een aantal punten zeer kritisch zijn over het huidige beleid kan niet anders dan met waardering gekeken worden naar het werk van de Commissie. De aanbevelingen zijn goed onderbouwd. Het feit dat de Commissie bij het opstellen van de aanbevelingen niet alleen oog heeft gehad voor de uitkomsten van haar eigen onderzoek maar ook voor de binnen- en buitenlandse kritiek op het Nederlandse beleid maakt de aanbevelingen nog pertinenter. Grote waardering heeft de regering voor het feit dat de Commissie kans heeft gezien al een indicatie te geven van de onderwerpen waarover de commissie in een later stadium nog aanvullende aanbevelingen zal formuleren.

Deze indicatie kan een reden zijn de komende tijd in individuele gevallen niet vooruit te lopen op dergelijke zaken en in het belang van betrokkenen beslissingen op bepaalde punten uit te stellen.

In onderhavige brief geeft de regering een eerste reactie op de aanbevelingen, waarbij duidelijk zal zijn dat gezien de daarvoor beschikbare tijd

niet reeds tot in detail ingegaan kan worden op alle adviezen van de Commissie.

Gezien de uitdrukkelijke vraag van de Commissie om spoed te betrachten met het innemen van een standpunt heeft de regering ervoor gekozen om op deze korte termijn al met een eerste reactie te komen teneinde nu reeds zoveel mogelijk duidelijkheid te scheppen voor alle betrokkenen. Bij de nadere advisering waarnaar op sommige punten in de reactie verwezen wordt, zal naast de Commissie Ekkart ook de landsadvocaat betrokken worden. Naast een reactie op de aanbevelingen legt de regering bij deze brief tevens een voorstel aan u voor dat betrekking heeft op de mogelijke instelling van een commissie die de regering zal moeten adviseren over individuele restitutieverzoeken. Alhoewel deze kwestie niet door de Commissie Ekkart aan de orde wordt gesteld, is de regering toch van mening dat onderhavige brief het juiste kader biedt om haar voorstellen ter zake aan u voor te leggen. Dit strookt met de wens van de Commissie Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen van de Tweede Kamer, zoals neergelegd in een brief van 7 juni jl., om te overwegen een commissie in te stellen naar Engels model ter beoordeling van verzoeken van restitutie van geroofde oorlogskunst.

Regeringsreactie op de aanbevelingen

Algemene bevindingen uit het onderzoek

De Commissie geeft aan dat in lijn met de conclusies van de andere onderzoekscommissies ook nu al gezegd kan worden dat het rechtsherstel met betrekking tot kunstvoorwerpen na de oorlog kil en bureaucratisch is verlopen. Op deze plaats volsta ik met een verwijzing naar hetgeen de regering over het naoorlogs rechtsherstel in haar reactie van 21 maart 2000 (kamerstukken II, 1999/00, 25 839, nr. 13) heeft opgemerkt.

Particulier kunstbezit: uitgangspunten

In haar aanbevelingen inzake kunstbezit met particuliere herkomst onderschrijft de commissie het algemene regeringsstandpunt dat het rechtsherstel van na de oorlog als zodanig niet wordt overgedaan. De commissie verbindt daaraan de conclusie dat hieruit voortvloeit dat *afgehandelde* zaken niet worden heropend en komt vervolgens met haar interpretatie van het begrip afgehandeld. De commissie adviseert het begrip te beperken tot die zaken waarin door de Raad van het Rechtsherstel of een ander bevoegde rechter een vonnis is gewezen dan wel een «formele schikking» tussen rechthebbenden en boven de SNK geplaatste organen tot stand is gekomen.

Impliciet gaat de commissie er in deze aanbeveling vanuit dat de SNK indertijd geen rechtsherstel heeft gepleegd. Aangezien deze impliciete conclusie van de commissie uitermate relevant is voor de compatibiliteit van de aanbeveling met het, door haar erkende, algemene uitgangspunt dat het rechtsherstel niet wordt overgedaan, heeft de regering op dit punt de commissie om nader advies gevraagd. Dit aanvullend advies (zie bijlage)¹ heeft de regering kunnen overtuigen van het feit dat de SNK in formele zin geen beslissings- en beschikkingsbevoegd rechtsherstelorgaan was en haar beslissingen dan ook niet als onherroepelijke rechtsherstelbesluiten kunnen worden gezien.

De regering is dan ook bereid de commissie in deze aanbeveling te volgen maar is wel van mening dat het begrip «formele schikking» tot onduidelijkheid kan leiden. Naar de mening van de regering zal van een afgehandelde zaak sprake zijn indien de vordering tot teruggave bewust en weloverwogen heeft geresulteerd in een schikking dan wel claimant expliciet van de vordering tot teruggave heeft afgezien.

¹ Ter inzage gelegd bij het Centraal Informatiepunt Tweede Kamer.

De tweede aanbeveling van de commissie betreft de interpretatie van het begrip nova. Alhoewel nader bezien moet worden wat de precieze reikwijdte van deze aanbeveling is en daarmee niet nu al de precieze voorbeelden van de commissie kunnen worden overgenomen, kan de regering al wel de algemene strekking van de aanbeveling, te weten dat een ruime interpretatie aan het begrip nova gegeven moet worden, onderschrijven. Daarbij gaat het met name om de jurisprudentie van de raad voor het rechtsherstel. De in de jurisprudentie van de rechtsherstelrechter geformuleerde criteria waarnaar de Commissie Ekkart verwijst, lijken meer voor de hand te liggen ter bepaling van de inhoudelijke toetsing van een verzoek om restitutie dan ter invulling van het begrip novum. Voor zover de voorgestelde verruiming betrekking heeft op gewijzigde inzichten, zal de regering zich daarop nader beraden.

Gedwongen verkoop

De aanbeveling van de commissie om in lijn met de uitspraak van de Raad voor het Rechtsherstel elke verkoop van een Joodse eigenaar *in principe* als een onvrijwillige te beschouwen kan vanwege de «in principe» clausulering die eraan is gegeven – waarmee een casuïstische benadering mogelijk blijft – de goedkeuring van de regering wegdragen. De implicaties van het tweede deel van de derde aanbeveling dat als onvrijwillig tevens aangemerkt verkopen vanaf 1933 door Joodse particulieren in Duitsland en vanaf 1938 in Oostenrijk vallen voor de regering op dit moment niet te overzien. Vanwege de mogelijk verstrekkende gevolgen daarvan kan dit deel van de aanbeveling niet *nu* reeds worden overgenomen. De regering zal zich hier nader over laten adviseren en in een vervolg op de onderhavige reactie nog op deze kwestie terugkomen. De regering zal in de nadere overwegingen ook de vraag betrekken of het wenselijk en haalbaar is de aanbeveling tot *joods* particulier bezit te beperken.

Terugbetaling van verkoopgeld

Ten aanzien van de terugbetaling van indertijd ontvangen verkoopopbrengsten staat de commissie een versoepeling voor. In feite strookt dat met de wijze waarop nu op dit punt uitvoering wordt gegeven aan de regeringsnotitie van 14 juli 2000. Reeds nu is het zo dat moet worden aangetoond dat een tegenprestatie door verzoeker is ontvangen. Slechts in dat geval wordt terugbetaling gevorderd van de eertijds ontvangen tegenprestatie.

Meer in detail stelt de commissie voor om alleen dan terugbetaling van verkoopopbrengsten te eisen «indien en voorzover de toenmalige verkoper of zijn erven daadwerkelijk die opbrengsten ter vrije beschikking hebben gekregen». De regering kan deze aanbeveling overnemen, waarbij ook de aanbeveling om rechthebbenden het voordeel van de twijfel te gunnen acceptabel is. Hierbij interpreteert de regering het «vrij besteedbare tegoed» als datgene wat daadwerkelijk ten goede is gekomen aan het vermogen van de verkoper. Het advies om, indien terugbetaling noodzakelijk is, het bedrag te indexeren volgens het algemene prijsindexcijfer is eveneens aanvaardbaar. Dit geldt ook voor de aanbeveling om bij teruggaven af te zien van de doorberekening van de beheerskosten, zoals indertijd door de SNK geschiedde.

Bewijs van eigendom

De regering erkent dat door de oorlogsomstandigheden veel belangrijke papieren verloren zijn gegaan, waaronder ook bewijsstukken van de eigendom van kunstwerken van voormalige eigenaren. Alhoewel op de overheid de plicht rust om zover als mogelijk te verzekeren dat teruggave

aan daadwerkelijk rechthebbenden geschiedt en op rechthebbenden de plicht om eigendomsrechten aan te tonen, onderkent de regering de praktische problemen die de bewijsvoering, gelet op de inmiddels verstreken tijd, kan opleveren. Gezien de bijzondere omstandigheden acht de regering het dan ook aanvaardbaar de aanbeveling van de commissie, om tot teruggave over te gaan als eigendomsrecht in hoge mate aannemelijk is gemaakt en er geen aanwijzingen zijn die dat tegenspreken, over te nemen.

Termijn van terugkoop

De laatste aanbeveling van de commissie heeft betrekking op de mogelijkheid van terugkoop van eerder niet teruggekochte voorwerpen. De commissie adviseert om de eerder niet door erfgenamen gebruikte mogelijkheden tot terugkoop weer open te stellen, voorzover althans andere gehanteerde criteria niet al zouden leiden tot een teruggave zonder financiële compensatie. Naar de mening van de regering worden hier twee verschillende zaken aan de orde gesteld, te weten de vraag of men alsnog aanspraak zou moeten kunnen maken op een werk ten aanzien waarvan eerder van de mogelijkheid van terugkoop is afgezien en de vraag van inwilliging van de voorwaarden waaronder zo'n teruggave zou kunnen plaatsvinden. Laatstbedoelde kwestie komt elders in deze reactie al aan de orde. Rest de vraag of nu nog een mogelijkheid zou moeten worden geboden om alsnog een beroep te doen op rechten waarvan eertijds al afstand is gedaan. Ook over de implicaties van deze aanbeveling zal de regering zich nader laten adviseren. Daarna zal zij met een definitieve reactie komen.

Adviescommissie individuele restitutieverzoeken

In haar reactie op de aanbevelingen van de Commissie Ekkart kiest de regering niet voor een puur juridische maar voor een meer beleidsmatige benadering van het restitutievraagstuk. In het kader van die meer beleidsmatige benadering past het instellen van een adviescommissie ter beoordeling van individuele restitutieverzoeken. Dit mede in het licht van internationale ontwikkelingen terzake zoals verwoord in de uitkomsten van de conferentie die in 1998 in Washington plaatsvond ter mondiale bespreking van de tegoeden Tweede Wereldoorlog (de zogenaamde «Washington Principles»). Een van de aanbevelingen is dat nationale «alternative dispute resolution mechanisms for resolving ownership issues» worden opgezet. Landen als Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hebben hieraan invulling gegeven en kennen commissies ter beoordeling van individuele restitutieverzoeken.

De regering heeft zich door die voorbeelden laten inspireren en wil op korte termijn in Nederland een adviescommissie instellen die moet adviseren over individuele verzoeken tot teruggave van cultuurgoederen die onderdeel uitmaken van de NK-collectie. Belangrijkste reden om een adviescommissie in het leven te roepen is de afstand die daarmee tot de overheid wordt gecreëerd. Aangezien de overheid als bezitter/beheerder van de rijkscollectie direct betrokkene is, zal een adviescommissie de onafhankelijkheid van de besluitvorming vergroten. Dit zal zeker bijdragen aan een grotere acceptatie van het Nederlandse beleid terzake.

De regering staat bij een adviescommissie de volgende opzet voor ogen:

- De commissie zal de Staatssecretaris van OCenW adviseren over individuele verzoeken tot teruggave van cultuurgoederen die zich in de NK-collectie bevinden.
- De commissie adviseert binnen door de regering vastgestelde kaders en beleidslijnen.

- De verantwoordelijke bewindspersoon zal marginaal toetsen of de commissie in haar advisering binnen haar mandaat is gebleven.
- De commissie zal bestaan uit een aantal vooraanstaande juristen en andere deskundigen zoals historici en kunsthistorici.
- De verantwoordelijke bewindspersoon legt op verzoek van particulieren hun onderlinge geschillen over tijdens of ten gevolge van de Tweede Wereldoorlog verplaatste cultuurgooederen, ter advisering aan de commissie voor.

Een nader uitgewerkt mandaat voor de commissie zal op korte termijn aan u worden voorgelegd.

De Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen,
F. van der Ploeg

Vergaderjaar 2001–2002

25 839

Tegoeden Tweede Wereldoorlog

Nr. 27

BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAPPEN

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Zoetermeer, 16 november 2001

In mijn brief van 29 juni jl. (25 839, nr. 26) waarin verwoord de reactie van de regering op de aanbevelingen van de Commissie Ekkart geeft de regering op twee van de aanbevelingen nog geen definitieve reactie. Daarnaast wordt door de regering een voorbehoud gemaakt met betrekking tot de door de Commissie Ekkart geadviseerde ruimere interpretatie van het begrip nova.

Onderhavige brief bevat de toegezegde aanvullende regeringsreactie. De brief die de Commissie Ekkart mij op 4 juli 2001 stuurde naar aanleiding van de regeringsreactie bood reeds enkele handvatten voor de verdere standpuntbepaling. Tevens heeft nader informeel overleg met de voorzitter van de commissie plaatsgevonden. Op basis van die aanvullende informatie bleek het mogelijk om tot het onderhavige aanvullende regeringsstandpunt te komen. Nader advies van de landsadvocaat was derhalve niet nodig. Zijn algemene reactie op de aanbevelingen van de Commissie Ekkart was al bij het opstellen van de regeringsreactie van 29 juni in acht genomen.

Ten aanzien van het tweede gedeelte van aanbeveling 3, dat betrekking heeft op verkopen van kunstvoorwerpen door joodse particulieren in Duitsland vanaf 1933 en in Oostenrijk vanaf 1938 zal de regering ook de verkopen die direct verband houden met het Nazi-regime in Duitsland vanaf 1933 en in Oostenrijk vanaf 1938 in principe volgens dezelfde criteria beoordelen als verkopen in Nederland vanaf 10 mei 1940. De regering staat voor verkopen in Nederland vanaf 10 mei 1940 een verruiming voor van aanbeveling 3. Zij wil niet louter de verkoop door Joodse particulieren in principe als onvrijwillig beschouwen maar ook die door andere vervolgte bevolkingsgroepen. Daaronder worden verstaan Sinti en Roma en andere specifieke groepen van vervolgingslachtoffers als bedoeld in de regeringsreactie Tegoeden Tweede Wereldoorlog van 21 maart 2000 (Kamerstukken II, 1999–2000, 25 839, nr 13) en zoals nader uitgewerkt in de verschillende uitvoeringsregelingen.

Aangetekend moet overigens worden dat in het herkomstonderzoek nu al rekening gehouden wordt met feiten en omstandigheden die zich vóór mei 1940 hebben afgespeeld.

Het integraal overnemen van aanbeveling 9 zou in feite betekenen dat in een aantal gevallen het rechtsherstel wordt overgedaan. Dit is in strijd met het algemene regeringsstandpunt, waaraan de Commissie Ekkart zich overigens ook gebonden acht, dat het rechtsherstel niet wordt overgedaan.

Wel gaat de regering ervan uit dat de adviescommissie restitutieverzoeken oorlogskunst, indien zij in het kader van de advisering over een concreet geval van mening is dat eertijds gedane aanbiedingen apert onzorgvuldig zijn afgewikkeld, dat in haar advies zal betrekken.

In haar reactie van 29 juni maakt de regering een voorbehoud ten aanzien van de door de Commissie Ekkart voorgestelde verruiming van het begrip nova «voor zover de voorgestelde verruiming betrekking heeft op gewijzigde inzichten». Van de door de Commissie Ekkart genoemde voorbeelden van veranderd inzicht, zoals de door de Raad van het Rechtsherstel geformuleerde criteria, heeft de regering al gezegd deze te kunnen overnemen. Omdat onduidelijk blijft voor de regering wat andere – dan de genoemde – gewijzigde inzichten zijn die een rol zouden moeten spelen bij de interpretatie van het begrip novum handhaaft de regering op dit punt haar voorbehoud. In haar brief van 4 juli geeft de Commissie Ekkart overigens aan dat zij de regering in haar bezwaren kan volgen. De commissie verwoordt dat aldus: «voor dit voorbehoud in algemene zin hebben wij begrip, aangezien de door ons ... gedefinieerde voorbeelden van gewijzigde inzichten door u zijn overgenomen. Indien onzerzijds andere op gewijzigd inzicht te baseren verruimingën noodzakelijk worden geacht, zullen wij u die met de nodige onderbouwing voorleggen». De regering komt dus ook op dit punt alleszins tegemoet aan de strekking van aanbeveling 2 van de commissie.

Tevens treft u hierbij aan het Besluit adviescommissie restitutieverzoeken oorlogskunst.¹

De Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen,
F. van der Ploeg

¹ Ter inzage gelegd bij het Centraal Informatiepunt Tweede Kamer.

Advies inzake het verzoek tot teruggave van collectie Gutmann

(zaaknummer RC 1.2)

Bij brief van 24 januari 2002 heeft de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen de commissie verzocht te adviseren over de te nemen beslissing in het verzoek van de erven van F.B.E. Gutmann om teruggave van de kunstvoorwerpen in de NK-collectie met herkomst Gutmann.

De feiten

Naar aanleiding van het eind 1999 ingediende verzoek om teruggave is door de Inspectie Cultuurbezit een onderzoek ingesteld. De resultaten van dat onderzoek zijn neergelegd in een onderzoeksrapport van 27 september 2000 dat aan de verzoekers is toegezonden.

Algemene overwegingen

De commissie laat zich bij haar advisering leiden door de beleidslijnen van de commissie Ekkart en de regering terzake, zoals weergegeven in de toelichting op het instellingsbesluit van de commissie.

De commissie heeft zich de vraag gesteld of een uit te brengen advies invloed mag ondervinden van mogelijke consequenties voor de beslissing in andere zaken. De commissie beantwoordt die vraag, behoudens bijzondere omstandigheden, ontkennend omdat een dergelijke invloed bezwaarlijk kan worden tegengeworpen aan de betrokken verzoeker.

De commissie heeft zich voorts afgevraagd op welke wijze moet worden omgegaan met het gegeven dat bepaalde feiten niet meer zijn te achterhalen, dat bepaalde gegevens zijn verloren gegaan of niet zijn teruggevonden, of anderszins bewijzen niet meer zijn bij te brengen. De commissie is daaromtrent van mening dat, indien het tijdsverloop (mede) oorzaak is van de ontstane problemen, het risico daarvoor, behoudens bijzondere omstandigheden, behoort te liggen bij de overheid.

De commissie is tenslotte van mening dat inzichten en omstandigheden die naar algemene maatschappelijke opvattingen sedert de Tweede Wereldoorlog klaarblijkelijk zijn veranderd, gelijk mogen worden gesteld aan nova (nieuwe feiten).

Bijzondere overwegingen

De commissie grondt haar overwegingen op voormeld onderzoeksrapport en op het in het besluit tot instelling van de commissie opgenomen artikel 2, lid 4, dat de commissie de adviestaak verricht met inachtneming van het rijksbeleid ter zake zoals dat in de toelichting nader is aangegeven.

In het onderzoeksrapport worden in de conclusie vier groepen van kunstvoorwerpen in de NK-collectie met herkomst Gutmann onderscheiden. Achtereenvolgens worden deze letterlijk vermeld waarna telkens de overwegingen van de commissie volgen.

Groep 1. Kunstvoorwerpen door de heer F.B.E. Gutmann in 1939 ter verkoop aangeboden bij de Amsterdamse kunsthandel Rosenberg en uiteindelijk in 1940 verkocht aan Hofer voor Göring (NK 3219-3221). Ten aanzien van deze voorwerpen is er geen naoorlogse beslissing op een verzoek tot restitutie genomen. Meer informatie ten aanzien van de omstandigheden van de verkoop is noodzakelijk.

De commissie overweegt te dien aanzien dat anders dan in het onderzoeksrapport aangegeven meer informatie niet noodzakelijk is en dat voor deze groep tot teruggave kan worden besloten. Uitgaande van de feiten en omstandigheden die zijn komen vast te staan en in aanmerking nemende de aanbevelingen van de commissie Ekkart zijn er voldoende aanwijzingen om aan te nemen dat van een onvrijwillige verkoop sprake is geweest.

De groepen 2 en 3 kunnen gezamenlijk worden behandeld. Zij zijn in het onderzoeksrapport als volgt weergegeven.

Groep 2. De 7 schilderijen (NK 3248-3254). Deze schilderijen zijn verkocht aan Böhler/Haberstock in 1942. Een verzoek om rechtsherstel ten aanzien van deze schilderijen is na de oorlog afgewikkeld. Uit correspondentie blijkt dat de erven in juli 1954 hebben gekozen geen gebruik te zullen maken van hun rechten ten aanzien van deze 7 schilderijen. Hiervan komen 2 ook voor op "Lijst Z".

Groep 3. Kunstvoorwerpen die in 1941 en 1942 verkocht werden aan Böhler/Haberstock en worden genoemd op "Lijst Z" (NK 3131-3200, 3227, 3230, 3251 en 3254). Na de oorlog waren deze kunstvoorwerpen onderwerp van de procedure voor de rechter die zich uitsprak over het recht en de voorwaarde van restitutie aan de erven.

Uitvoering van dit vonnis resulteerde in de uiteindelijke selectie van de erven uit "Lijst Z" in de jaren 1954 - 1960.

Bij deze weergave van de groepen 2 en 3 overweegt de commissie het volgende:

Het bedoelde verzoek om rechtsherstel heeft geresulteerd in het vonnis van de Raad voor het Rechtsherstel, afdeling Rechtspraak van 1 juli 1952, waarvan een afschrift als bijlage aan het onderzoeksrapport is toegevoegd. Aan de toewijzing van dit rechtsherstel en de veroordeling van de Stichting Nederlands Kunstbezit om de in de procedure bedoelde goederen af te geven is door de Raad het voorbehoud toegevoegd dat de koopprijs van die goederen aan de Stichting moest worden betaald. Dit voorbehoud is in de rechtsoverwegingen als volgt gemotiveerd:

"dat de Raad bij de beoordeling van de redelijkheid van dit ingrijpen mede in aanmerking neemt dat de Staat met de recuperatie van tijdens de bezetting naar Duitsland weggevoerde, uit particulier bezit afkomstige, goederen geacht moet worden de teruggave daarvan aan de oorspronkelijke eigenaar te hebben beoogd, met dien verstande dat deze door de restitutie niet behoort te worden verrijkt, zodat hij een eventueel ontvangen tegenprestatie aan de Staat behoort af te staan".

De commissie is van oordeel dat in het kader van het huidige rijksbeleid dit voorbehoud niet kan worden aanvaard (zie ook de algemene overwegingen). In de tweede aanbeveling van de commissie Ekkart is geadviseerd het begrip nova een ruimere interpretatie te geven dan tot nu toe in het beleid gebruikelijk is en daaronder ook afwijkingen ten opzichte van de vonnissen die zijn uitgesproken door de Raad voor het Rechtsherstel te rekenen alsmede de resultaten van veranderd (historisch) inzicht ten aanzien van de rechtvaardigheid en consequentie van het toen gevoerde beleid. Van een dergelijk novum is voor wat betreft de verkopen en restitutie van de onderhavige kunstvoorwerpen sprake.

Gelet op de bijzondere omstandigheden waaronder deze verkopen hebben plaatsgevonden mag niet worden aangenomen dat de erven door de restituties zonder terugbetaling van verkoopopbrengsten ongegrond zouden worden verrijkt. Aan de omstandigheid dat de erven destijds hebben afgezien van terugkoop van, dan wel een bewuste keuze hebben gemaakt uit de gerecupereerde kunstobjecten, komt bij de beoordeling van de voorliggende claim geen beslissende invloed toe. Van rechtsverwerking kan in het onderhavige geval geen sprake zijn nu daarvoor meer nodig is dan het afzien van terugkoop c.q. het maken van een keuze. Dit klemmt temeer nu de situatie thans in zoverre een andere is dan destijds omdat toen restitutie slechts tegen betaling van een geldsom kon worden verkregen. In dat verband acht de commissie het van betekenis, dat voormeld rapport financiële moeilijkheden van de erven aannemelijk acht. Mitsdien dienen deze kunstvoorwerpen zonder meer te worden gerestitueerd.

Groep 4. De overgebleven categorie bestaat uit 12 NK-nummers (NK 3203 - 3212, 3231 en 3232) waarvan niet veel bekend is. Deze voorwerpen van toegepaste kunst vallen waarschijnlijk onder de verkoop aan Böhler/Haberstock tijdens de oorlog, alhoewel slechts NK 3206 met zekerheid als zodanig valt te identificeren. Aangezien deze voorwerpen in geen van de na-oorlogse documenten met betrekking tot de afhandeling van het rechtsherstel voorkomen, is het mogelijk dat de erven niet op de hoogte waren van het feit dat deze teruggevonden waren.

Ten aanzien van deze groep kunstvoorwerpen overweegt de commissie dat er van mag worden uitgegaan dat het eigendomsrecht van de erven vast staat en dat van verjaring van de claim geen sprake is. Omdat er voldoende aanwijzingen zijn dat ook verder geen belemmering bestaat om tot teruggave over te gaan en nadere informatie niet nodig wordt geacht, kan tot deze teruggave worden besloten.

De conclusie

Gelet op het vorenstaande is het advies van de commissie aan de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen om over te gaan tot teruggave van alle in deze zaak betrokken kunstvoorwerpen aan de erven van F.B.E. Gutmann.

Aldus vastgesteld in de vergadering van 25 maart 2002.

J.M. Polak (voorzitter)

B.J. Asscher (vice-voorzitter)

J.Th.M. Bank

J.C.M. Leijten

E.J. van Straaten

H.M. Verrijn Stuart

Advies inzake het verzoek tot teruggave van NK 2646

(zaaknummer RC 1.1)

Bij brief van 8 februari 2002 heeft de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen de commissie verzocht te adviseren over de te nemen beslissing op het verzoek van de erven B. om teruggave van het schilderij "Paaslam" van J. Beuckelaer (NK 2646).

De feiten

Over het in juni 2001 ingediende verzoek om teruggave is door de Inspectie Cultuurbezit een onderzoek ingesteld. De resultaten van dat onderzoek zijn neergelegd in een onderzoeksrapport van 8 november 2001 dat aan de verzoekers is toegezonden.

Algemene overwegingen

De commissie laat zich bij haar advisering leiden door de beleidslijnen van de commissie Ekkart en de regering terzake, zoals weergegeven in de toelichting op het instellingsbesluit van de commissie.

De commissie heeft zich de vraag gesteld of een uit te brengen advies invloed mag ondervinden van mogelijke consequenties voor de beslissing in andere zaken. De commissie beantwoordt die vraag, behoudens bijzondere omstandigheden, ontkennend omdat een dergelijke invloed bezwaarlijk kan worden tegengeworpen aan de betrokken verzoeker.

De commissie heeft zich voorts afgevraagd op welke wijze moet worden omgegaan met het gegeven dat bepaalde feiten niet meer zijn te achterhalen, dat bepaalde gegevens zijn verloren gegaan of niet zijn teruggevonden, of anderszins bewijzen niet meer zijn bij te brengen. De commissie is daaromtrent van mening dat, indien het tijdsverloop (mede) oorzaak is van de ontstane problemen, het risico daarvoor, behoudens bijzondere omstandigheden, behoort te liggen bij de overheid.

De commissie is tenslotte van mening dat inzichten en omstandigheden die naar algemene maatschappelijke opvattingen sedert de Tweede Wereldoorlog klaarblijkelijk zijn veranderd, gelijk mogen worden gesteld aan nova (nieuwe feiten).

Bijzondere overwegingen

Uit voormeld onderzoeksrapport blijkt dat het schilderij "Paaslam" van J. Beuckelaer (NK 2646), eigendom van het joodse echtpaar B. te Wenen, tussen 1938 en 1941 onvrijwillig is verloren.

Zoals nog is bevestigd in een brief van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen van 16 november 2001 dienen verkopen en onvrijwillige verliezen, die direct verband houden met het Nazi-regime in Duitsland vanaf 1933 en in Oostenrijk vanaf 1938, in principe volgens dezelfde criteria te worden beoordeeld als verkopen en onvrijwillige verliezen in Nederland vanaf 10 mei 1940.

Deze criteria leiden tot de conclusie dat het verzoek om teruggave voor toewijzing in aanmerking komt. Het eigendomsrecht van verzoekster is in hoge mate aannemelijk. Op verjaring van het verzoek, dat niet eerder bij de bevoegde rechtsherstelorganen is ingediend, zal in het licht van het huidige beleid geen beroep worden gedaan. Zo al sprake zou zijn geweest van onvrijwillig verlies dat gepaard is gegaan met een onvrijwillige verkoop, kan geen terugbetaling van de mogelijke verkoopopbrengst worden verlangd, reeds omdat enig houvast om deze opbrengst vast te stellen ontbreekt.

De conclusie

Gelet op het vorenstaande is het advies van de commissie aan de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen om over te gaan tot teruggave van het schilderij "Paaslam" van J. Beuckelaer (NK 2646) aan de erven B.

Aldus vastgesteld in de vergadering van 25 maart 2002.

J.M. Polak (voorzitter)

B.J. Asscher (vice-voorzitter)

J.Th.M. Bank

J.C.M. Leijten

E.J. van Straaten

H.M. Verrijn Stuart

**Advies inzake het verzoek tot teruggave van NK 3298
(zaaknummer RC 1.3)**

Bij brief van 2 april 2002 heeft de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen de Restitutie Commissie verzocht hem te adviseren over de te nemen beslissing op het verzoek van F.M. om teruggave van het schilderij "Venus in de Smidse van Vulcanus" naar F. Boucher (NK 3298).

De feiten

Naar aanleiding van het op 10 oktober 2001 ingediende verzoek om teruggave is door de Inspectie Cultuurbezit een onderzoek ingesteld. De resultaten van dat onderzoek zijn neergelegd in een onderzoeksrapport van 18 maart 2002 dat aan verzoeker is toegezonden.

Algemene overwegingen

De Restitutie Commissie laat zich bij haar advisering leiden door de beleidslijnen ter zake van de commissie Ekkart en de regering.

De Restitutie Commissie heeft zich de vraag gesteld of een uit te brengen advies invloed mag ondervinden van mogelijke consequenties voor de beslissing in andere zaken. Zij beantwoordt die vraag, behoudens bijzondere omstandigheden, ontkennend omdat een dergelijke invloed bezwaarlijk kan worden tegengeworpen aan de betrokken verzoeker.

De Restitutie Commissie heeft zich voorts afgevraagd op welke wijze moet worden omgegaan met het gegeven dat bepaalde feiten niet meer te achterhalen zijn, dat bepaalde gegevens verloren zijn gegaan of niet zijn teruggevonden, of anderszins bewezen niet meer zijn bij te brengen. De Restitutie Commissie is daaromtrent van mening dat als de ontstane problemen (mede) door het verloop van tijd veroorzaakt zijn, het risico daarvoor, behoudens bijzondere omstandigheden, behoort te liggen bij de overheid.

De Restitutie Commissie is tenslotte van mening dat inzichten en omstandigheden die sinds de Tweede Wereldoorlog naar algemene maatschappelijke opvattingen klaarblijkelijk zijn veranderd, gelijk mogen worden gesteld aan nova (nieuwe feiten).

Bijzondere overwegingen

Uit voormeld onderzoeksrapport blijkt dat het schilderij "Venus in de smidse van Vulcanus" in eigendom toebehoorde aan de Joodse mevrouw H. M.-M. Zij heeft de eigendom tijdens de bezetting onvrijwillig verloren. Haar aanspraken op het schilderij zijn aannemelijk en ook door de Nederlandse autoriteiten erkend.

Het verzoek om teruggave dient te worden beschouwd als een nieuwe claim, reeds omdat het destijds gedane verzoek om rechtsherstel nimmer tot een geldige beslissing heeft geleid als gevolg van de onjuiste gedachte dat belastingschulden van de echtgenoot van mevrouw M., de heer E.M. M, op het schilderij zouden mogen worden verhaald.

De destijds verkregen opbrengst van het schilderij ad f. 1.000,-- NLG is niet ten goede gekomen aan mevrouw M, zodat terugbetaling niet aan de orde is. Nu de overheid overeenkomstig haar beleid in zaken als deze geen beroep op verjaring doet, staat niets teruggave van het schilderij in de weg.

De conclusie

Gelet op het vorenstaande adviseert de Restitutie Commissie aan de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen om over te gaan tot teruggave van het schilderij "Venus in de Smidse van Vulcanus" aan de erven van mevrouw H. M.-M.

Aldus vastgesteld in de vergadering van 22 april 2002.

J.M. Polak (voorzitter)

B.J. Asscher (vice-voorzitter)

J.Th.M. Bank

J.C.M. Leijten

E.J. van Straaten

H.M. Verrijn Stuart

Advies inzake het verzoek tot teruggave van NK 2181 en NK 2115

(zaaknummer RC 1.5)

Bij brief van 2 april 2002 heeft de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen de Restitutie commissie verzocht te adviseren over de te nemen beslissing op het verzoek d.d. 7 februari 2002 van P.H. namens de erven van de heer J. H. om teruggave van de schilderijen *Portret van een vrouw met een kleine hond* (NK 2181) en *Gezicht op de Binnen-Amstel met de Blauwbrug* (NK 2115).

De feiten

Naar aanleiding van het verzoek om teruggave is in opdracht van de Restitutie commissie een onderzoek naar de feiten ingesteld. De resultaten van dit onderzoek zijn opgetekend in het onderzoeksrapport van 4 september 2002, dat aan de verzoeker is toegezonden. Op verzoek van de commissie heeft de heer P.H. bij brief van 14 september 2002 verklaard zijn verzoek mede te hebben ingediend namens de erven van mevrouw L. H.

Algemene overwegingen

De restitutie commissie laat zich bij haar advisering leiden door de beleidslijnen ter zake van de commissie Ekkart en de regering.

De restitutie commissie heeft zich de vraag gesteld of een uit te brengen advies invloed mag ondervinden van mogelijke consequenties voor de beslissing in andere zaken. De commissie beantwoordt die vraag, behoudens bijzondere omstandigheden, ontkennend, omdat een dergelijke invloed bezwaarlijk kan worden tegengeworpen aan de betrokken verzoeker.

De restitutie commissie heeft zich voorts afgevraagd op welke wijze moet worden omgegaan met het gegeven dat bepaalde feiten niet meer te achterhalen zijn, dat bepaalde gegevens verloren zijn gegaan of niet zijn teruggevonden, of anderszins bewijzen niet meer zijn bij te brengen. De commissie is daaromtrent van mening dat, indien het tijdsverloop (mede) oorzaak is van de ontstane problemen, het risico daarvoor, behoudens bijzondere omstandigheden, behoort te liggen bij de overheid.

De restitutie commissie is tenslotte van mening dat inzichten en omstandigheden die sinds de Tweede Wereldoorlog klaarblijkelijk zijn veranderd, naar algemene maatschappelijke opvattingen gelijk mogen worden gesteld aan nova (nieuwe feiten).

Bijzondere overwegingen

1. Verzoeker moet worden beschouwd als vertegenwoordiger van zowel de erven van de heer J. H. als van diens schoonzuster mevrouw L. H.
2. Uit voormeld onderzoeksrapport blijkt dat *Portret van een vrouw met een kleine hond* (NK 2181) eigendom was van de heer J. H. en voorts dat mevrouw L. H. als eigenaresse moet worden aangemerkt van het schilderij *Gezicht op de Binnen-Amstel met de Blauwbrug* (NK 2115).
3. De beide schilderijen zijn onvrijwillig, als gevolg van vervolging door het nazi-regime, uit het bezit van J. H. en mevrouw L. H. geraakt.
4. De aanspraken van de familie H. op *Gezicht op de Binnen-Amstel met de Blauwbrug* (NK 2115) zijn na de oorlog al door de Nederlandse autoriteiten erkend. Gewijzigde inzichten ten aanzien van de financiële voorwaarden, zoals deze na de oorlog aan de familie H. werden gesteld, vormen naar het oordeel van de commissie nova in de zin van het beleid. Het verzoek om teruggave is dan ook toewijsbaar.
5. Nu niet eerder een verzoek om teruggave van *Portret van een vrouw met een kleine hond* (NK 2181) werd ingediend is ook dit verzoek om teruggave toewijsbaar.

6. Een probleem met betrekking tot het *Gezicht op de Binnen-Amstel met de Blauwbrug* (NK 2115) wordt gevormd door de omstandigheid dat dit schilderij, hoezeer ook de teruggave daarvan toewijsbaar is, tot op heden onvindbaar is. De consequentie daarvan is dat de commissie in de conclusie niet tot teruggave kan adviseren maar zich moet beperken tot een advies waarbij, zou het schilderij onvindbaar blijven, de aanspraak van de erven van mevrouw L. H. zich oplost in een verzoek om schadeloosstelling.
7. Nu niet is gebleken dat de verkoopprijzen op enig moment ten goede zijn gekomen aan de eigenaar, kan van terugbetaling geen sprake zijn.

Conclusie

Gelet op het vorenstaande is het advies van de commissie aan de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen om het schilderij *Portret van een vrouw met een kleine hond* (NK 2181) terug te geven aan de erven van de heer J. H. en om met betrekking tot het *Gezicht op de Binnen-Amstel met de Blauwbrug* (NK 2115) over te gaan tot schadeloosstelling aan de erven van mevrouw L. H.

Aldus vastgesteld in de vergadering van 23 september 2002.

J.M. Polak (voorzitter)

B.J. Asscher (vice-voorzitter)

J.Th.M. Bank

J.C.M. Leijten

E.J. van Straaten

H.M. Verrijn Stuart

Advies inzake het verzoek tot teruggave van NK 3409 (zaaknummer RC 1.7)

Bij brief van 22 juli 2002 heeft de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen de Restitutiecommissie verzocht te adviseren over de te nemen beslissing op het verzoek van de heer K.O.N. namens de erven van de heer J.H. Gosschalk om teruggave van het schilderij *Don Luis de Requesens y Zuniga* van een anonieme kunstenaar (NK 3409) van 21 juni 2002.

De feiten

Naar aanleiding van het verzoek om teruggave is in opdracht van de commissie een onderzoek naar de feiten ingesteld. De resultaten van dat onderzoek zijn neergelegd in een historisch verslag van Bureau Herkomst Gezocht van 12 september 2002 dat aan de verzoeker is toegezonden. De commissie acht nader onderzoek niet noodzakelijk.

Algemene overwegingen

De commissie laat zich bij haar advisering leiden door de beleidslijnen van de commissie Ekkart en de regering ter zake.

De commissie heeft zich de vraag gesteld of een uit te brengen advies invloed mag ondervinden van mogelijke consequenties voor de beslissing in andere zaken. De commissie beantwoordt die vraag, behoudens bijzondere omstandigheden, ontkennend omdat een dergelijke invloed bezwaarlijk kan worden tegengeworpen aan de betrokken verzoeker.

De commissie heeft zich voorts afgevraagd op welke wijze moet worden omgegaan met het gegeven dat bepaalde feiten niet meer zijn te achterhalen, dat bepaalde gegevens zijn verloren gegaan of niet zijn teruggevonden, of anderszins bewijzen niet meer zijn bij te brengen. De commissie is daaromtrent van mening dat, indien het tijdsverloop (mede) oorzaak is van de ontstane problemen, het risico daarvoor, behoudens bijzondere omstandigheden, behoort te liggen bij de overheid.

De commissie is tenslotte van mening dat inzichten en omstandigheden die naar algemene maatschappelijke opvattingen sedert de Tweede Wereldoorlog klaarblijkelijk zijn veranderd, gelijk mogen worden gesteld aan nova (nieuwe feiten).

Bijzondere overwegingen

1. Uit voormeld onderzoeksrapport blijkt dat *Don Luis de Requesens y Zuniga* (NK 3409) eigendom was van de heer J.H. Gosschalk
2. Het schilderij is onvrijwillig, als gevolg van vervolging door het nazi-regime, uit het bezit van de heer J.H. Gosschalk geraakt.
3. Nu niet eerder een verzoek om teruggave van *Don Luis de Requesens y Zuniga* (NK 3409) werd behandeld is dit verzoek om teruggave toewijsbaar.
4. Nu niet is gebleken dat de verkoopprijzen op enig moment ten goede zijn gekomen aan de eigenaar, kan van terugbetaling geen sprake zijn.

Conclusie

Gelet op het vorenstaande is het advies van de commissie aan de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen om het schilderij *Don Luis de Requesens y Zuniga* (NK 3409) terug te geven aan de erven van de heer J.H. Gosschalk.

Aldus vastgesteld in de vergadering van 28 oktober 2002.

J.M. Polak (voorzitter)

B.J. Asscher (vice-voorzitter)

J.Th.M. Bank

J.C.M. Leijten

E.J. van Straaten

H.M. Verrijn Stuart

Dit verslag kan schriftelijke of telefonisch worden besteld bij:

Adviescommissie Restitutieverzoeken
Cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog

Postadres: Postbus 556
2501 CN 's-Gravenhage
telefoon: 070 376 59 92
fax: 070 362 96 54
e-mail: info@restitutiecommissie.nl

Uitgave: februari 2003

Publicatie van: Adviescommissie Restitutieverzoeken
Cultuurgoeieren en Tweede Wereldoorlog

Vormgeving: Eric Dietz bNO, Leiden

Fotoverantwoording:	Foto omslag en afb. 7	© Christie's Images Limited 2003
	afb. 1	Spaarnestad Fotoarchief
	afb. 2, 3, 4, 6	Projectbureau Herkomst Gezocht
	afb. 5	Stichting Rijksmuseum Amsterdam
	afb. 8, 9, 10, 11	Foto's Tim Koster, ICN, Rijswijk/Amsterdam